

Gatuvåldets ekonomi

Del 1

Individer och förlopp

Ingvar Nilsson & Anders Wadeskog

2011-05-17

1. SAMMANFATTNING.....	5
1.1 BAKGRUND OCH SYFTE	5
1.2 ANGREPPSSÄTT	6
1.3 HÄNDELSEN	8
1.4 RESULTAT	9
1.5 OCH SEN DÅ...?	11
2. INLEDNING	12
2.1 KORT OM PROJEKTET AKTA HUVUDET	12
2.1.1 VÅLD I STORT	12
2.1.2 VÅLD MELLAN UNGA	13
2.1.3 VÅLD MOT HUVUDET	14
2.2 PROJEKTETS SYFTE	14
3. UTVÄRDERINGENS UPPLÄGGNING OCH SYFTE	15
3.1 UPPLÄGGNING I STORT	15
3.2 SYFTE STEG 1	15
3.3 ARBETETS UPPLÄGGNING UNDER STEG 1	16
4. UNGAS VÅLD MOT UNGA	17
4.1 LÄGET I STORT	17
4.2 NÅGOT OM GATUVÅLDET – FALLET SÖDRA STOCKHOLM	17
4.2.1 OMFATTNINGEN	18
4.2.2 EFFEKTER	20
4.2.3 DE EKONOMISKA KONSEKVENSERNA AV DETTA VÅLD	21
4.3 BEGREPPET VÅLD	22
4.4 SLUTSATSER OCH TENDENSER	23
5. DEN KOMPLEXA VERKLIGHETEN	24
5.1 ARENAN	24
5.1.1 MÄNGDEN AV INTRESSENTER	24
5.1.2 DE BERÖRDA AKTÖRERNA	24
5.1.3 ATT BESKRIVA EN HÄNDELSE	25
5.2 FÖRÖVAREN	26
5.2.1 KLASSIFICERING	26
5.2.2 DEN ONDA CIRKELNS LOGIK	27
5.2.3 EN FÖRSTA SORTERING	27
5.2.4 MOTIVBILDEN	29
5.3 OFFRET	29
5.4 VITTNEN	30
5.5 FAMILJ OCH ÖVRIGA	30
5.6 ALLMÄNHETENS ROLL	30
5.7 DET UNIKA I DENNA STUDIE – HÄNDELSEN	31
6. DEN SOCIOEKONOMISKA METODIKEN	32
6.1 METODIKEN I STORT	32
6.2 ATT SOCIOEKONOMISKT ANALYSERA UTANFÖRSKAP, PREVENTION OCH REHABILITERING	32

6.2.1	BEGREPPET SOCIOEKONOMISK ANALYS	32
6.2.2	SKILLNAD MOT KONVENTIONELLA SAMHÄLLSEKONOMISKA ANALYSER	32
6.3	VAD ÄR DET VI VÄRDERAR?	33
6.4	TRE VIKTIGA PERSPEKTIV	35
6.4.1	HELHETSSYN	35
6.4.2	LÅNGSIKTIGHET	36
6.4.3	OMFÖRDELNINGSEFFEKTER	37
6.5	NÅGRA BÄRANDE PRINCIPER.....	39
6.6	DET SVÅRMÄTBARA	39
6.7	SCENARIOMETODEN	40
7.	ANALYSMODELL AV VÅLDET	42
7.1	EN ÖVERSIKTSKARTA.....	42
7.1.1	FYRA FÖRÖVARE – GEMENSAMMA DRAG OCH SKILLNADER	42
7.1.2	FYRA OFFER – FYRA GRADER AV VÅLD	43
7.2	DEN GEMENSAMMA STARTHÄNDELSEN	44
7.2.1	SITUATION I STORT.....	44
7.2.2	STARTFÖRLOPPET – UPPLADDNING OCH URLADDNING.....	45
7.2.3	FÖRLOPPET – AKUTFASEN OCH INGRIPANDET	46
7.2.4	GEMENSAMMA DRAG I SITUATIONEN	46
7.3	AVGRÄNSNINGAR I DENNA FAS AV STUDIEN	46
7.3.1	VI STUDERAR GATUVÅLDET MELLAN UNGA MÄN	46
7.3.2	VI STUDERAR TRE OLIKA SCENARION	47
7.3.3	OCH SEN DÅ...?	47
8.	FÖRÖVAREN – TORSTEN	49
8.1	INLEDNING	49
8.2	GRIPANDE OCH UTREDNING.....	49
8.3	ÅTAL, HUVUDFÖRHANDLING & DOM	50
8.4	PÅFÖLJD OCH FÄNGELSE	50
8.5	TIDEN EFTER DETTA	51
9.	EFFEKTERNA FÖR OFFRET	53
9.1	INLEDNING	53
9.2	IVAR INVALIDISERAS.....	53
9.2.1	INLEDNING	53
9.2.2	DEN AKUTA FASEN	54
9.2.3	NEUROKIRURGI OCH SLUTENSJUKVÅRD	54
9.2.4	FORTSATTA KIRURGISKA INSATSER OCH SLUTENVÅRD	54
9.2.5	DEN FORTSATTA SJUKVÅRDEN OCH DEN MEDICINSKA REHABILITERINGEN	55
9.2.6	OMVÅRDNADSFASEN	56
9.2.7	RESTEN AV LIVET	57
9.2.8	SLUTORD OM IVAR.....	57
9.3	KALLE FÅR KORTVARIGA SYNLIKA SKADOR MEN DRABBAS AV LÅNGVARIGA EFFEKTER.....	58
9.3.1	INLEDNING	58
9.3.2	KOGNITIVA FUNKTIONSNEDSÄTTNINGAR	58
9.3.3	DE FÖRSTA DYGNEN	59
9.3.4	DEN NÄRMASTE TIDEN DÄREFTER	60
9.3.5	PÅ LITE LÄNGRE SIKT.....	60
9.3.6	DET FORTSATTA LIVET	61

9.4	TVÅ KRITISKA MEN HÄR ICKE STUDERADE VÄGVAL I DENNA PROCESS	61
10.	BIROLLSINNEHAVARNA.....	63
10.1	INLEDNING.....	63
10.2	VITTNENA.....	64
10.2.1	OMEDELBARA REAKTIONER.....	64
10.2.2	DEN NÄRMASTE TIDEN DÄREFTER	64
10.2.3	PÅ LITE SIKT	64
10.3	FAMILJEN OCH DE SOCIALA NÄTVERKEN.....	65
10.3.1	OMEDELBARA REAKTIONER.....	65
10.3.2	DEN NÄRMASTE TIDEN DÄREFTER	65
10.3.3	PÅ LITE SIKT	65
11.	SOCIOEKONOMISKA RESULTAT.....	67
11.1	KOSTNADER FÖR IVAR SOM INVALIDISERAS	67
11.1.1	KORT SIKT	67
11.1.2	LÅNGSIKTIGA EFFEKTER	68
11.1.3	OMVÅRDNADSFASEN	69
11.2	KOSTNADER FÖR KALLE MED KOGNITIVA FUNKTIONSNEDSÄTTNINGAR.....	71
11.2.1	KORTSIKTIGA EFFEKTER	71
11.2.2	LÅNGSIKTIGA EFFEKTER	72
11.3	KOSTNADER FÖR TORSTEN SOM ÄR FÖRÖVARE	73
11.3.1	KORTSIKTIGA EFFEKTER	73
11.3.2	LÅNGSIKTIGA EFFEKTER – TRE OLIKA SCENARION.....	73
11.4	KOSTNADER FÖR VITTNET VILLE.....	76
11.5	KOSTNADERNA FÖR FAMILJEN OCH ANHÖRIGA.....	77
11.6	KOSTNADER FÖR ETT STÖRRE SLAGSMÅL.....	78
11.6.1	HÄNDELSEN	78
11.6.2	KORTSIKTIGA EFFEKTER	79
11.6.3	LÅNGSIKTIGA EFFEKTER	80
12.	SLUTSATSER OCH KOMMANDE UTVÄRDERINGSSTEG.....	81
12.1	SLUTSATSER RESULTAT	81
12.1.1	BILDEN I STORT	81
12.1.2	ÖVERRASKNINGAR	81
12.2	SLUTSATSER METOD.....	82
12.3	NÄSTA STEG I UTVÄRDERINGSARBETET	82
13.	SLUTORD	83
	APPENDIX - KALKYLMODELL	84
	REFERENSER & RAPPORTER.....	92

1. SAMMANFATTNING

1.1 Bakgrund och syfte

”Projektets [*Akta Huvudet*] övergripande syfte är att åstadkomma förändrade beteenden och attityder till våld bland unga människor, med fokus på våld mot hjärnan, genom att påverka ungdomars attityder och förhållningssätt till våld, öka deras förståelse för våldets mekanismer, fördjupa deras kunskaper om våldets medicinska och sociala konsekvenser och kopplingar till alkohol och droger samt ge dem tillfälle att reflektera över egna värderingar och förhållningssätt. Att problematisera våld ur förövarens, offrets och vittnets perspektiv. Att beröra. Ruska om!” (från ansökan till Allmänna arvsfonden)

Utvecklingen under senare år med avseende på detta våld kan sammanfattas i att:

- Det är omfattande.
- Graden av våldsamhet tycks öka.
- Det drabbar i första hand män mellan 18 och 24 år och ökar mest i gruppen 15-17 år.
- Det handlar främst om knytnävsslag och sparkar. Frekvensen av sparkar ökar mest.
- Gruppvåldet med flera förövare förefaller öka.
- Risker är större om offret är berusat.
- Det är tämligen koncentrerat till tid (helgnätter) och plats (nära nöjescentra med utskänkning av alkohol).

Den socioekonomiska utvärderingen av projektet *Akta Huvudet* handlar i stort om att först utveckla och därefter tillämpa en metod med vars hjälp man kan utvärdera de socioekonomiska effekterna av våld mot huvudet på individnivå och samhällsnivå samt effekterna av arbetet inom Akta huvudet.

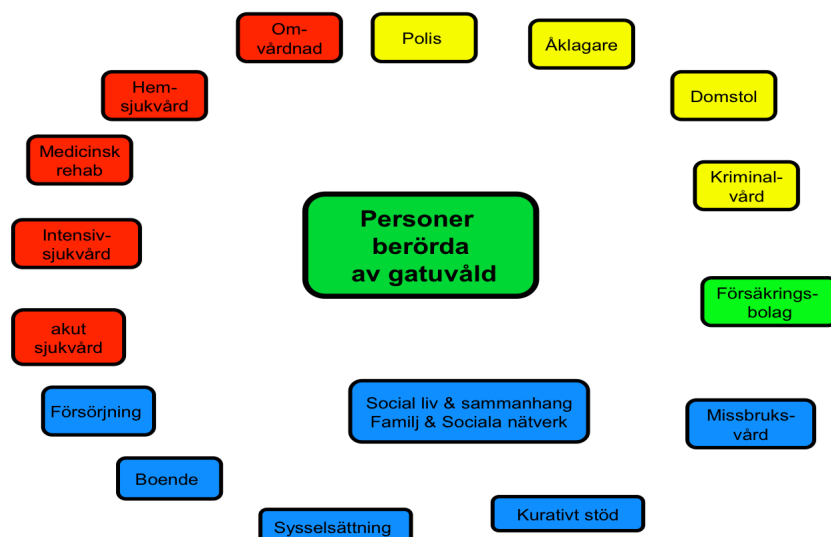
Det specifika syftet med utvärderingens första fas, som presenteras i denna rapport, är att ta fram en modell och med stöd av denna genomföra en socioekonomisk analys av effekterna av våld mot huvudet utifrån ett individperspektiv. Vi har i detta steg genomfört en datainsamling och analys med syfte att besvara följande frågor:

- Vilken typ av effekter uppstår till följd av detta våld?
- Hur kan man identifiera, kvantifiera och prissätta dessa effekter?
- Vilken typ av kostnader uppkommer till följd av detta. Direkta och indirekta kostnader. Synliga och osynliga (svårupptäckta) kostnader?
- Hur fördelas/påverkar dessa kostnader olika aktörer som offentliga myndigheter, andra organisationer, berörda, anhöriga, allmänhet?
- Hur påverkas olika samhällsaktörer och hur påverkas arbetsförmågan?

- Hur påverkas offer, förövare, vittnen, anhöriga och samhället i stort samt allmänheten?
- Hur är kostnaderna fördelade över tid. Vilka är kortsiktiga, vilka är långsiktiga, vilka är tillfälliga och vilka är mer permanenta?

1.2 Angreppssätt

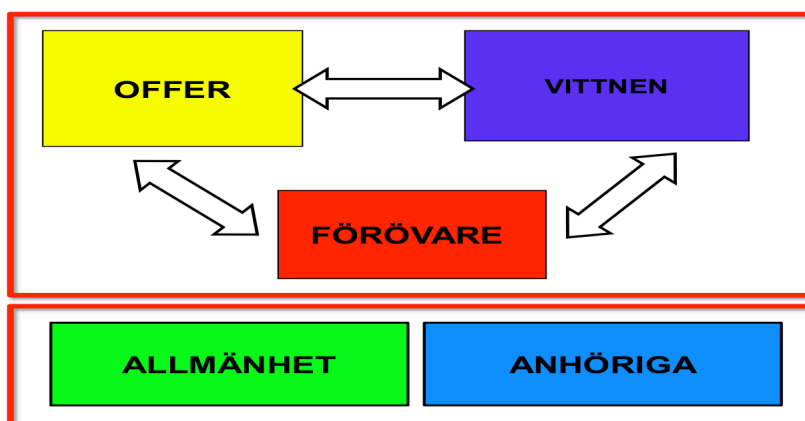
Då det gäller våld och gatuvåld är intressent- och effektbilden mycket sammansatt och komplex. En del effekter är direkta, andra indirekta. En del är tydliga, medan andra är betydligt mera otydliga.

En del effekter uppträder direkt, andra efter mycket lång tid. En del effekter är uppenbart kopplade till ursprungshändelsen, andra effekter har ett betydligt mer diffust eller osynligt samband med denna. Tidigare studier vi genomfört pekar på att dussintals aktörer kan vara berörda och långt över hundra olika kostnadsposter kan påverkas.

Det är inte heller på något vis självklart vad som är mer ytliga symptom och vad som är de underliggande egentliga orsakerna och mekanismerna. Ofta är många olika aktörer och professioner involverade, i regel utan att samverka med varandra på ett mer systematiskt sätt. De insatser som görs uppfattas ofta som fragmenterade. Få eller ingen ser helhetsbilden. Den centrala uppgiften i en socioekonomisk analys är att kartlägga, beskriva och förstå alla de insatser som dessa olika aktörer sätter in kring en viss målgrupp – med eller utan helhetsperspektiv.

Denna studie tillför ytterligare en komplikation - samspelet och effekterna för ett flertal individer med olika direkta och indirekta roller i den händelse vi skall räkna på. Vi tänker på dem som offer, förövare och vittnen, samt anhöriga och allmänhet.

AKTÖRSARENAN KRING GATUVÅLD

Effekterna för dessa är sannolikt högst varierande, men sannolikt betydande såväl på kort som på lång sikt. För offer kanske det framför allt handlar om vårdkonsumtion, omvårdnad och förlorad arbetsförmåga. För förövaren är det kanske de rättsliga effekterna i form av polisutredningar, rättegångar och fängelsekostnader som utgör de stora kostnadsposterna. För vittnena kanske mer svårfångade faktorer som rädsla, depression och oro är de mest påtagliga.

För anhöriga uppstår sannolikt ett betydande antal effekter främst av psykologisk och social natur som både kan leda till vårdkonsumtion och minskad arbetsförmåga.

För allmänheten är effekterna av en mera subtil och svårfångad natur och kan ha att göra med rädsla för att vistas på allmän plats; otrygghet, ovilja att röra sig ute helgkvällar, åka tunnelbana och så vidare.

Det som gör denna typ av situationer unik är dessutom att rollerna – förövare/offer/vittnen - många gånger är ganska lösa och utbytbara. Det kan vara slumpen eller styrkeförhållanden i ett slagsmål som avgör vem som får offerrollen och vem som intar förövarrollen. Ibland kan det vara så att dagens förövare blir morgondagens offer.

Det finns naturligtvis även andra typer av våldshändelser som inte fångas av de sätt vi bygger våra förlopp; då offer och förövare känner varandra, då förövaren försvinner från platsen, då det finns mer tydliga motiv som rån, etniskt betingade brott eller brott kopplade till organiserad brottslighet etc. Vi fokuserar här på:

- * gatuvåldet, inte våldet i hemmet eller på andra platser
- * våld utövat av män mot andra män, inte mäns våld mot kvinnor
- * våld i huvudsak utövat av unga män mot andra unga män
- * våld som bl.a. eller främst riktar sig mot huvudet
- * främst våld i form av slag och sparkar

Avgränsningarna är gjorda främst mot bakgrund av den verklighet som präglar arbetet inom projektet Akta huvudet.

1.3 Händelsen

Vi utgår från ett större slagsmål. Det kan vara två gäng som drabbar samman efter ett krogbesök. Det kan vara en uppgörelse mellan två fotbollsligor. Det kan också vara en uppgörelse mellan två kriminella gängstrukturer.

Vi har inom ramen för detta första steg valt att analysera tre typer av förlopp i detalj.

För det första skildrar vi effekterna för offret av det invalidiserande våldet, främst därför att dess konsekvenser är så omfattande - mänskligt och ekonomiskt.

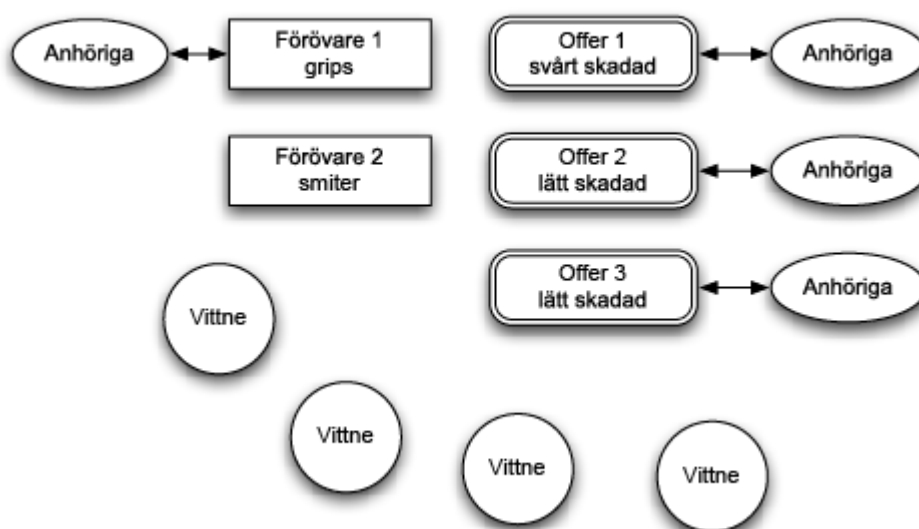
För det andra beskriver vi ett offer där de kroppsliga effekterna är till synes ringa men där dessa leder till osynliga men betydande (ofta varaktiga) kognitiva och psykiska effekter som i grunden kan förändra hela livsförloppet. Orsaken till detta är att detta på sätt och vis är våldets osynliga, men sannolikt också ganska stora offergrupp kring vilken våldets effekter ofta förbises.

För det tredje skildrar vi effekterna för en förövare som upptäcks, grips och döms till påföljd efter denna händelse och därefter delvis får sitt livsförlopp förändrat till följd av detta.

Vid sidan av detta skildrar och analyserar vi översiktligt de ekonomiska effekterna för typiska situationer för vittnen och anhöriga.

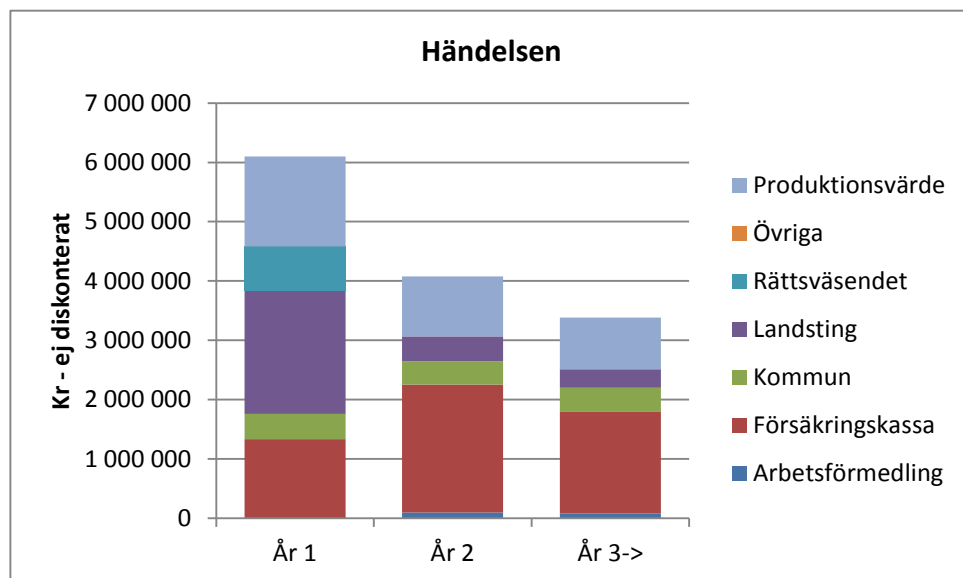
I figuren nedan har vi schematisk skildrat uppställningen kring den typ av händelse vi har beräknat kostnader för i denna rapport; en uppgörelse utanför en krog en sen lördagsnatt. Vi ser tre offer varav en skadas svårt och två personer skadas lindrigt. Vi ser effekter för några grupper av anhöriga av svårare eller mindre svårt slag. Vi ser effekter för vittnen och anhöriga. En förövare undgår gripande och påföljd, medan den andre åker fast och döms till fängelse. Det är summan av dessa effekter som utgör den totala socioekonomiska prislappen för händelsen.

Uppgörelsen

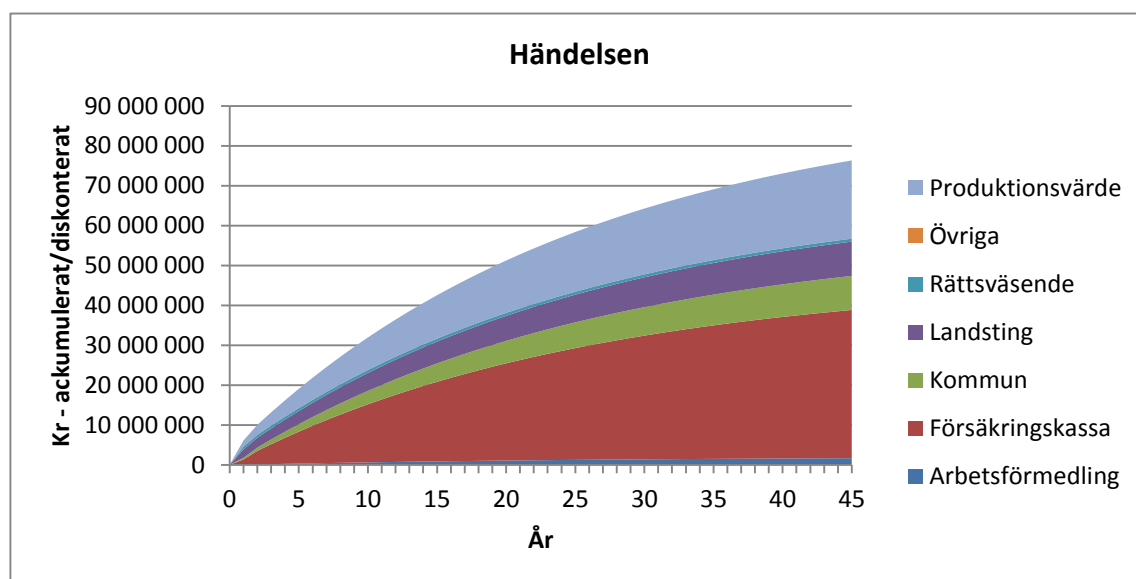
1.4 Resultat

De totala kortsiktiga effekterna för denna händelse uppgår till drygt 6 Mkr under det första året och därefter till drygt 4 Mkr under år 2 och drygt 3 Mkr år 3. Vi ser hur det första årets tonvikt på landstinget och rättsväsendet redan år 2 förbyts i en fortsatt kostnadsbild som domineras av försäkringskassan.

De totala långsiktiga effekterna för denna händelse uppgår till knappt 75 Mkr. Föga oväntat visar det sig att försäkringskassan är den stora kostnadsbäraren i detta sammanhang. Det handlar främst om kostnader som personlig assistans, sjukpenning och sjukersättning. Totalt sett cirka 37 Mkr.

Produktionsförlusterna är också betydande, totalt sett cirka 20 Mkr vilket är följden av att såväl offer som förövare som vittnen och anhöriga tappar arbetsförmåga eller möjlighet att arbeta under kortare eller längre perioder.

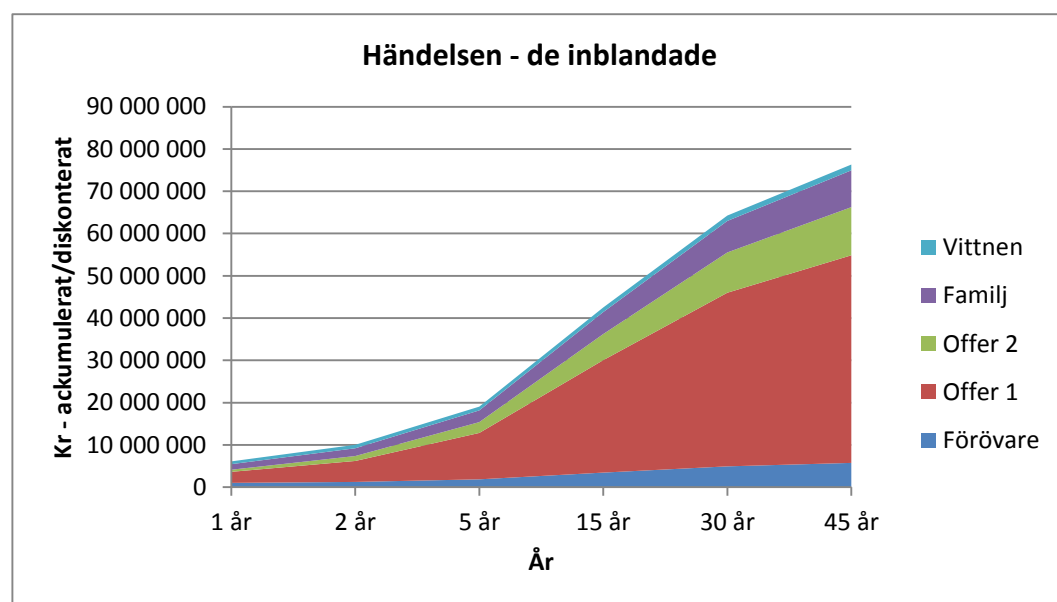

Landstingets kostnader uppgår totalt sett till cirka 8,6 Mkr för hela perioden vilket dels är kostnaderna för vård av offren men också de indirekta effekter som uppstår för anhöriga och

vittnen. De kommunala kostnaderna som uppgår till 8,5 Mkr handlar i första hand om kostnader för personlig assistans, samt de kostnader som uppstår i omvårdnadsfasen av det offer som invalidiseras.

	1 år	2 år	5 år	15 år	30 år	45 år
Arbetsförmedling	0	92 308	305 776	860 434	1 374 082	1 659 292
Försäkringskassa	1 332 600	3 407 869	8 006 195	19 954 088	31 018 565	37 162 276
Kommun	429 300	807 603	1 862 364	4 602 965	7 140 929	8 550 170
Landsting	2 080 248	2 480 647	3 314 625	5 481 560	7 488 274	8 602 531
Rättsväsende	740 900	740 900	740 900	740 900	740 900	740 900
Övriga	0	0	0	0	0	0
Produktionsvärde	1 518 000	2 491 077	4 823 221	10 882 862	16 494 459	19 610 380
Summa	6 101 048	10 020 404	19 053 081	42 522 809	64 257 209	76 325 549

Om vi utgår från de inblandade så fördelar sig kostnaderna mycket ojämnt även där. I diagrammet nedan har siffrorna som ovan fördelades per aktör förts tillbaka på den inblandade part som ger upphov till dem. Inte oväntat är det offren i slagsmålet, och framför allt den mest skadade, som står för lejonparten av kostnaderna.

Som synes i diagrammet och i tabellen nedan står kostnaderna för att hantera offrens skador för 60 MKr eller knappt 80% av kostnaderna för alla inblandade.

	1 år	2 år	5 år	15 år	30 år	45 år
Förövare	1 016 900	1 241 900	1 855 015	3 448 080	4 923 355	5 742 524
Offer 1	2 607 900	4 958 669	10 973 834	26 603 118	41 076 788	49 113 503
Offer 2	504 900	1 170 160	2 562 514	6 180 286	9 530 563	11 390 853
Familj	1 313 796	1 834 431	2 770 447	5 202 513	7 454 754	8 705 343
Vittnen	657 552	815 244	891 271	1 088 813	1 271 748	1 373 326
Summa	6 101 048	10 020 404	19 053 081	42 522 809	64 257 209	76 325 549

1.5 Och sen då...?

Det ligger i sakens natur att då man gör denna typ av studier så leder den till fler frågor än svar. Det uppstår behov av att få veta mer om alla de frågor kalkylen öppnar upp för. Detta är avgränsningens dilemma. Det finns mängder av förlopp både för förövare och för offer som skulle vara meningsfulla och viktiga att studera, men det är så här långt vi kommit i denna studie. Fältet är öppet för mängder med följdstudier.

Några saker ser vi redan idag som viktiga för de kommande två utvärderingsåren att gå vidare med. Det första fältet är att vidga analysen till ett samhällsperspektiv – hur ser våldets socioekonomiska effekter ut på gängnivå, stadsdelsnivå och kommunnivå? Finns det kollektiva fenomen som, beroende på det sociala och strukturella sammanhanget, förstärker eller försvagar våldets effekter både för förövare och för offer?

Den intressanta frågan är om vi använder samhällets resurser rätt kring dessa frågor. Vi har inom ramen för denna studie identifierat ett antal frågor som har att göra med rehabiliterings-, vård- och omvårdnadsinsatserna kring våldets offer och en effektiv resursanvändning i samhället. T.ex.

- Om det idag finns flaskhalsar tidigt i den medicinska rehabiliteringsprocessen av svårt skakade våldsoffer kan detta leda till att de får en invalidiseringsgrad som är värre än vad som skulle vara nödvändigt med rätt, tidiga och samordnade insatser? Detta leder till utomordentligt höga och långvariga kostnader för omvårdnad längre fram i vård- och omvårdnadsprocessen. En hel del talar för att det skulle vara en god social investering med hög avkastning att flytta resurser långt fram i rehabiliteringsprocessen
- Den tämligen stora gruppen av personer med det vi här kallat de osynliga/svårupptäckta konsekvenserna av kognitiva funktionsnedsättningar hamnar idag (främst till följd av ”osynligheten”) i ett utanförskap som är både smärtsamt för den enskilde och kostsamt för samhället. Detta förefaller till stora delar vara onödigt. Hur ser ett best case ut inom detta område ut – både mänskligt och ekonomiskt?

Detta är frågor vi hoppas ta oss an under utvärderingens andra och tredje år

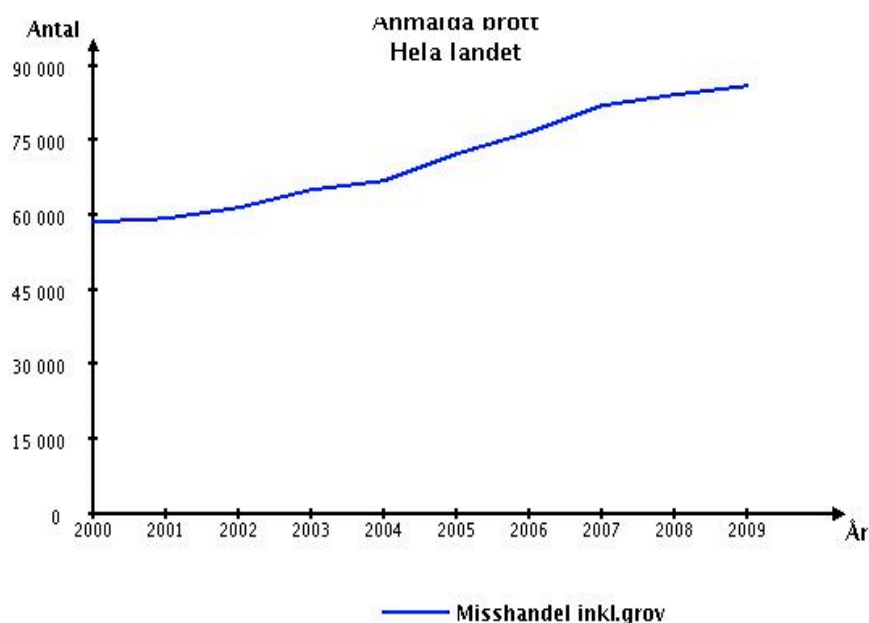
2. INLEDNING

Vi har fått i uppdrag av Hjärnskadeförbundet Hjärnkraft att ur ett socioekonomiskt perspektiv medverka i utvärderingen av projektet Akta huvudet – ett treårigt projekt kring våldet, främst gatuvåldet, i synnerhet mot och mellan unga. Ett våld som främst riktar sig mot huvudet. Detta är utvärderingens första steg, gjord då projektet varit aktivt under cirka nio månader. Låt oss börja med en mycket snabb exposé över våldets ansikte i allmänhet och hur det drabbar unga i synnerhet.

2.1 Kort om projektet Akta huvudet

2.1.1 Våld i stort

2009 gjordes fler än 85.000 anmälningar om grov misshandel i landet¹. Av diagrammet nedan framgår det också att trenden är stigande. Om detta speglar att antalet misshandelsfall faktiskt har ökat eller att det handlar om att anmälningarna har ökat är svårt att säga. Mörkertalet kan vara ganska stort. Dock kan man säga att varje dygn misshandlas grovt räknat minst 235 personer.

Så här säger Brottsförebyggande rådet (Brå) om detta fenomen;

”Alkohol och narkotika är vanligt förekommande i samband med våldsbrott. I sex av tio fall av misshandel uppger den utsatte att gärningspersonen varit påverkad av alkohol eller narkotika. I hälften av fallen har den utsatte själv varit berusad.

9. 300 personer lagfördes 2009 för misshandel/grov misshandel– det vanligaste straffet var villkorlig dom

¹ Data och diagram hämtade från BRÅ

2 500 personer skrevs in på sjukhus till följd av våld (Patientregistret, 2006)

87 procent av de misstänkta är män (2008)

63 procent av de misshandlade vuxna är män (2008)

18 procent av anmälningarna ledde till att en misstänkt kunde knytas till brottet(2008)”

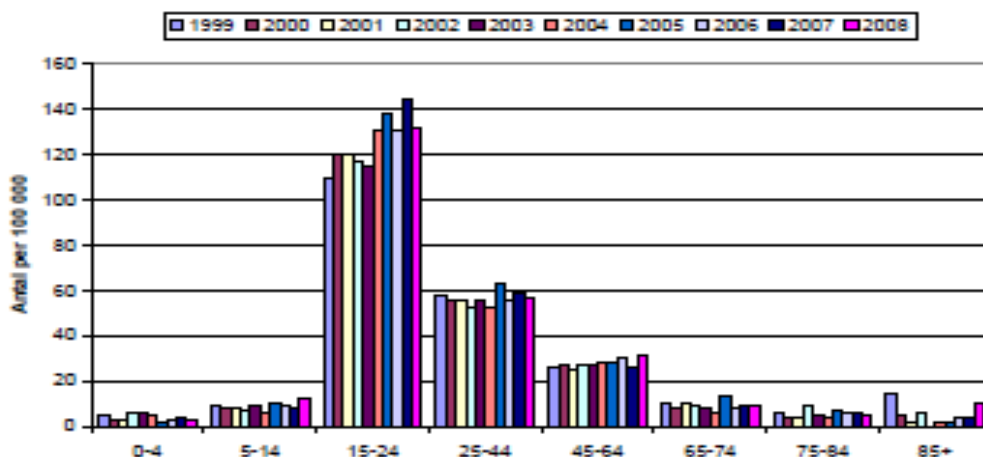
Det man ser är att påverkan av alkohol eller droger är centralt, att de flesta offer och förövare är män och att tämligen få av förövarna grips. Om man specifikt studerar våldet utomhus (gatuvåldet) säger BRÅ:s statistik² att 2009 misstänktes 3.439 personer för våld utomhus mot vuxen man som man inte kände och ytterligare 1.734 för våld utomhus mot vuxen man som man kände.

2.1.2 Våld mellan unga

Då det gäller våldet mellan unga skriver socialstyrelsen så här i sin senaste folkhälsorapport;

”Trots en minskning under 2008 är unga män i åldrarna 15-24 år den grupp som vårdats till följd av våld och transportolycksfall i störst utsträckning. En ung man av 800 vårdades för en våldsrelaterad skada och en av 300 vårdades efter en transportolycka år 2008 (130 respektive 330 av 100 000). Även vad gäller kvinnor i samma åldersgrupp har antalet transportolyckor minskat medan antalet vårdade för våld har ökat marginellt jämfört med föregående år.”³

I diagrammet nedan ser vi hur våldet toppas i åldersgruppen 15-24 år och den trendmässiga utvecklingen under en tioårsperiod. Socialstyrelsen anger också i sin årsrapport att 78% av offren är män.

Figur 12 Yttre orsak till skada och förgiftning: Övergrepp av annan person (X85-Y09). Antal män per 100 000 som skrivits ut från sjukhus 1999-2008. Efter ålder och år. Källa: Patientregistret.

² www.bra.se

³ Socialstyrelsens Folkhälsorapport 2010

Sammanfattningsvis ser vi att våldet mot unga, i all synnerhet unga män, är betydande, särskilt i åldersgruppen 15-24 år.

2.1.3 Våld mot huvudet

Projektet Akta huvudet har i sitt arbete fokuserat på den del av våldet mot unga som sker mot huvudet. Motiven som man anför i sin projektansökan är följande;

”Skallskador är bland det allvarligaste man kan råka ut för vid ett överfall. De ger ofta livslånga funktionsnedsättningar som följd av blödningar i hjärnan. En enda ”hög spark” i nacken kan vara dödande, råkar den träffa det lilla benutskottet som sticker upp i översta nackkottan kan detta gå av och förstöra andningscentrum, vilket kan leda till en plötslig död. Massmedia redovisar sällan konsekvenserna av det våld de rapporterar om. Nyhetsvärdet sjunker snabbt och andra nyheter tar över”⁴.

2.2 Projektets syfte

Det man vill göra med projektet Akta huvudet är att **påvisa detta våld, påvisa dess effekter och få en förändring till stånd**. I sin ansökan till Allmänna arvsfonden skriver man så här

”Projektets övergripande syfte är att åstadkomma förändrade beteenden och attityder till våld bland unga människor, med fokus på våld mot hjärnan, genom att påverka ungdomars attityder och förhållningssätt till våld, öka deras förståelse för våldets mekanismer, fördjupa deras kunskaper om våldets medicinska och sociala konsekvenser och kopplingar till alkohol och droger samt ge dem tillfälle att reflektera över egna värderingar och förhållningssätt. Att problematisera våld ur förövarens, offrets och vittnets perspektiv. Att beröra. Ruska om!”

⁴ Projektansökan Akta huvudet till Allmänna arvsfonden

3. UTVÄRDERINGENS UPPLÄGGNING OCH SYFTE

3.1 Uppläggning i stort

Utvärderingen handlar i stort om att först utveckla och därefter tillämpa en metod med vars hjälp man socioekonomiskt kan utvärdera effekterna av våld mot huvudet på individnivå och samhällsnivå samt effekterna av arbetet inom Akta huvudet. Arbetet tänks i stort vara upplagt i tre olika steg.

- Det första steget (denna rapport) handlar om att ta fram modeller och på ett övergripande plan visa på de **socioekonomiska effekterna av våld mot huvudet på unga utifrån ett individperspektiv**
- Det andra steget handlar om att fortsätta detta arbete med att mer detaljerat beskriva dessa individuella effekter samt **effekterna på samhällsnivå**
- Det tredje steget handlar om att ta fram modeller för och beskriva de **socioekonomiska effekterna av förebyggande arbete mot våld i allmänhet och arbete inom Akta huvudet i synnerhet både på individnivå och samhällsnivå**

3.2 Syfte steg 1

Det specifika syftet med utvärderingens första fas, som presenteras i denna rapport, är att ta fram en modell och med stöd av denna genomföra en socioekonomisk analys av de socioekonomiska effekterna av våld mot huvudet utifrån ett individperspektiv. Vi har i detta steg genomfört en datainsamling och analys med syfte att besvara följande frågor

- Vilken **typ av effekter** uppstår till följd av detta våld?
- Hur kan man identifiera, kvantifiera och **prissätta dessa effekter?**
- **Vilken typ av kostnader** uppkommer till följd av detta. Direkta och indirekta kostnader. Synliga och osynliga (svårupptäckta) kostnader?
- Hur dessa **kostnader fördelas/påverkar olika aktörer** som offentliga myndigheter, andra organisationer, berörda, anhöriga, allmänhet?
- Hur **påverkas olika samhällsaktörer** och hur påverkas arbetsförmågan?
- Hur påverkas **offer, förövare, vittnen, anhöriga** och samhället i stort samt allmänheten?
- Hur är **kostnaderna fördelade över tid**. Vilka är kortsiktiga, vilka är långsiktiga, vilka är tillfälliga och vilka är mer permanenta?

Syftet är också att ta fram **en beskrivnings- och redovisningsmodell** som gör det möjligt för olika beslutfattare att se hur dessa olika ekonomiska effekter drabbar den egna verksamheten och samhället i stort på kort och lång sikt. Därmed skapas också **en beräkningsmodell** som man kan utgå från då man ska beskriva och analysera andra närbesläktade fenomen t.ex. kvinnovåld, mobbning, övergrepp på barn etc.

3.3 Arbetets uppläggning under steg 1

Arbetet har genomförts i följande arbetssteg

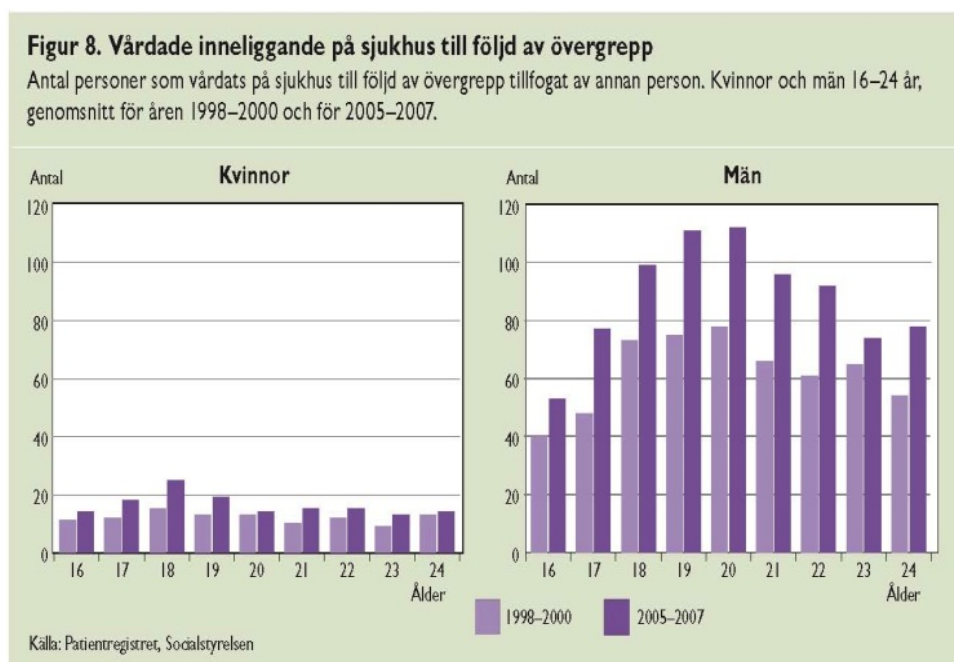
- * inläsning av dokument kring projektet samt kring våldet i samhället
- * genomförande av fem workshops med företrädare (ca 10-15 personer per workshop⁵) för i princip alla de perspektiv som berörs av våldet i samhället
- * mellan och efter dessa workshops har det genomförts ett antal intervjuer (ca 10 st.) med nyckelpersoner som tillfört kunskap om våldets effekter (sjukvård, socialtjänst, omvårdnad, polisväsende, kriminalvård etc.)
- * vi har också genomfört ett par mindre workshops för att specifikt studera vissa faser eller aspekter av våldet och dess konsekvenser
- * mellan och efter dessa workshops har vi arbetat fram de socioekonomiska kalkylerna genom att
bygga en analysmodell
 skapa och korrigera prislistor för olika insatser
kalkylera effekterna av olika konsumtionsmönster
delar av detta har presenterats vid de två senare workshoperna
- * en preliminär rapport har diskuterats med uppdragsgivaren och därefter korrigerats inför publicering

⁵ I denna expertgrupp har personer från akutsjukvård, rehabsjukvård, omvårdnad, polis, domstolsväsende, kriminalvård, socialtjänst, skola m.fl. ingått. Professionellt har det handlat om läkare, arbetsterapeuter, psykologier, kuratorer, domare, frivårdare, poliser m.fl. Förstår inte riktigt vad som menas med sista meningen.

4. UNGAS VÅLD MOT UNGA

4.1 Läget i stort

Det finns en hel del statistik som fångar och tydligt beskriver våldets utseende i allmänhet och mot unga i synnerhet. Socialstyrelsen skildrar i sin folkhälsorapport från 2010 en bild för åldersgruppen 16-24 år som nedan illustreras i diagramform.

Ur detta diagram kan vi utläsa några saker

- Varje år vårdas 800 unga män och 150 unga kvinnor på sjukhus till följd av våld.
- Våldet är som mest omfattande i åldersintervallet 18-22 år.
- Sjukhusvård till följd av våld är vanligare hos unga än i andra åldersgrupper.

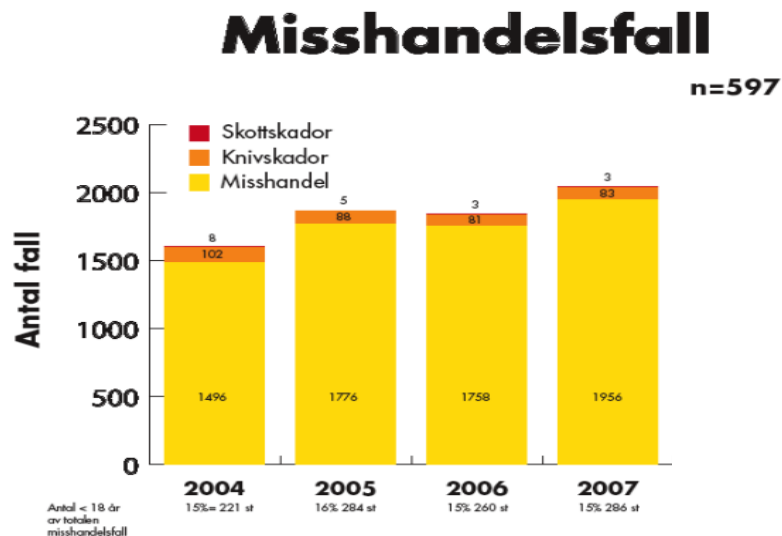
4.2 Något om gatuvåldet – fallet Södra Stockholm⁶

Akutmottagningen på Södersjukhuset(SÖS) i Stockholm är en av Europas största med ett befolkningsansvar på 625.000 personer. Som en följd av ett långvarigt arbete för att påverka och förhindra våld har man också samlat kunskap och data som ger oss en bild av våldets omfattning och utseende. En sorts termometer på samhällsklimatet skulle man kunna säga.

⁶ Data i detta avsnitt är främst hämtat från rapporten Storstadsvåld 2, Södersjukhuset, 2008

4.2.1 Omfattningen⁷

I diagrammet nedan visas antalet misshandelsfall som kommer till Södersjukhuset varje år. Vi kan då se några olika saker. För det första att det handlar om strax under 2.000 fall varje år eller i genomsnitt fem per dygn. Ett genomsnittstal som inte berättar något om att natt mellan lördag och söndag, klockan 22.00-04.00, är den allra mest frekventa tidpunkten för dessa våldshändelser. Det andra vi ser är en svag ökning över tid. Det tredje vi ser är att knivskador och skottskador har en försumbar omfattning i förhållande till den mer traditionella misshandeln.

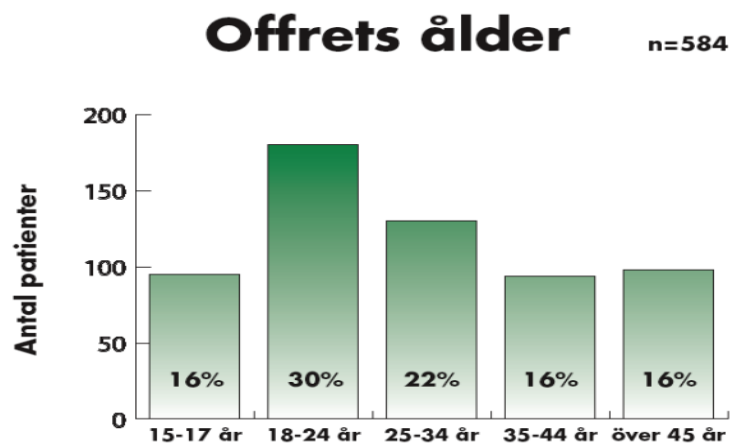

Det vi inte kan se i detta diagram är våldets omfattning och intensitet. Det omfattar allt från en enklare omplåstring, via smärre kirurgiska ingrepp och omfattande neurokirurgiska insatser till rent dödligt våld. Vid intervjuer med personer som deltagit i projektet framgår att den samlade subjektiva bilden från denna expertgrupp är att våldets grovhet har ökat under senare år.

85% av offren är män och, enligt många vi talat med under projektets gång, är våldet mot män genomgående grövre än våldet mot kvinnor.

Nedan ser vi att våldet är fokuserat mot de yngre männen, i all synnerhet de riktigt unga männen, 18-24 år. Detta är i princip samma mönster som i Socialstyrelsens rikstäckande statistik. Över tid har en förskjutning också skett i riktning mot den ännu yngre gruppen, 15-17 år, som för några år sedan nästan helt saknades i rapporteringen.

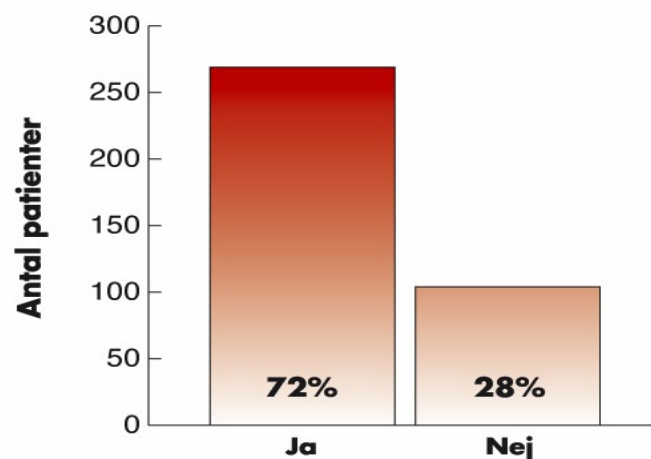
⁷ Statistik i detta avsnitt är hämtad från SöS akutmottagning i Stockholm (sammanställning finns i form av en powerpointvit hos akutmottagningens chef Sören Sanz)

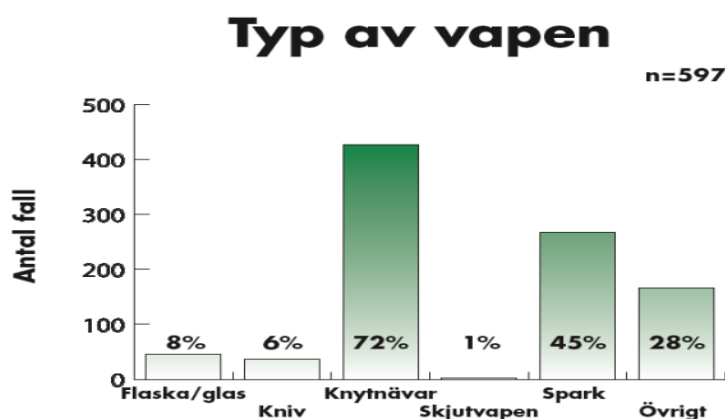
Tre fjärdedelar av offren hade då man utsattes för våld druckit alkohol. Det är värt att notera att ingen av de misshandlade kvinnorna var nyktra då de utsattes för våld.

Har offret druckit alkohol

(Fråga 12) n=425 Bortfall=52 (12%)

Knytnävar och sparkar dominerar bland de sk. våldsinstrumenten. Över tid har sparkarnas andel av våldet ökat kraftigt. Knivar och skjutvapen förekommer i mycket ringa omfattning.

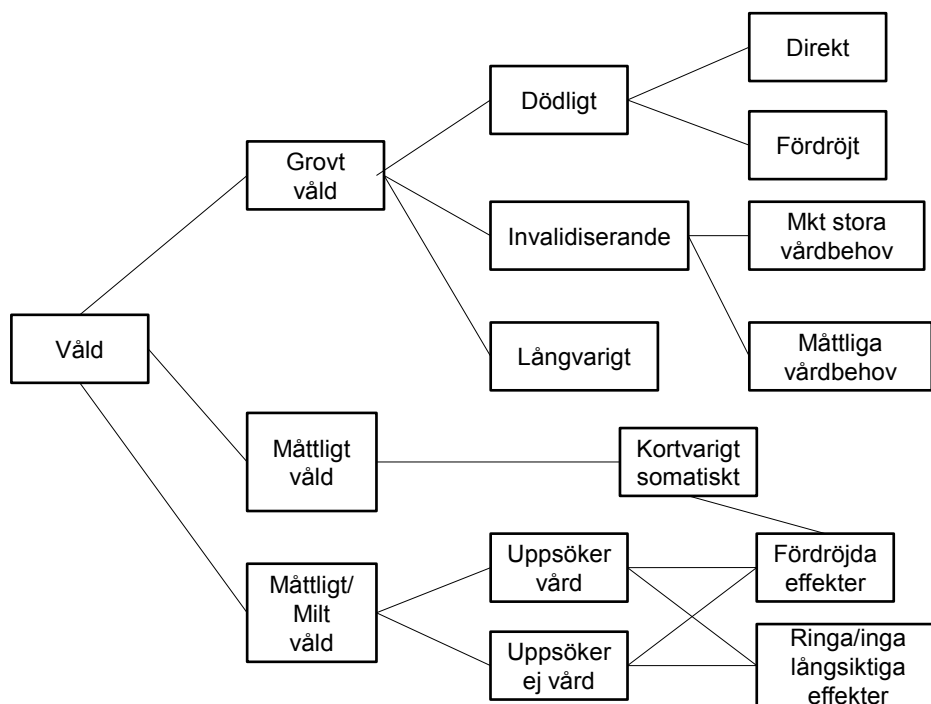
Om man skulle ge en schablonmässig bild av offret ser den ut på följande vis;

”En ung berusad man mellan 18 och 24 år som natt mellan lördag och söndag blir slagen med knytnävar och sparkar någon gång mellan 22.00 och 04.00 i anslutning till något av stadens nöjescentra, förmodligen Medborgarplatsen.”

4.2.2 Effekter

Våldet är inget homogent begrepp utan medför en mångfald olika effekter som varierar i varaktighet och vad gäller dess allvar. Det kan vara allt från ett ganska lätt slag med öppen hand till en dödlig spark.

De mest påtagliga effekterna av våld är naturligtvis de fysiska skadorna, men i vårt arbete har det också blivit tydligt att i stort sett allt våld är förknippat med psykiska skador och/eller trauman som stundtals har längre varaktighet än de fysiska skadorna. Ibland är effekterna av detta livslånga. Särskilt anmärkningsvärt är mängden av dolda eller icke upptäckta somatiska hjärnskador som leder till livslånga kognitiva funktionsnedsättningar med en funktionsnedsättande livssituation som följd. I figuren nedan har vi utifrån våldet allvarlighet eller grovhet gjort en första indelning av hur man kan studera dess effekter.

Våldets effekter kan sägas ha en synlig och en osynlig del. Den synliga, uppenbara och ofta upprörande delen är det grova fysiska våldet som stundtals beskrivs i media. Det leder i regel till stora konsekvenser för den drabbade och hans anhöriga. Det som ofta glöms bort eller förbises är det mer måttliga våldet som kan leda till kortare eller begränsade synliga kroppsliga effekter men som leder till livslånga funktionsnedsättningar av kognitiv eller psykisk natur som många gånger inte alls kopplas till ursprungshändelsen. Förmodligen är detta långt vanligare än man tror. Detta skulle kunna sägas vara en av våldets osynliga effekter. Längre fram i rapporten kommer vi med denna bild som grund att sortera våldet efter

- * effekternas **omfattning** (från milt våld till dödligt våld)
- * effekternas **varaktighet** (från övergående till livslångt)
- * fördelningen mellan **psykiska, kognitiva och fysiska effekter** (från livslånga psykiska trauma och invalidisering i ena ytterligheten till övergående obehag eller rodnad i ansiktet i den andra)
- * effekternas **ekonomiska konsekvenser** (från obetydliga till mycket omfattande)

4.2.3 De ekonomiska konsekvenserna av detta våld

Våldet kan i dessa olika former leda till utanförskap och marginalisering, helt eller delvis. Det kan ske på olika sätt och i olika omfattning beroende på våldets omfattning. Det ser också olika ut för offer, förövare och vittnen. De ekonomiska effekterna kan beskrivas som bestående av flera olika delar.

Den första av dessa är alla de **välfärdskostnader** av olika slag som uppstår kring personer som påverkas av våldet. Offren som kräver olika former av vårdinsatser och förövaren som tar resurser i anspråk först inom rättsväsendet och kanske därefter inom socialtjänst och vård.

En andra uppenbar kostnad handlar om att **försörja den enskilde**. Denna kostnad kan synas i olika former av myndighetsstatistik som försörjningsstöd, A-kassa, sjukpenning, sjukersättning, studiestöd m.m. Kostnaden är tämligen enkel att identifiera.

Nästa ekonomiska effekt skulle vi vilja kalla **marginaliseringsaccelerationen**. Med andra ord; ju längre man befinner sig i utanförskap desto mer tenderar man att utveckla den hjälplösa, beroende och sjuka delen av ens personlighet. Man skulle också kunna kalla det en samhällelig hospitaliseringseffekt som gör att ju längre man befinner sig i utanförskap desto mer tilltar ens behov av olika välfärdsinsatser.

Den fjärde effekten är att samhället till följd av utanförskapet och våldet går miste om det **produktionsvärde** som inte utnyttjas.

En femte effekt, som utgör en bieffekt eller följeffekt av föregående, handlar om de välfärdsintäkter i form av **löneskatt, sociala avgifter samt utebliven moms** som inte kommer samhället till del genom utebliven produktion och som en följd av detta uteblivna skatteintäkter av olika slag.

Allt detta kan sammanfattas i vad vi skulle vilja kalla en sorts **marginaliseringsekvation**

- * $\text{marginaliseringskostnader} = \text{direkta försörjningskostnader} + \text{välfärdskostnader på kort sikt} + \text{ökade välfärdskostnader på lång sikt} + \text{uteblivna produktionsvärden} + \text{uteblivna välfärdsintäkter}$
- * $M(K) = K(VFK) + K(F) + K(VFL) + K(P) + K(VFI)$ där
 - $K(VFK)$ = de välfärdskostnader som på kort sikt är förknippade med våldet
 - $K(F)$ = direkta kostnader för försörjning
 - $K(VFL)$ = de välfärdskostnader som på lång sikt tilltar till följd av det fortsatta utanförskapet
 - $K(P)$ = det produktionsvärde som inte tillförs samhället till följd av våldet
 - $K(VFI)$ = de välfärdsintäkter som inte tillförs samhället till följd av att personer i utanförskap inte betalar skatt, socialförsäkringsavgifter etc. eller på andra vis bidrar till de kollektiva välfärdssystemen

Det är denna samlade kostnadsmassa som i grund och botten utgör det relevanta måttet på våldets samhällskostnader. Vi kommer längre fram i rapporten att precisera och beräkna dessa delar närmare.

4.3 Begreppet våld

Denna rapport handlar inte om att definiera eller förklara våld. Den handlar om de socioekonomiska effekterna av ungas våld mot andra unga i allmänhet och mot huvudet i synnerhet. Det våld vi studerar är

- * i första hand **fysiskt våld**, främst mot huvudet. Konkret kommer det i stor utsträckning att handla om det som brukar kallas gatuvåldet.

- * ett våld som leder till **fysisk skada** i någon omfattning, i regel en skada som leder till vårdinsatser av något slag. Vi studerar dock även **effekter av psykisk och kognitiv natur**.
- * ett våld som leder till eller skulle kunna leda till **samhällspåföljder** för förövaren t.ex. inom rättsväsendet eller socialtjänstlagens eller hälso- och sjukvårdsslagens domäner.

Naturligtvis har våldet också andra effekter än rent fysiska, vilket kommer att bli tydligt då vi studerar våldets effekter. Allvarligt psykiskt våld ligger utanför räckvidden för denna studie.

4.4 Slutsatser och tendenser

Då det gäller våldet mot unga kan man sammanfatta bilden i följande punkter

- Det är omfattande
- Graden av våldsamhet tycks öka
- Det drabbar i första hand män mellan 18 och 24 år och ökar mest i gruppen 15-17 år
- Det handlar främst om knytnävsslag och sparkar. Frekvensen av sparkar ökar mest
- Gruppvåldet med flera förövare förefaller öka
- Risker är större om offret är berusat
- Det är tämligen koncentrerat till tid (helgnätter) och plats (nära nöjescentra med utskänkning av alkohol)

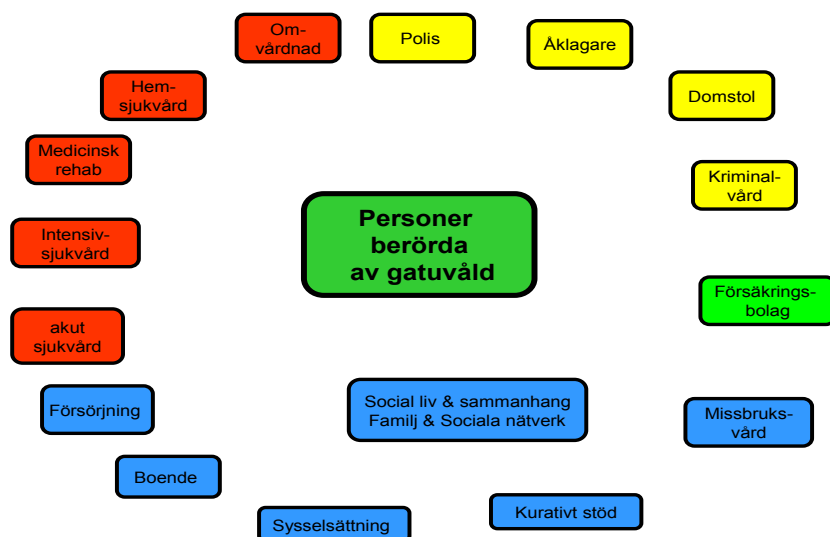
5. DEN KOMPLEXA VERKLIGHETEN

5.1 Arenan

5.1.1 Mängden av intressenter

Då det gäller våld och gatuvåld är intressent- och effektbilden mycket sammansatt och komplex, vilket vi illustrerar i figuren nedan. En del effekter är direkta, andra indirekta. En del är tydliga, medan andra är betydligt mera otydliga. En del effekter uppträder direkt, andra efter mycket lång tid. En del effekter är uppenbart kopplade till ursprungshändelsen, andra effekter har ett betydligt mer diffust eller osynligt samband med denna. Tidigare studier vi genomfört pekar på att dussintals aktörer kan vara berörda och långt över hundratalet olika kostnadsposter kan påverkas.

Det är inte heller på något vis självklart vad som är mer ytliga symptom och vad som är de underliggande egentliga orsakerna och mekanismerna. Ofta är många olika aktörer och professioner involverade, i regel utan att samverka med varandra på ett mer systematiskt sätt. De insatser som görs uppfattas ofta som fragmenterade. Få eller ingen ser helhetsbilden.

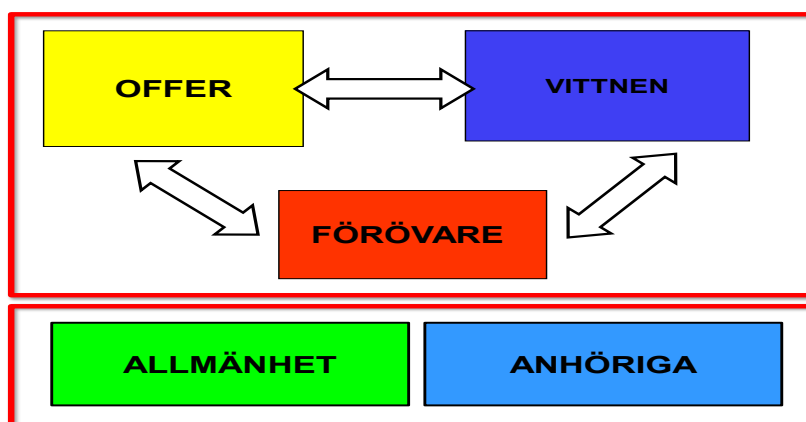
En av de första uppgifterna i en socioekonomisk analys är att kartlägga, beskriva och förstå sambandet mellan alla dessa olika aktörer och effekter samt sätta in dem i ett helhetsperspektiv.

5.1.2 De berörda aktörerna

Ett första steg i detta kan bli att först kartlägga och beskriva samspel och effekter för de tre direkta aktörerna på våldsarenan; **offer, förövare och vittnen**. Effekterna för dessa är sannolikt högst varierande, men sannolikt betydande både på kort och på lång sikt. Starkaste effekter för offer kanske är faktorer som vårdkonsumtion, omvårdnad och förlorad arbetsförmåga. För förövaren är det kanske de rättsliga effekterna och alla de olika effekter i form av polisutredningar, rättegångar och fängelsekostnader som utgör de stora

kostnadsposterna. För vittnena kanske mer svårfångade faktorer som rädsla, depression och oro är de mest påtagliga.

AKTÖRSARENAN KRING GATUVÅLD

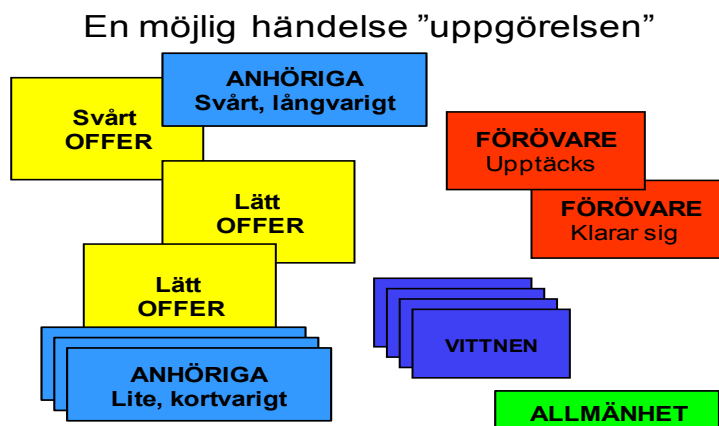
För **anhöriga** uppstår sannolikt ett betydande antal effekter främst av psykologisk och social natur som både kan leda till vårdkonsumtion och minskad arbetsförmåga.

För **allmänheten** är effekterna av en mera subtil och svårfångad natur och kan ha att göra med rädsla för att vistas på allmän plats; otrygghet, ovilja att röra sig ute helgkvällar, åka tunnelbana och så vidare.

5.1.3 Att beskriva en händelse

En av de unika aspekterna av denna studie, i motsats till tidigare studier vi genomfört, är att den ger oss möjlighet att inte bara studera de socioekonomiska effekterna för en individ utan också effekterna av en sammansatt och komplex händelse.

I figuren nedan har vi schematisk skildrat en sådan tänkt händelse; en uppgörelse utanför en krog en sen lördagsnatt. Vi ser tre offer varav en skadas svårt och två personer skadas lindrigt. Vi ser effekter för några grupper av anhöriga av svårare eller mindre svårt slag. Vi ser effekter för vittnen och anhöriga. En förövare undgår gripande och påföljd, medan den andre åker fast med dom och fängelse som påföljd. Det är summan av dessa effekter som utgör den totala socioekonomiska prislappen för händelsen.

Lägga till ett semikolon mellan händelse och uppgörelsen.

Det som gör denna typ av situationer unik är dessutom att rollerna förövare – offer – vittnen många gånger är ganska lösa och utbytbara. Det kan vara slumpen eller styrkeförhållanden i ett slagsmål som avgör vem som får offerrollen och vem som intar förövarrollen. Ibland kan det vara så att dagens förövare blir morgondagens offer.

5.2 Förövaren

5.2.1 Klassificering

Förövarna är ingen homogen grupp. Man kan hitta mängder med tänkbara undergrupperingar. Här är några exempel

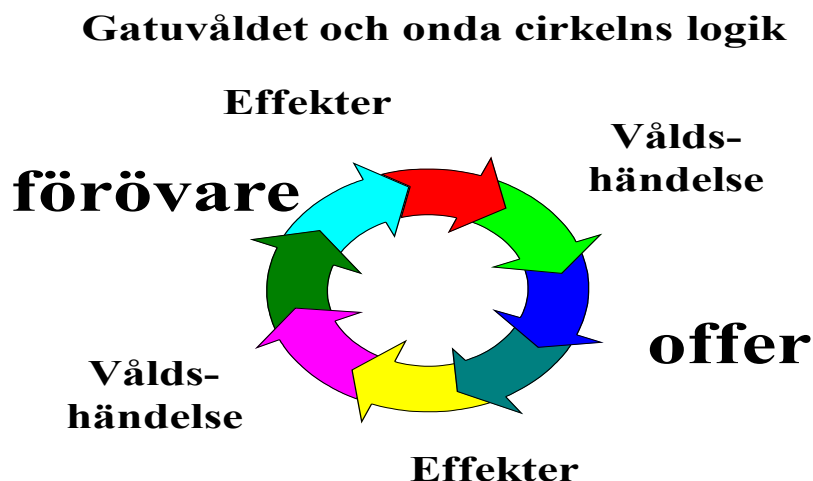
- * Våld utövat av män - kvinnor
- * Enstaka händelser – upprepade våldshändelser
- * Det spontana våldet och det planerade
- * Våld med eller utan redskap/verktyg
- * Slag med händer eller sparkar
- * Våld utövat av enstaka personer och våld utövat av grupper av personer
- * Våld utövat av nyktra personer och det som utövas av alkohol- eller narkotikapåverkade personer inkl. olika dopningsmedel
- * Våld utövat av personer som vanligtvis uppfattas som socialt stabila och det våld som utövas av socialt utsatta personer
- * Våld som ett uttryck för olika mer eller mindre destruktiva subkulturer (vit makt, fotbollshuliganer, kriminella strukturer)
- * Våld utövat av personer med normal psykisk status och det våld som utövas av person med psykiatrisk och/eller neuropsykiatrisk problematik
- * Våld utövat av mycket unga (under 15 år) och något äldre ungdomar
- * Våld som innehåller olika former av etniska dimensioner

För alla dessa grupperingar har förmodligen våldet, men kanske framförallt dess socioekonomiska effekter, olika utseende. En första ansats i arbetet är att bland alla dessa olika uttrycksformer hitta ett sätt att gruppera och klassificera våldet som blir hanterbart ur ett analytiskt perspektiv.

För att överhuvudtaget kunna hantera mångfalden av variationer kring förövaren och dennes historia, beteenden och framtid kommer vi längre fram att göra ett antal tvingande förenklingar som underlag för att först beskriva situationen och därefter beräkna de socioekonomiska effekterna av den.

5.2.2 Den onda cirkelns logik

En särskild aspekt av förövaren och dennes dynamik är att han, enligt både personer vi intervjuat samt vår expertgrupp, kanske själv varit i offerrollen eller kommer att hamna i offerrollen i framtiden. Det förefaller finnas ett mönster av att vissa förövare och offer tenderar att befinna sig i sammanhang och vid tidpunkter då våld är mera sannolikt än annars. Ibland handlar det också om att befinna sig i sociala sammanhang där våld accepteras som (i ytterlighetsfallen hyllas som) en naturlig del av tillvaron.

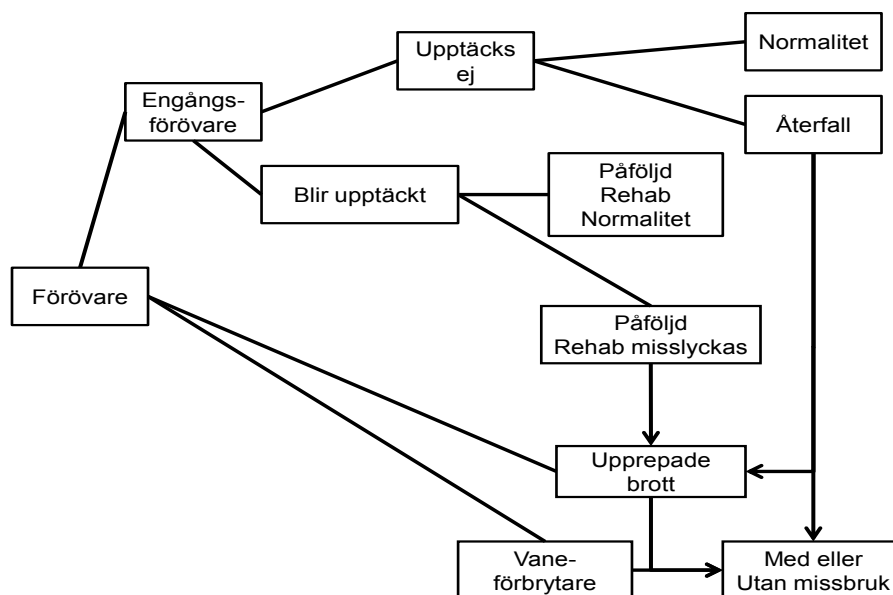
Detta kan skapa ett system av onda cirklar då offer eller deras kamrater i ett andra steg förvandlas till förövare och förövaren till offer. Det kan handla om rena hämndaktioner men också om mer komplicerade psykologiska mönster på samma sätt som att barn som blir utsatta för sexuella övergrepp riskerar att bli förövare i vuxenlivet. Ibland är det sannolikt slumpen som kommer att avgöra om man hamnar i offer- eller förövarrollen. På så sätt kan man tala om att det uppstår självförstärkande onda cirklar av upprepat och i värsta fall accelererande våld.

5.2.3 En första sortering

Variationerna i förövarmönster är alltså i det närmaste oändligt. I figuren nedan har vi, som ett underlag för kalkylerna, gjort ett första försök att identifiera ett antal meningsfulla kategorier eller typfall av förövare. Till att börja med kan vi särskilja de förövare där det inträffade mer eller mindre är en engångshändelse och de för vilka våldet tillhör kategorin återkommande händelser i livet. I den första kategorin finns två undergrupper. De som upptäckts och som drabbas av någon form av påföljd och de som undgår upptäckt.

I den senare gruppen finns sådana för vilka detta är en engångshändelse som man aldrig återvänder till – man kom undan med blotta förskräckelsen. Det finns dock sådana som efter ett tag (månader eller år) på nytt hamnar i denna typ av situationer. Dessa händelser är inte sällan förknippade med olika former av missbruk (alkohol, anabola steroider eller narkotika).

De upptäckta blir lagförda och drabbas av någon form av påföljd. Denna påföljd kan i bästa fall (best case) fungera som en väckarklocka och leda till att man aldrig mer hamnar i denna typ av situationer. Påföljden (fängelse eller sluten ungdomsvård) kan också i den sämsta av världar (worst case) fungera som en sorts utbildning i kriminalitet och brott. Konsekvensen av detta blir upprepade händelser av detta slag.

Bland förövarna finns också de som redan från början gång på gång hamnar i våldssituationer av ena eller andra slaget. Man är inte i strikt mening yrkeskriminell men umgås i sammanhang och i strukturer där våld är ett mer eller mindre regelbundet förekommande inslag. Man blir också vid upprepade tillfällen lagförd för detta. Ofta, men inte alltid, förekommer droger (både alkohol och narkotika) av ena eller andra slaget.

Slutligen har vi den typ av förövare som man skulle kunna kalla vane-förbrytare. Personer för vilka våld ingår i livsstilen. Man tänker kanske då främst på grupper som vit makt-rörelsen, fotbollshuliganer eller den organiserade kriminaliteten. Inom dessa grupper utövas regelbundet och upprepat våld, både inom och utanför den egna gruppen.

Den serie av seminarier vi genomfört samt intervjuer vi gjort med personer inom olika delar av rättsväsendet pekar till en övervägande del på att en stor del av våld av detta slag förefaller utövas av personer som gång på gång återkommer till rättsväsendet och vars utdrag ur belastningsregistret är tämligen omfattande.

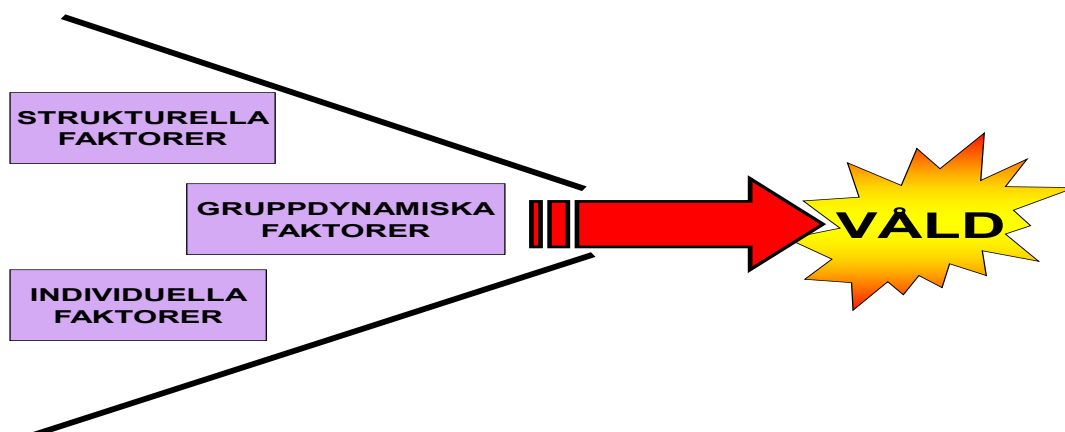
Det tycks också vara så att då en förstagångsförövare av våld ställs inför rättsväsendet bär han ofta med sig en historia av ett flertal liknande händelser där han tidigare undgått upptäckt och påföljd. Många av dessa förövare har dessutom en trasslig förhistoria, ibland hos socialtjänsten, ganska ofta i skolan.

5.2.4 Motivbilden

Det primära syftet med denna studie är inte att undersöka motiven bakom våldet. Dock krävs en basal förståelse för detta för att kunna analysera förövaren och förstå dennes beteenden. Lite grovt tycker vi oss kunna urskilja tre typer av motivbilder.

Den första skulle vi kunna kalla **strukturella faktorer**. Till dessa hör saker som socialt, ekonomiskt och etniskt utanförskap. Klasstillhörighet är en sådan faktor liksom ursprung i stigmatiserade förorter eller socialt utarmade miljöer. Till detta hör kanske också kollektiva kulturella mönster såsom idealisering av våldskulturer i "Fight Club"-anda. Här hittar vi också tillhörigheten till vad man skulle kunna kalla destruktiva subkulturer såsom vit makt-rörelsen, organiserad brottlighet samt fotbollshuliganer.

Den andra gruppen skulle man kunna kalla **individuella faktorer**. Här kan man finna personer som kompenserar svag självkänsla med våld. Vi hittar personer som saknar impulskontroll av olika skäl, ibland till följd av neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, ibland till följd av inlärd beteenden. Naturligtvis kan alkohol, narkotika och anabola steroider samt andra preparat ofta vara utlösande våldsfaktorer. Det krävs inte särskilt stor fantasi för att förstå kopplingen mellan krogarnas öppethållande sent på natten och nivån och omfattningen av gatuvåldet. Ökad alkoholkonsumtion på samhällsnivå leder i princip alltid till en ökning av våldet.

Någonstans mittemellan, eller kanske snarare som en kombination av de strukturella och individuella effekterna hittar vi de gruppodynamiska effekterna - konsekvenserna av att, kanske med svag självkänsla, kanske berusad, befinna sig i sociala sammanhang eller i en gängstruktur där våldet accepteras som ett naturligt inslag och i värsta fall glorifieras. Förmodligen är det så att i de allra flesta fall samverkar dessa olika faktorer för att utlösa det konkreta våldet.

5.3 Offret

Även offren och effekterna för dessa offer kan, som vi ovan diskuterat variera högst betydligt.

- * Först och främst kan våldets grovhet variera, allt från ringa, via måttligt och grovt våld till dödligt våld
- * Våldet har både somatiska, psykologiska och kognitiva effekter

- * Effekternas varaktighet kan variera alltifrån kortvariga och övergående effekter till bestående och livslånga
- * Våldet kan vara en engångshändelse. Men det kan också förekomma vid upprepade tillfällen
- * Om offren kan ha utsatts för slumpmässigt våld eller våld till följd av att man mer eller mindre regelbundet vistas i vissa miljöer eller vissa sociala sammanhang⁸
- * Våldet kan ha olika utseende och allvarlighet beroende på offrens ålder, kön och nykterhet

En viktig och grannliga uppgift i studien har varit att hitta en klassificeringsmodell med vars hjälp det blir möjligt, meningsfullt och begripligt att beskriva våldets olika effekter ur ett socioekonomiskt perspektiv. Vi återkommer till detta längre fram.

5.4 Vittnen

Till det mesta våld finns det vittnen som på olika sätt påverkas

- * Vissa vittnen är anhöriga eller nära vänner, andra är helt främmande personer som råkar bli vittne till en händelse mera av en slump
- * Vissa vittnen har anknytning till förövaren, andra till offret och vissa till båda parter
- * Vissa vittnen träder fram villigt, andra döljer sig av rädsla eller andra skäl

Även för vittnena blir effekterna av våldet varierande. I första hand handlar det om psykologiska och sociala effekter.

5.5 Familj och övriga

Kring detta finns också alla de indirekta effekter för främst anhöriga och allmänheten i stort som uppstår till följd av våldet. Många av dessa effekter är säkerligen betydande om än svåra att identifiera, konkretisera och värdera. Flergenerationseffekter i anhöriggruppen i form av sjukskrivning, förlorad arbetsförmåga, psykiatrisk vårdkonsumtion samt utbredd rädsla och otrygghet bland unga som rör sig i offentliga miljöer kan utgöra exempel på sådana effekter.

5.6 Allmänhetens roll

Allmänheten påverkas naturligtvis också av förekomsten av våld. Denna påverkan är än mer svårfångad och har stundtals inte med förekomsten av faktiskt våld att göra utan snarare med bilden av eller föreställningen om våldet och dess offer. Här brukar man prata om faktorer som otrygghet, ängslan, ovilja att vistas ute kvällstid eller utnyttja allmänna kommunikationer. Här hittar vi också allmänhetens olika skyddsåtgärder mot våldet som förekomsten av väktare, överfallslarm, etc.

⁸ Det är viktigt att säga att även om en del offer är personer som ofta befinner sig i våldsintensiva miljöer så finns det naturligtvis offer som drabbas helt slumpmässigt därför att man råkar passera fel situation, vid fel tidpunkt

5.7 Det unika i denna studie – händelsen

Vi har i andra sammanhang gjort studier kring de socioekonomiska effekterna av ett fenomen. Vi har studerat allt från övervikt och fetma, via långtidsarbetslöshet till psykisk funktionsnedsättning samt missbruk och kriminalitet. Vi har då studerat detta för individer och grupper av individer och stundtals översatt detta till hela populationer. Detta är i sig komplext men förenklas av att man har en eller ett par typer av fenomen att förhålla sig till. Denna studie avviker helt från detta genom att vi studerar effekterna av en händelse eller ett förlopp som består av ett stort antal varierande fenomen vad avser effekter och konsekvenser.

De socioekonomiska effekterna av en viss typ av våld kan variera oerhört beroende på vad som händer med gärningsman, vittnen och anhöriga. Detta ställer krav på vår kalkylmodell att kunna hantera mängder av olika kombinationer av effekter för de fyra aktörsgrupperna på vår arena; offer, förövare, vittne och anhöriga/familj. Våldet kan vara en entydig handling mellan två aktörer, förövare och offer. Men våldet kan också vara ett komplext gängslagsmål (t.ex. mellan två fotbollsligor, en uppgörelse mellan vit maktrörelsen och AFA eller ett gängslagsmål utanför en krog) med många inblandade och där gränser mellan förövare, offer och vittnen är otydliga och ibland hopvävda i varandra.

Detta har lett till att vi i detta projekt behövt bygga en helt ny typ av kalkylmodell som medger både denna komplexitet men också flexibilitet vad avser den variationsrikedom som förekommer. Vi återkommer till detta i ett senare kapitel.

6. DEN SOCIOEKONOMISKA METODIKEN

6.1 Metodiken i stort

Då man ska värdera effekterna av ett samhällsfenomen med det vi kallar en socioekonomisk analys, genomlöper man normalt sett tre olika steg; man **identifierar** alla effekter av det som ska värderas. Man svarar på frågan; vad händer? Därefter **kvantifierar** man detta genom att svara på frågan; hur mycket av detta händer? Slutligen **värderar** man dessa effekter genom att svara på frågan; vad är prislappen på detta? De tre stegen är alltså **identifiera, kvantifiera och värdera**.

Det finns ett stort antal sätt att göra detta på, vilket vi återkommer till längre fram. Det vi i detta steg av utvärderingen vill få ett mått på är våldets prislapp för förövare, offer, anhöriga vittnen och samhället i stort. Vi nöjer oss dock inte med de effekter och kostnader som uppstår på kort sikt eller för en enskild aktör i samhället. Vi vill skapa oss en helhetsbild.

6.2 Att socioekonomiskt analysera utanförskap, prevention och rehabilitering

6.2.1 Begreppet socioekonomisk analys

Den socioekonomiska analysen är ett synsätt och ett knippe metoder (modeller) samt en strukturerad databank med vars hjälp man i ekonomiska termer kan beskriva, värdera och analysera samhällets kostnader för olika former av **utanförskap** för individer, grupper av individer, händelseförlopp och situationer eller populationer.

Som en följd av detta kan man beskriva och analysera värdet av **prevention och tidiga insatser** för att förhindra eller reducera utanförskap samt värdet av framgångsrik och effektiv **rehabilitering**. Detta kan ske som konsekvenser av t.ex. ett särskilt projekt eller tillfällig verksamhet, sociala företag eller som en del av ordinarie verksamhet hos någon aktör (t.ex. kommun och landsting).

6.2.2 Skillnad mot konventionella samhällsekonomiska analyser

Ibland får vi frågan om inte det socioekonomiska synsättet är exakt samma sak som att göra samhällsekonomiska kalkyler eller Cost-Benefit-analyser. I stort sett är det så. Vår modell bygger på detta synsätt. Vi följer de flesta vedertagna principerna för sådana analyser. Vi utgår från de tre stegen identifiera, kvantifiera och värdera de olika alternativ som ska ställas mot varandra. Precis som en god samhällsekonomisk kalkyl utgår vi från begreppet helhetssyn.

Det finns några skillnader. Man kan säga att vi kompletterar och vidgar den traditionella samhällsekonomiska kalkylen genom att **identifiera och fokusera på aktörsperspektivet** som vi upplever som helt centralt i allt beslutsfattande. Beslut fattas aldrig av den abstrakta aktören samhället. Beslut fattas av eller i kommuner, landsting, företag, enskilda personer osv. Beslut leder till omfördelningseffekter. Ofta finns det **vinnare och förlorare**. Därför är det för oss helt centralt att utgå från aktörsperspektivet för att kunna följa sådana effekter. Vi vill nå beslutsfattare med vår analys.

Som en följd av detta väljer vi ofta en presentationsform som är konform med de olika aktörernas vanliga beslutsunderlag. Vi presenterar ofta resultaten i form av kortsiktiga

resultaträkningar, långsiktiga sociala investeringsanalyser och finansieringsanalyser. I många organisationer har man ett vanligt bokslut, miljöbokslut och personalbokslut. Vi vill med vår analys ge en möjlighet att komplettera med ett **socioekonomiskt bokslut**.

Samhällsekonomiska kalkyler brukar enbart innefatta **reala kostnader och intäkter**. I sådana kalkyler är en finansiell utgift, oftast en transferering som bidrar till någons försörjning, inte en kostnad. I stället är det arbetslösheten som förorsakar försörjningsproblemet som räknas som en kostnad i form av uteblivet produktionsvärde.

Vi inkluderar oftast även **de finansiella effekterna i kalkylen** eftersom de aktörer som har ansvar för eller fattar beslut om dessa försörjningssystem är intresserade av hur en viss insats eller verksamhet påverkar behovet av framtida försörjningsstöd. Man torde stå inför en svår uppgift om man ska övertala en socialchef att han inte behöver beakta utbetalning av försörjningsstöd som en kostnad.

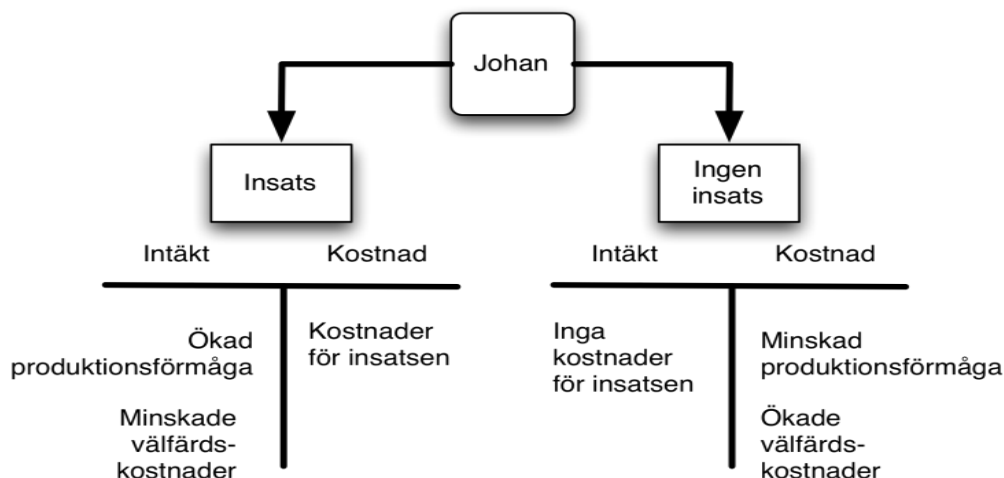
Vi låter i stället våra kalkyler oftast innehålla såväl de finansiella försörjningskostnaderna som de reala produktionsvärdena. Det gör att vi måste vara tydliga med vad som avses i resultaten. Ofta särredovisas de olika storheterna för att undvika dubbelräkning. Låt oss därför beskriva vår arbetsmodell mera i detalj med hjälp av ett exempel som skulle kunna skildra en av våra förövares förhistoria.

6.3 Vad är det vi värderar?

Då man idag överväger att göra någon form av insats på individnivå eller mer generell nivå kan man ganska enkelt skaffa sig en bild av vad det kostar att genomföra insatsen. Låt oss exemplifiera;

Johan är en sju år gammal kille som har haft det trassligt sedan dagistiden. Han slåss med andra barn, är besvärlig för de vuxna och hans ensamstående mamma lyckas inte riktigt hantera detta. Skolan och socialtjänsten i samarbete med BUP och vuxenpsykiatri (för att stödja hans mamma) överväger att göra en insats. Man pratar om neuropsykiatrisk utredning. Har han kanske ADHD? En personlig assistent i skolan och insatser från en specialpedagog övervägs. Kanske en kontaktfamilj för att avlasta mamman.

Det går tämligen enkelt att skaffa sig en bild av vad denna insats kostar för Johan. Mer sällan försöker man bedöma vilka intäkter en viss insats kan leda till om man lyckas. En framgång kan leda till att Johan lyckas i skolan, får ett arbete, försörjer sig och betala skatt. Han kommer inte att belasta välfärdssystemen i samma utsträckning. Oftast beror detta förbiseende av intäktssidan på att man inte vet hur man rent konkret ska gå tillväga för att värdera och jämföra de båda alternativen.

Diagram 6.1: Vad kostar en insats, vad kostar det att avstå?

Intäkter av en framgångsrik insats är oftast samma sak som kostnaden för en utebliven insats. Kostnaden för icke-interventionen. Låt oss för enkelhetens skull anta att en utebliven insats leder till att Johan misslyckas i skolan, inte lyckas få tillträde till arbetsmarknaden och som vuxen hamnar i ett mer eller mindre livslångt utanförskap. Vägen dit skulle kunna se ut på följande vis.

Av olika skäl väljer man att inte göra denna riktade insats mot Johan och hans mamma. Under lågstadiet tilltar svårigheterna. Han skolkar ofta. Snattar i butiker. Har svårt att hitta kompisar men knyter an till ett gäng äldre killar av tvivelaktig natur. Som en följd av detta hänger han inte riktigt med i studierna. Hans läsförståelse utvecklas mycket sakta. Han avskyr matematik. Han har stora koncentrationsproblem, i all synnerhet då det är stökigt runt omkring honom.

Han är inte dum, men lyckas sällan koncentrera sig, och fullföljer endast undantagsvis de uppgifter han tar på sig. Han börja röka ganska tidigt och det föreligger redan i 6:e klass misstankar om cannabis. Man provar olika stödinsatser kring Johan som inte ger önskad effekt. Han blir allt mer och mer marginaliserad i klassen. Antingen bortglömd eller klassens buse. Några enstaka gånger klassens clown. Elevvårdskonferenserna avlöser varandra i strid ström. Hans mamma blir allt mera tyngd av detta. Puberteten blir utomordentligt besvärlig för Johan som ofta uteblir från skolan, får vredesattacker och blir starkt utagerande. Några av lärarna medger att de är rädda för honom och hans vredesutbrott. Han dricker en hel del. Hans mamma oroar sig. Mellan varven orkar hon inte med och blir sjukskriven kortare och stundtals längre perioder. Johan är en mycket arg ung man med mängder av uppdämd ilska. Han har lätt för att ta till våld, särskilt då han har druckit. Han kommer under sitt vuxna liv att gång på gång dyka upp i belastningsregistret. Många av hans domar kommer att handla om misshandel och grov misshandel.

Vad är kostnaden för detta i form av förlorade produktionsvärden och ökade välfärds-kostnader? Då man ska ta ställning en preventiv eller rehabiliterande insats krävs det ett synsätt, en analysmodell och kunskap som gör det möjligt att ställa de båda alternativen - insats respektive icke insats - mot varandra. Det är då det kan bli aktuellt att utgå från den av oss tidigare presenterade marginaliseringsekvationen.

6.4 Tre viktiga perspektiv

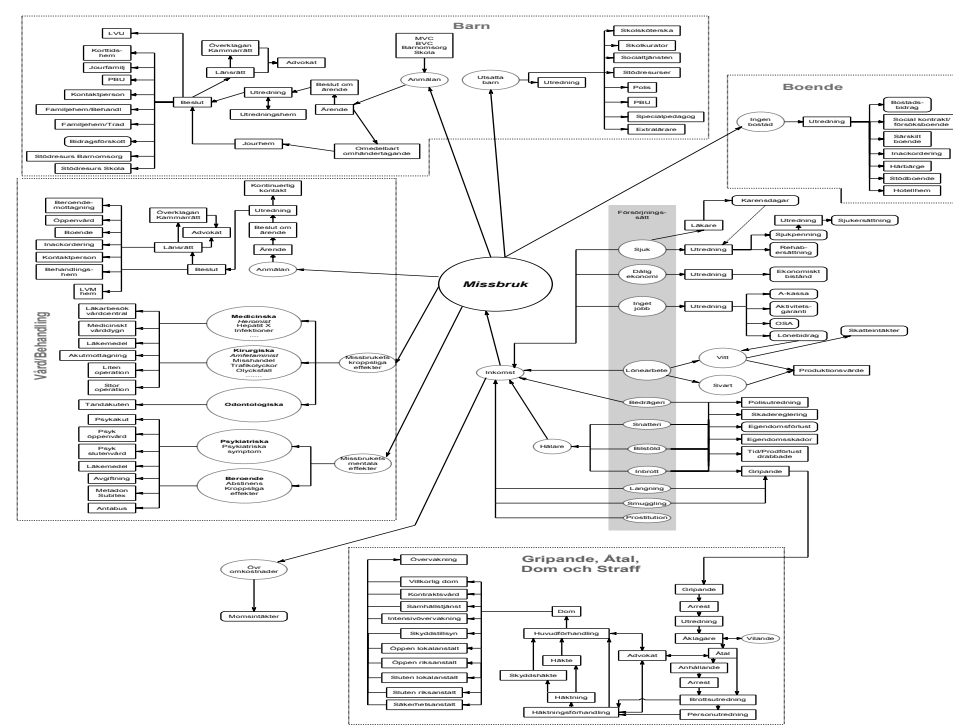
Låt oss för exemplens skull anta att olika myndigheter lyckats enas om ett projekt - *rädda Johan* - och att detta kostar 500.000 kr att genomföra. Vi har därmed en kortsiktigt mycket tydlig kostnad.

6.4.1 Helhetssyn

Bilden kring Johan kompliceras av att det är många aktörer och många aktiviteter inblandade. Många gånger pratar man om att man ska ha en helhetssyn kring den klient man arbetar med. Då vi i olika sammanhang kartlagt den konkreta innebörden av begreppet helhetssyn, ungefär som i figuren nedan, har vi funnit att en sådan kan omfatta dussintals aktörer och hundratals aktiviteter. Bilden visar konkret aktörs- och insatskartan kring ungdomar på glid i en förortskommun i Stockholmsområdet.

Vid sidan av att det naturligtvis är ett problem då man ska bistå Johan och hans familj, uppstår också ett problem då man ska spåra ekonomiska effekter både av att agera och att avstå från att agera. En insats kring Johan och hans familj kan beröra skola, socialtjänst, vuxenpsykiatri, BUP, försäkringskassa, polis, beroendevård m.m. för att nämna några vanliga aktörer.

Diagram 6.2: En helhetssyn kring utanförskap

Skillnaden mellan den faktiska totala kostnaden och den kostnad som uppfattas av en enskild aktör kring denna typ av situationer kan, av förklarliga skäl, uppgå till flera hundra procent. I kalkyltermer innebär det att vi måste identifiera, kvantifiera och värdera, eller prissätta, alla de förändrade insatser som en viss insats ger upphov till, för samtliga aktörer.

För att kunna göra detta måste vi skaffa oss en bild av priset på alla de olika insatser som kan bli aktuella med eller kring Johan. Nedan visar vi ett utdrag ur en sådan prislista som utgör

underlaget för denna studie. I den fullständiga prislistan ingår cirka 250 variabler omfattande ett tiotal stora samhällsaktörer.

Tabell 6.1; Utdrag ur prislista för olika välfärdsinsatser

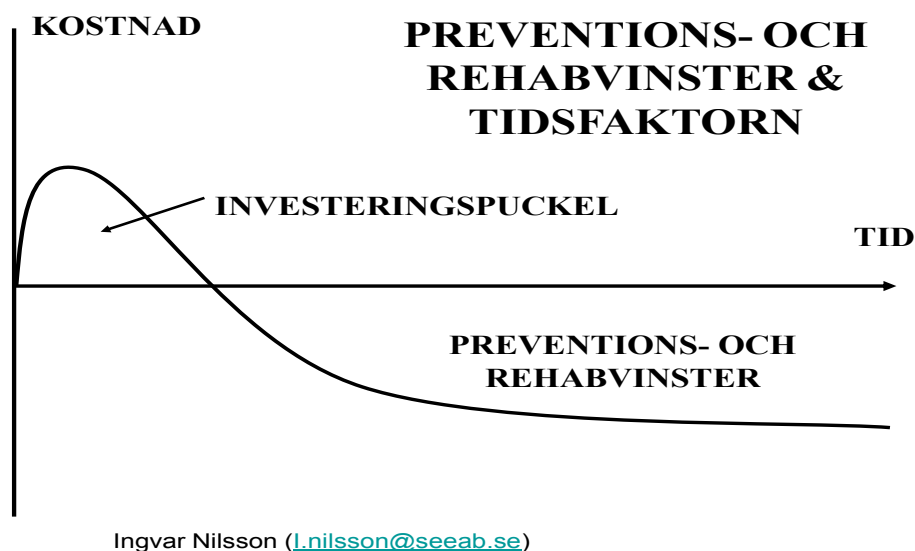
Kedja	Aktör	Enhet	Aktivitet	Sort	Pris	Real
Försörjning	Arbetsförmedling	Af	Akassa	Månad	13000	0
Försörjning	Arbetsförmedling	Af	Aktivitetsstöd	Månad	6700	0
Försörjning	Arbetsförmedling	Af	Utredning Af	Tillfälle	30000	1
Boende	Försäkringskassan	Fk	Bostadsbidrag	Månad	2500	0
Försörjning	Försäkringskassan	Fk	Sjukpenning 100%	Månad	13000	0
Försörjning	Försäkringskassan	Fk	Utredning Fk	Tillfälle	45000	1
Sysselsättning	Kommunen	Socialtjänsten	Arbetsutredning	Månad	9000	1
Barn	Kommunen	Socialtjänsten	BarnUtredKom	Tillfälle	42000	1
Boende	Kommunen	Socialtjänsten	Behandlingshem	Månad	60000	1
Boende	Kommunen	Socialtjänsten	Funktionsbedömning	Tillfälle	3000	1
Försörjning	Kommunen	Socialtjänsten	Försörjningsstöd	Månad	7500	0
Sysselsättning	Kommunen	Socialtjänsten	Rehabplan	Tillfälle	3000	1
Sysselsättning	Kommunen	Socialtjänsten	Sysselsättningsprojekt	Månad	5000	1
Sysselsättning	Kommunen	Socialtjänsten	Utredning	Tillfälle	5000	1
Boende	Kommunen	Socialtjänsten	Utredning boende	Tillfälle	2000	1
Missbruk	Kommunen	Socialtjänsten	Utredning Omhändertagande	Tillfälle	20000	1
Missbruk	Kommunen	Socialtjänsten	Utredning Soc	Tillfälle	10000	1
Missbruk	Kommunen	Socialtjänsten	Öppenvård	Månad	10000	1
Somatisk vård	Landsting	Akutsjukvård	Akuttmottagning	Tillfälle	5000	1
Somatisk vård	Landsting	Akutsjukvård	Operation Lätt	Tillfälle	10000	1
Somatisk vård	Landsting	Akutsjukvård	Operation Medel	Tillfälle	20000	1
Barn	Landsting	BUP	Terapi	Månad	2000	1
Barn	Landsting	BUP	Utredning BUP	Tillfälle	10000	1
Somatisk vård	Landsting	Primärvård	Läkarbesök	Tillfälle	1500	1
Medicinering	Landsting	Primärvård	Medicin Primv	Månad	1000	1
Somatisk vård	Landsting	Primärvård	Sköterskebesök	Tillfälle	800	1
Medicinering	Landsting	Psykiatri	Medicin Psyk	Månad	1000	1
Psykisk vård	Landsting	Psykiatri	Psykakut	Tillfälle	4000	1
Psykisk vård	Landsting	Psykiatri	Psykiatrisk öppenvård	Tillfälle	1500	1
Psykisk vård	Landsting	Psykiatri	Utredning	Tillfälle	5000	1
Somatisk vård	Landsting	Specialistsjukvård	Läkarbesök	Tillfälle	2000	1
Somatisk vård	Landsting	Specialistsjukvård	Specialistvård lätt	Tillfälle	4000	1
Somatisk vård	Landsting	Specialistsjukvård	Specialistvård tung	Tillfälle	8000	1
Brott och Straff	Rättsväsendet	Kronofogde	Inkassoärende	Tillfälle	500	1
Brott och Straff	Rättsväsendet	Kronofogde	Utredning Kf	Tillfälle	5000	1
Brott och Straff	Rättsväsendet	Polisen	Polisingr	Tillfälle	4000	1
Brott och Straff	Övriga	Allmänhet	InbrottKostnAllm	Tillfälle	2000	1
Brott och Straff	Övriga	Försäkringsbolag	InbrottSkadaReglÖvr	Tillfälle	14000	1
Försörjning	Övriga	Föräldrar	Bidrag	Månad	3000	0

6.4.2 Långsiktighet

Ofta fattar man i offentliga myndigheter beslut kring olika insatser utifrån den traditionella ettårsbudgetens perspektiv, men insatser kring Johan liksom effekter av gatuvåldet har i regel ett långsiktigt, flerårigt perspektiv.

Om vi med stöd av bilden nedan tänker mer långsiktigt, ser vi att en insats kring Johan på goda grunder kan betraktas som en social investering. Intäkten, om vi lyckas, utgörs av Johans framtida produktionsförmåga och alla de välfärdskostnader som inte uppstår till följd av att vi lyckats bryta hans utanförskap.

Är 500.000 kr ur detta perspektiv en stor kostnad? Det beror på alternativen. Tidigare studier visar ofta att ett tämligen måttligt, livslångt, utanförskap kostar cirka 10 – 15 Mkr. Tanken med ett socialt investeringsperspektiv (som med alla investeringar) är att man kortsiktigt tar en säker men begränsad kostnad för att i framtiden få större, men idag osäkra, intäkter.

Diagram 6.3 : Det sociala investeringsperspektivet

Med våra tidigare resultat i ryggen vågar vi kanske tro att en kortsiktig investeringskostnad på 0.5 Mkr kan leda till en långsiktig intäktsström på runt 10 Mkr. Men kan vi vara säkra på att den planerade insatsen ger den önskade effekten då? Naturligtvis inte. Så är det med alla investeringar; intäktsidan kommer i framtiden och den är osäker, oavsett om vi talar om Johan eller maskiner, fabriker, vägar etc. Om vi tänker på några av samhällets stora satsningar i infrastruktur de senaste åren såsom tunneln genom Hallandsåsen, Öresundsbron, förbifart Stockholm eller Botniabanan så är detta exempel på beslut där investeringskalkylen i förväg och utfallet i efterhand inte alltid, för att uttrycka sig milt, harmonierat med varandra.

I de fall av gatuvåld som vi längre fram kommer att presentera vill vi helt enkelt studera effekterna av olika händelser kring våld för förövare, offer, vittnen och andra ur ett flerårigt perspektiv. Vi vill med andra ord i denna studie **kartlägga det komplicerade kostnadspanorama som helhetsbilden utgör år efter år kring en våldshändelse.**

I kommande del av utvärderingsarbetet (år 2 och år 3) vill vi se om man kan studera **Akta huvudets insatser som en social investering** i att förhindra våld och dess effekter i samhället.

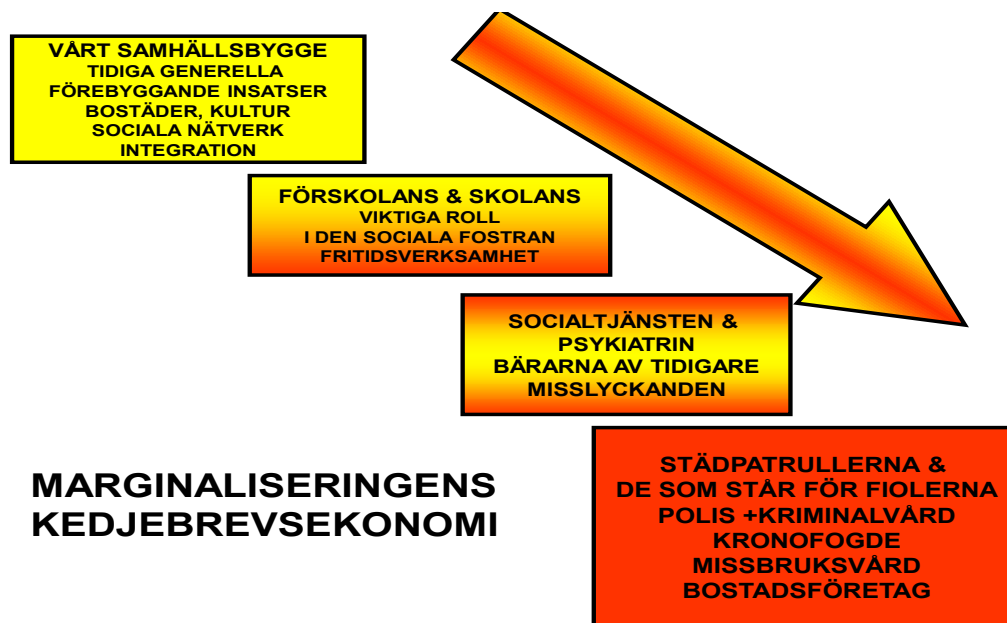
6.4.3 Omfördelningseffekter

Ambitionen i denna studie är alltså att fånga de långsiktiga effekterna av gatuvåld för samhällets olika aktörer ur ett helhetsperspektiv. Till detta kommer ytterligare en ambition; att fånga de omfördelningseffekter som uppstår mellan olika aktörer till följd av en insats. I figuren nedan illustreras marginaliseringens kedjebrevsekonomi, där tidiga goda generella insatser kan motverka ett kostsamt utanförskap som förflyttas mellan olika aktörer. Så fort vi diskuterar frågan om en insats i relation till en utebliven insats, blir det aktuellt att tänka i termer av vinnare och förlorare. Vem vinner på insatsen och vem förlorar om man inget gör?

Det krävs ingen större fantasi för att se att uteblivna elevvårdsinsatser i skolan till följd av kortsiktiga nedskärningar för att få en budget i balans, på lång sikt kan leda till permanent utanförskap och stora kostnader för socialförsäkringssystemet.. På samma sätt kan kortsiktiga

nedskärningar inom mödra- och barnhälsovården på lång sikt leda till kostnader för socialtjänst, missbruksvård och rättsväsendet. Varje beslut om denna typ av åtgärder leder till omfördelningseffekter mellan olika aktörer. En viktig del i en socioekonomisk analys är att beskriva och förklara dessa omfördelningseffekter. Inte minst för finansören eller finansörerna. Vi kommer längre fram att se att det kring gatuvåldet finns betydande sådana effekter mellan aktörer som skola, socialtjänst, sjukvård, kommun och försäkringskassan.

Diagram 6.4 : Marginaliseringens kedjebrevsekonomi

Det är med utgångspunkt i ovanstående diagram tämligen enkelt att se att framgångsrika förebyggande insatser kring våld i skolan kan leda till betydande samhällsvinster längre fram i form av uteblivna kostnader inom vården, rättsväsendet samt socialförsäkringssystemet. Investeringskostnaden tas inom skolan. De stora samhällsvinsterna tillfaller andra aktörer.

Då det gäller traditionella privata investeringar säger logiken att finansören ska kamma hem vinsterna av en lyckad investering. Kring Johan uppstår två utmaningar. Den första har vi berört ovan; intäkterna kommer kanske betydligt senare i livet. Stundtals flera decennier senare. Den andra är att vinsterna ofta tillfaller andra än finansören. En god insats för ADHD-barnen i skolan gynnar 10-20 år senare kanske försäkringskassan som slipper betala sjukersättning för Johan och personlig assistans för hans invalidiserade våldsoffer samt rättsväsendet för den uteblivna kriminaliteten. I den kommande analysen vill vi utifrån ett socioekonomiskt perspektiv beskriva och analysera

- **De långsiktiga effekterna** av våldet utifrån ett socialt investeringsperspektiv
- Göra detta så att vi tillämpar begreppet **helhetssyn** på våldet samt illustrerar och synliggör dess osynliga del
- Påvisa vilka **omfördelningseffekter** ett förebyggande arbete kring våld kan leda till och på så sätt påvisa de kedjebrevsekonomiska effekterna kring detta

6.5 Några bärande principer

Vi har gjort denna typ av kalkyler i 30 år. Under den tiden har vi etablerat ett antal bärande principer för vårt arbete. Den första av dessa är att **alltid ligga i underkant i våra beräkningar - försiktighetsprincipen**. Vi ligger i underkant då vi beräknar utanförskapets kostnader och vi underskattar effekterna av en preventiv eller rehabiliterande insats.

Den andra principen är att ta **bort sådant som i och för sig kanske är viktigt men som kan vara diskutabelt eller svårt att mäta i kalkylen**. Vi tar sällan med generations- eller indirekta familjeffekter som i regel är en stor del i utanförskapets kostnader. Det är ofta för svårt och diffust att mäta. Fenomen som otrygghet, lidande, för tidig död, effekter av prostitution och psykisk misshandel avstår vi i regel från att ha med. Det stöter på både etiska och praktiska svårigheter att ha med denna typ av effekter i en kalkyl. Likaså avstår vi i regel från att ha med fenomen som väktare i butiker, svinn, säkerhetsdörrar i lägenheter eller larmsystem som privatpersoner skaffar för att skydda sig från inbrott även om detta är något enklare att mäta.

En tredje viktig princip är att förse våra analyser med en **känslighetsdel – en riskkalkyl** kring en insats eftersom osäkerheten kring effekter av olika insatser är så stor. Vad händer om vi bara är hälften så bra? Vad händer om det blir ett katastrofresultat? Detta är ett sätt att undvika fällan att överdriva positiva effekter av en insats.

Man kan också vända på steken och ställa frågan; hur duktiga måste vi vara för att detta ska gå ihop socioekonomiskt; på 5 år, på 20 år eller på längre sikt. En tredje variant är att ställa sig frågan; om vi bara lyckas med en enda av våra klienter/deltagare – vilka socioekonomiska effekter uppstår då. Dessa olika modeller svarar an dels på försiktighetsprincipen men också på **genomskinlighets- eller transparensprincipen**. En läsare ska kunna förstå och kritiskt granska hur vi fått fram våra resultat.

En fjärde viktig ansats är att vara medveten om att resultaten handlar om **storleksordningar och inte exakta resultat**, oavsett hur ambitiösa vi är. Området är för komplext för att göra anspråk på att ha den exakta sanningen. Det är bättre att ha en bild av storleksordningar kring kostnader (och vara medveten om att det är just detta) än att inte ha någon aning alls eller bara gissa och tycka. Vi gör alltså på intet vis några anspråk på att sitta på Sanning med stort S, inte ens att vi någonsin kommer att komma fram till sanningen. Detta är ett synsätt och en metod för att steg för steg komma något närmare sanningen.

6.6 Det svärmätbara

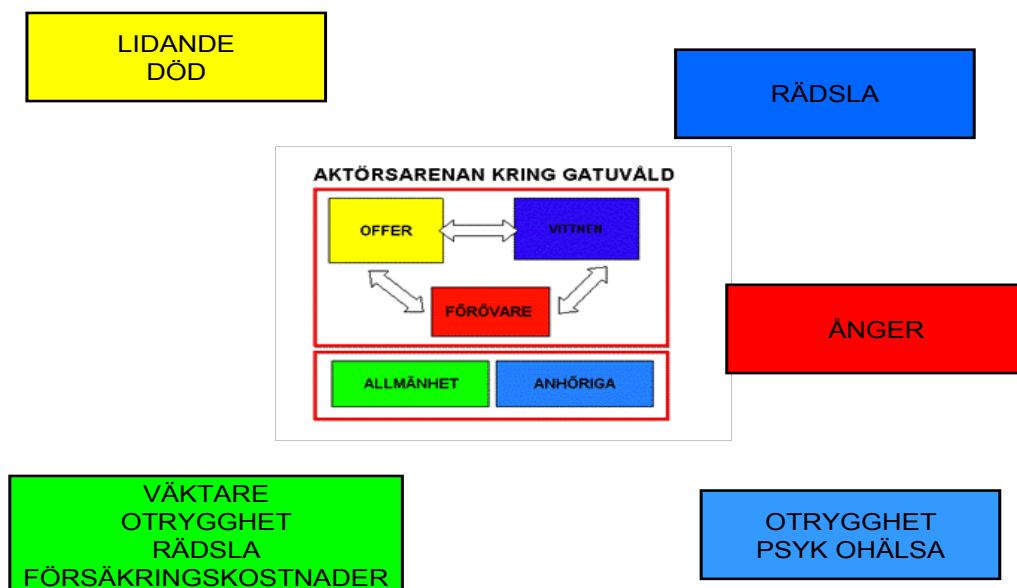
En del av den ovan presenterade försiktighetsprincipen är att i våra kalkyler här inte ta med faktorer och effekter som i sig kan anses vara viktiga men som trots detta är svåra att prissätta eller där metoderna att prissätta kan anses vara tveksamma eller rentav tvivelaktiga av praktiska (t.ex. otrygghet) eller etiska (t.ex. värdet av för tidig död) skäl.

Sådana faktorer brukar ibland kallas ”svärmätbara” (på engelska intangibles). Inom näringslivets tjänstesektor brukar sådana faktorer tillmätas stor betydelse då ett företag ska värderas. De kallas då immateriella tillgångar. Exempel på detta är varumärke, patent, kompetens och andra icke materiella tillgångar. Då det gäller våldet finns det mängder med sådana faktorer som skulle kunna tas med i en kalkyl

* för offren lidande, ångest, rädsla etc. och i värsta fall för tidigt död

- * för vittnen rädsla och förlust av trygghet
- * för förövaren kan man tänka sig faktorer som ånger och ångest över det man gjort
- * för anhöriga otrygghet och psykiskt lidande
- * för allmänheten otrygghet i största allmänhet och alla indirekta kostnader detta medför i form av kostnader för väktare, extra lås, larm, överfallskydd, förhöjda försäkringspremier, inbrottssäkra dörrar etc.

SVÄRMÄTBARA FAKTORER

Alla dessa är naturligtvis faktorer av stor betydelse då våldets effekter ska värderas. Det finns också kring de flesta av dessa faktorer metoder inom nationalekonomi för att värdera dem. Dock kan många av dessa diskuteras och även ifrågasättas bl.a. ur ett etiskt perspektiv.

Vi har därför genomgående valt att lyfta ut dessa faktorer ur vår kalkyl för att inte riskera att hamna i diskussioner kring sådana frågor som kan avleda fokus från studiens huvudlinje – de direkt mätbara effekterna av våldet. En konsekvens av detta är att de resultat och de värden vi får kring våldets effekter därmed blir mindre än de totala effekterna om även dessa svårsmätbara faktorer skulle medräknas. **Vi underskattar som en följd av detta, och den ovan redovisade försiktighetsprincipen, i våra kalkyler systematiskt våldets ekonomiska effekter.**

6.7 Scenariometoden

Denna rapport bygger på det vi kallar scenariotekniken⁹. Det betyder att vi tillsammans med experter inom ett område mejslar fram vad dessa experter anser vara typiska förlopp, i detta fall för olika former av våldsutövning och dess effekter. Naturligtvis skulle det mest ideala

⁹ Detta har vi gjort i ett antal andra studier bl.a. Nilsson & Wadeskog, Rutger Engström missbrukare eller psykiskt sjuk, Socialstyrelsen, 1997, Lundmark, Nilsson & Wadeskog, Sara Söderberg, om rehabilitering av diffusa ryggsdiagnoser, Nacka Kommun & SLL, 1998, Eva Britt Larsson – en person med psykosociala arbetshinder, Södertälje Kommun & SLL, 199

vara om våra kalkyler byggde på faktiska journal- och aktdata, vilket vi arbetat med i andra studier¹⁰. Det har inte varit möjligt här.

Konkret har vi träffat en löst sammansatt expertgrupp bestående av cirka 15 personer¹¹. Dessa experter är valda så att de tillsammans ska kunna spegla en så allsidig och total bild som möjligt av ”typiska våldsförlopp”. Totalt sett har fem stycken workshops genomförts. Tillsammans med dessa har vi mejslat fram först en intressentstruktur och därefter ett välfärdskonsumtionsmönster kring olika typer av våld. Efter varje workshop har vi mailat resultatet till de berörda för synpunkter och feedback och haft detta som utgångspunkt för nästa workshop. Därefter har vi modifierat de olika scenarios vi arbetat med till dess att expertgruppen varit enig om att de skildrade förloppen är rimliga och representativa.

Inom en del områden där vårt behov av kunskap varit särskilt stort eller då vi velat kontrollera eller jämföra data från expertgruppen med andra källor har vi använt oss av intervjuer med andra experter inom aktuella kunskapsområden (totalt sett cirka 10 sådana intervjuer). Vi har också genomfört ett antal mindre seminarier kring olika specialområden där vi ansett att fördjupning av kunskap varit nödvändig.

¹⁰ En sådan studie har vi på uppdrag av Socialstyrelsen genomfört kring personer med psykiska funktionshinder, Nilsson & Wadeskog, Det lönar sig, Socialstyrelsen, 2006

¹¹ Gruppen har haft representanter från bla. akutsjukvård, slutenvård, rehabvård, rehabilitering, omvårdnad, polis, domstolsväsende, kriminalvård, socialtjänst, skola, Brå samt Hjälpkraft och Akta Huvudet

7. ANALYSMODELL AV VÅLDET

7.1 En översiktskarta

Att socioekonomiskt analysera våld innebär alltså att man konfronteras med ett stort antal olika variationer kring förloppet då detta våld ska beskrivas. Det krävs någon form av förenkling eller struktur som gör det hela meningsfullt, gripbart och översiktligt. Det krävs helt enkelt någon form av ”standardisering” av ett antal olika typfall eller scenarion för att skapa hanterbarhet i beskrivningen.

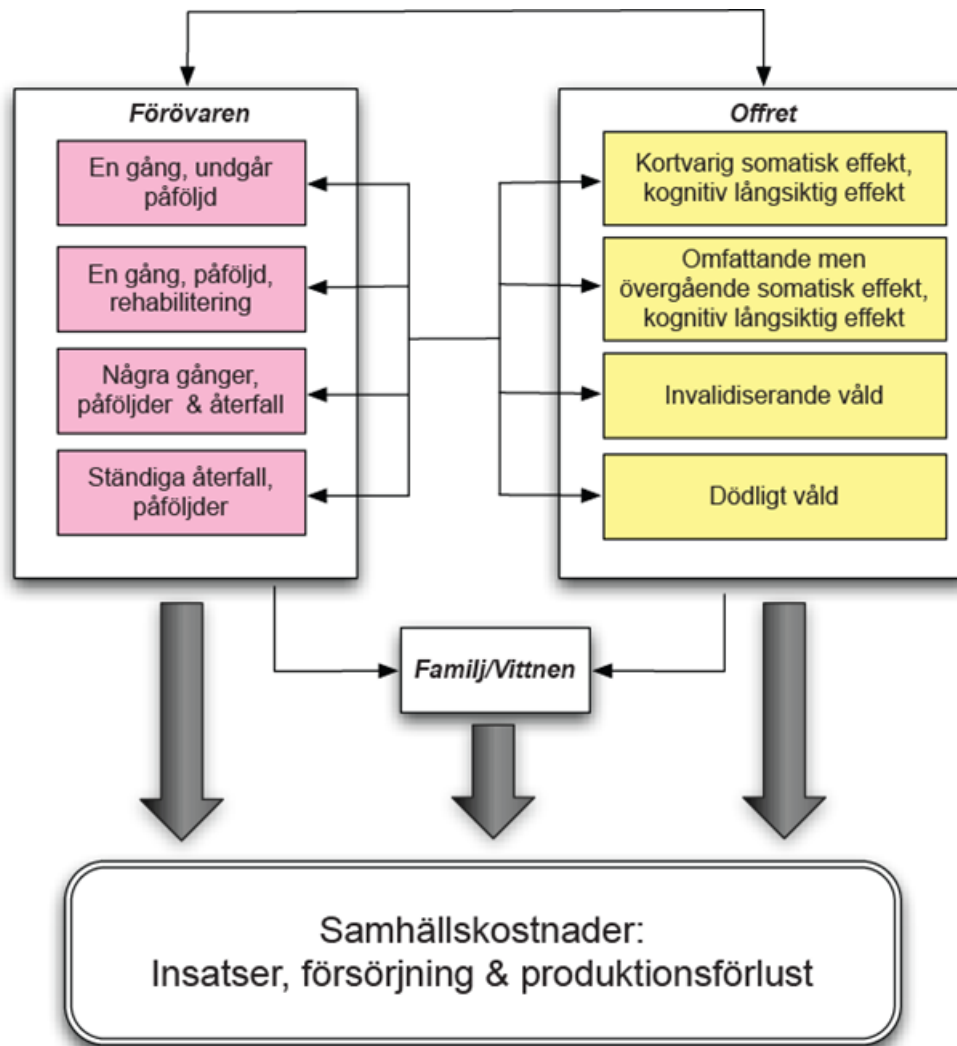
Efter att ha arbetat tillsammans med vår expertgrupp och genomfört ett antal intervjuer och samtal med andra personer insatta i våldets problematik har vi beslutat oss för att analysera våldet, dess förövare och dess offer utifrån följande figur nedan. Vi identifierar här fyra kategorier av förövare och fyra kategorier av offer.

7.1.1 Fyra förövare – gemensamma drag och skillnader

Det gemensamma hos de fyra typfall av förövare som vi längre fram kommer att studera är att det är en ung man, runt 20 år. Han är ute och roar sig en hel del under helgerna. Han kan ha fått påföljder för sitt våldsbeteende i skolan, inom socialtjänsten eller inom rättsväsendet. Han ingår förmodligen i ett socialt sammanhang där våld förekommer mer eller mindre frekvent. Alkohol och/eller andra droger spelar en tämligen stor roll i hans liv, i all synnerhet under helgerna. Han kommer ofta (men inte alltid) från ett mer eller mindre socialt utsatt sammanhang.

- * förövare 1, Serat är en typisk engångsförövare. Han har tidigare inte utövat våld av grovt slag. Han kommer undan med blotta förskräckelsen och undgår alla former av påföljder från samhällets sida.
- * förövare 2, Torsten har inte tidigare blivit gripen för någon form av våldsutövning. Detta kan bero på att han utövat våld men undgått upptäckt (mest sannolikt) eller på att han inte har utövat våld i någon större omfattning tidigare (mindre sannolikt). Av olika skäl (han blir handlingsförlamad, han är för berusad för att fly, han hålls kvar av vittnen etc.) blir han kvar på platsen och omhändertagen av polis och/eller sociala myndigheter eller så blir han identifierad av vittnen eller på annat vis och grips därefter.
- * förövare 3, Uffe tillhör den grupp av förövare som upprepade gånger hamnat i denna typ av situation. Ibland har han klarat sig från upptäckt och påföljd, ibland inte. Våld ingår som en mer eller mindre naturlig del av hans liv.
- * förövare 4, Viktor tillhör gruppen som vanemässigt eller regelmässigt hamnar i våldssituationer, både som förövare och som offer. Det kan hända att han ingår i någon form av socialt sammanhang (huliganer, vit makt-rörelsen eller andra destruktiva subkulturer) där våld mer eller mindre utövas som hobby

Vi ser i schematisk form i figuren nedan de fyra förövarroller vi här valt att lyfta fram.

7.1.2 Fyra offer – fyra grader av våld

Även offren har en del drag gemensamt oavsett den grad av våld de utsatts för. Även här är det en ung man som vistas i utelivet kvällar eller nätter kring helgerna. Han kan antingen tillhöra ett socialt väletablerat gäng med unga män eller ingå i ett gäng med lite mer tvivelaktig social bakgrund. Han är förmodligen inte helt nykter och onykterheten i sig kan ha lett till att han inte varit tillräckligt uppmärksam och därmed inte i tid upptäckt att han varit på väg in i en våldssituation.

- * offer 1, Kalle utsätts för ett tämligen begränsat våld som har kortvariga effekter. Han omhändertas på plats av ambulanspersonal, transporteras till akuten där han plåstras om och får åka hem nästa dag eller efter några få dygns sjukhusvistelse. Han sjukskrivs under en period efter detta. Han bär dock med sig en osynlig men viktig skada i hjärnan. En lindrig hjärnskada som kan ge kognitiva funktionsbesvär som påverkar både hans vardags- och arbetsliv framöver samt ge upphov bl.a till depressioner som på lite sikt leder till kognitiva funktionsnedsättningar och därefter till psykiatriska symptom (depressioner m.m.) som i grunden förändrar hans liv.

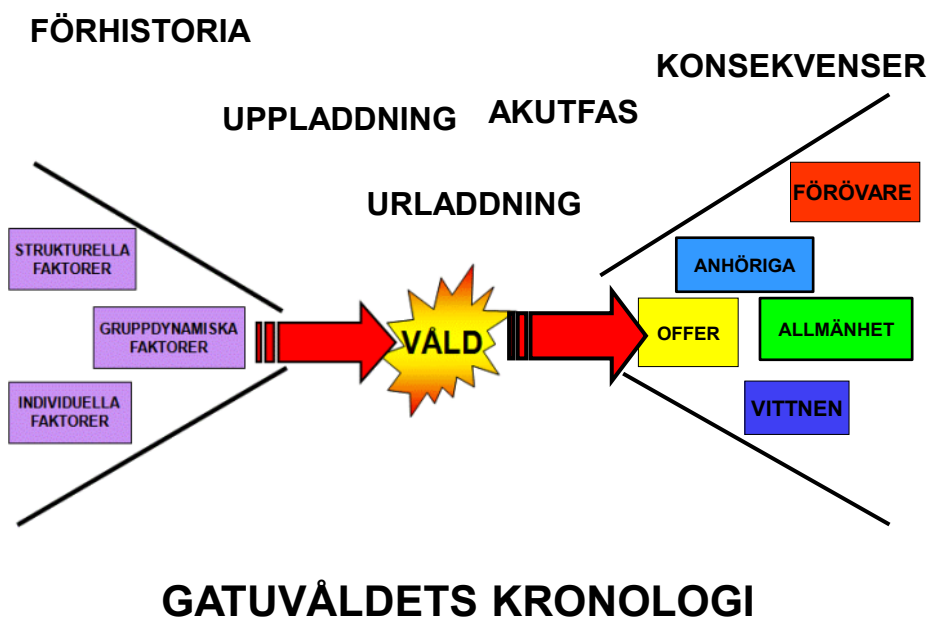
- * offer 2, Lasse drabbas av betydligt värre våld. Efter omhändertagandet på akutmottagningen blir han föremål för långvariga vårdinsatser med ett flertal operationer. Han blir inte utskriven från sjukhuset förrän efter månader. Hans rehabiliteringsprocess tar lång tid och det tar ett år innan han kan återgå till arbete. Även Lasse drabbas av långsiktiga kognitiva funktionsnedsättningar.
- * offer 3, Ivar blir permanent invalidiserad av det våld han utsätts för. Han erhåller upprepade och långvariga vårdinsatser. Det genomförs ett stort antal komplicerade operationer och han återfår aldrig hela sin rörelse- och funktionsförmåga. Han blir permanent invalidiserad. Han erhåller sjukersättning och personlig assistans under resten av sitt liv.
- * offer 4, Amir avlider till följd av de skador han erhåller. Efter en akutfas genomförs ett antal komplicerade operationer på honom och under flera veckor svävar han mellan liv och död för att slutligen avlida till följd av sina skador.

7.2 Den gemensamma starthändelsen

7.2.1 Situation i stort

En våldshändelse kan beskrivas som ett antal olika faser illustrerade i figuren nedan

- * först har vi **förhistorien** – alla de strukturella, gruppdynamiska (sociala) och individuella faktorer som gör att det uppstår förutsättningar för att offer och förövare ska mötas i en våldssituation
- * därefter har vi själva **uppladdningen**. Det kan handla om intag av alkohol eller gänget med individer som stegvis eggas upp varandra. Nästan alltid förekommer i en eller annan form upplevda eller faktiska provokationer och/eller kränkningar. En spydig kommentar, ett ögonkast, en flört med någon annans flicksällskap etc.
- * sedan har vi själva **urladdningen**. Våldet som sådant, som kan anta mängder med olika utseenden. Hur man utövar det, hur många man är, hur långvarigt det är, vilka kroppsdelar det riktar sig mot etc. Nästan alltid finns det en till synes trivial utlösande händelse, ett ord, en blick, en kommentar, en knuff etc.

- * därnäst har vi **akutfasen**. Offret är nedslaget, ligger ofta på marken, mer eller mindre illa tilltygad. Blöder. Förövaren (förövarna) som ofta flyr från platsen, ibland stannar de kvar (kanske är de för berusade för att fly). Chockade kompisar, vittnen eller flickvänner. Inom några minuter dyker polis och ambulans upp. Det officiella maskineriet sätter igång.
- * det sista steget är våldets långsiktiga **konsekvenser** för förövaren om denne blir upptäckt eller gripen. Offret erhåller vård och genomlöper i bästa fall en period av konvalescens och tillfrisknande. På samma sätt uppstår konsekvenser för vittnen, familj och andra närstående. De indirekta effekterna på allmänheten av detta kan leda till en ytterligare påspädning av den kollektiva rädslan i samhället

Det finns, som vi antytt tidigare, många olika tänkbara förlopp av det akuta våldsskedet. Nedan har vi valt att sammanfatta detta i ett enda typiskt startförlopp väl medvetna om att varje enskild händelse är unik.

7.2.2 Startförloppet – uppladdning och urladdning

Han har varit med flickvän och några kompisar på krogen. Det är en fredagskväll runt midnatt i slutet av maj. Man har druckit en hel del öl på den lokala puben. Det är som vanligt ganska mycket folk ute. Rösterna är knappast dämpade, kaxigheten i killgänget hög, känslan av odödlighet betydande.

Man lämnar krogen samtidigt med många andra. I dörren blir det trängsel och gliringar utbyts med ett annat gäng kaxiga unga män. Ett gäng som man redan tidigare munhuggits med inne på krogen.

Sedan går det fort. Han är ganska storvuxen, lite lätt utmanande till klädsel och stil. Han är också en aning onykter och inte helt uppmärksam på vad som händer. En bredaxlad kille i det andra gänget frågar vad fan han glori på och han fräser tillbaka. Sedan blir det knuffar och så är slagväxlingen igång. Han får ett antal **rejåla slag i bröst och ansikte**. Det avslutas med **en spark i magen och därefter en mot huvudet**. Han faller blödande omkull och hans flickvän

skriker. ”Stopp! Sluta!” Han får ytterligare ett antal sparkar. Nu griper kompisarna i bågge gängen in och det ser ut att bli ett större slagsmål. Men detta kommer av sig redan i startskedet då tre ordningsvakter från krogen rusar fram. Det samlas en stor grupp människor runt platsen där han ligger. Några sätter sig ner för att se hur det står till med honom. En annan ringer efter polis och ambulans. Killen som först utmanade blir, tämligen berusad kvar på platsen medans hans kompisar springer sin väg.

7.2.3 Förloppet – akutfasen och ingripandet

Det hörs sirener i fjärran. Först kommer ambulans. Strax därefter polisen. Ambulanspersonalen tar hand om honom. Man kontrollerar andning och hjärtfunktion samt stoppar den akuta blödningen. Därefter kör man i hög hastighet iväg till närmaste akutsjukhus.

Personalen från en andra ambulans tar hand om hans flickvän och kompisar som är svårt chockade av vad som inträffat. De omhändertaras och får ganska snart träffa en kurator på akutmottagningen.

De två poliserna som är först på plats identifierar vittnen till händelsen och börjar förhöra dem. En andra polispatrull åker till akutsjukhuset för att förhöra honom och en av hans kompisar som följde med ambulansen. Därefter åker man till polisstationen och därpå följer förhör med killen som slog först och blev kvar och sedan gripen, och rapportskrivning

7.2.4 Gemensamma drag i situationen

Vi har ovan utifrån ett stort antal olika berättelser om våldets utseende mejslat fram en vad vi anser vara ganska typisk situation. Den utmärks av ett antal drag

- * **alkohol** finns med i bilden både hos offer och förövare
- * det sker **kvälls-/nattetid** i anslutning till en **helg**
- * det sker på en plats som präglas av **uteliv och nöjesliv**
- * det sker mellan unga män, ofta **grupper av unga män**
- * det finns ett **socialt tryck eller sorts kultur** där våldet mer eller mindre nästan alltid är närvarande - latent eller manifest
- * det är lite av en **slump** vem som blir **förövare** och vem som blir **offer**
- * en liten, i andra sammanhang **obetydlig, provokation** kan utlösa betydande våld

Det finns alltså med andra ord **en rimligt hög förutsägbarhet kring våldet**; vem som drabbas, när det händer och vad som förorsakar det.

7.3 Avgränsningar i denna fas av studien

7.3.1 Vi studerar gatuvåldet mellan unga män

Det finns naturligtvis även andra typer av våldshändelser som inte fångas av vår berättelse; då offer och förövare känner varandra, då förövaren försvinner från platsen, då det finns mer tydliga motiv som rån, etniskt betingade brott eller brott kopplade till organiserad brottslighet etc. Det vi här studerar är alltså

- * gatuvåldet, inte våldet i hemmet eller på andra platser
- * våld utövat av män mot andra män, inte mäns våld mot kvinnor
- * våld i huvudsak utövat av unga män mot andra unga män
- * våld som bl.a. eller främst riktar sig mot huvudet
- * främst våld i form av slag och sparkar

Avgränsningarna är gjorda främst mot bakgrund av den verklighet som präglar arbetet inom projektet Akta huvudet.

7.3.2 Vi studerar tre olika scenarion

Starthändelsen ovan utgör grunden för de kalkyler som följer. Som vi nämnt inledningsvis är detta år ett av tre i en utvärderingsprocess. Det finns ett stort antal variationer av händelser som skulle kunna beskrivas. Vi har här valt att analysera tre typer av förlopp i detalj. För det första skildrar vi effekterna för offret av **det invalidiserande våldet**, främst därför att dess konsekvenser är så omfattande - mänskligt och ekonomiskt.

För det andra beskriver vi offret där de kroppsliga effekterna är till synes ringa men där dessa leder till **osynliga men betydande (ofta varaktiga) kognitiva och psykiska effekter** som i grunden kan förändra hela livsförloppet. Orsaken till detta är att detta på sätt och vis är våldets osynliga, men sannolikt också ganska stora offergrupp på vilken våldets effekter ofta förbises.

För det tredje skildrar vi effekterna för en **förövare som upptäcks, grips och döms** till påföljd efter denna händelse och därefter delvis får sitt livsförlopp förändrat till följd av denna händelse.

Vid sidan av detta skildrar och analyserar vi översiktligt de ekonomiska effekterna för typiska situationer för **vittnen och anhöriga**.

I samtliga dessa fall skildrar vi ett förlopp som vi tagit fram med stöd av och tillsammans med våra experter och skulle kunna kalla "business as usual".

7.3.3 Och sen då...?

Det ligger i sakens natur att då man gör denna typ av studier så leder den till fler frågor än svar. Det uppstår behov av att få veta mer om alla de frågor kalkylen öppnar upp för. Detta är avgränsningens dilemma. Det finns mängder av förlopp både för förövare och för offer som skulle vara meningsfulla och viktiga att studera, men det är så här långt vi kommit i denna studie. Fältet är öppet för mängder med följdstudier.

Några saker ser vi redan idag som viktiga för de kommande två utvärderingsåren att gå vidare med. Det första fältet är att **vidga analysen till ett samhällsperspektiv – hur ser våldets socioekonomiska effekter ut på gängnivå, stadsdelsnivå och kommunnivå?** Finns det kollektiva fenomen som, beroende på det sociala och strukturella sammanhanget, förstärker eller försvagar våldets effekter både för förövare och för offer?

Den andra frågan är; använder vi samhällets resurser rätt kring dessa frågor? En alldeles uppenbar fråga är ju **vilka effekter olika insatser mot våldet kan leda till**. Några exempel

- Vilka effekter leder Akta huvudets preventiva insatser till?
- Vilka effekter i form av kostnader för minskat våld har t.ex. Södertäljepolisens arbete som lett till en sänkning av antalet anmälda misshandelsfall under år 2010 från 750 till 500 lett till?
- Vilka effekter för våldets omfattning och kostnader leder införande av sociala insatsgrupper i en kommun till?

Mer konkret har vi inom ramen för denna studie identifierat ett antal frågor som har att göra med **rehabiliterings-, vård- och omvårdnadsinsatserna** kring våldets offer och **en effektiv resursanvändning i samhället**. Låt oss ge ett par exempel;

- Om det idag finns flaskhalsar tidigt i den medicinska rehabiliteringsprocessen av svårt skakade våldsoffer kan detta leda till att de får en invalidiseringsgrad som är värre än vad som skulle vara nödvändigt med rätt, tidiga och samordnade insatser? Detta leder till utomordentligt höga och långvariga kostnader för omvårdnad längre fram i vård- och omvårdnadsprocessen. En hel del talar för att det skulle vara en god social investering med hög avkastning att flytta resurser långt fram i rehabiliteringsprocessen
- Den tämligen stora gruppen av personer med det vi här kallat de osynliga/svårupptäckta konsekvenserna av kognitiva funktionsnedsättningar hamnar idag (främst till följd av ”osynligheten”) i ett utanförskap som är både smärtsamt för den enskilde och kostsamt för samhället. Detta förefaller till stora delar vara onödigt. Hur ser ett best case ut inom detta område – både mänskligt och ekonomiskt?

Det är vår önskan att i kommande utvärderingssteg ta tag i dessa och likartade frågor. Lite annorlunda formulerat; hur kan man omvandla rehabiliteringens worst case till ett best case?

8. FÖRÖVAREN – TORSTEN

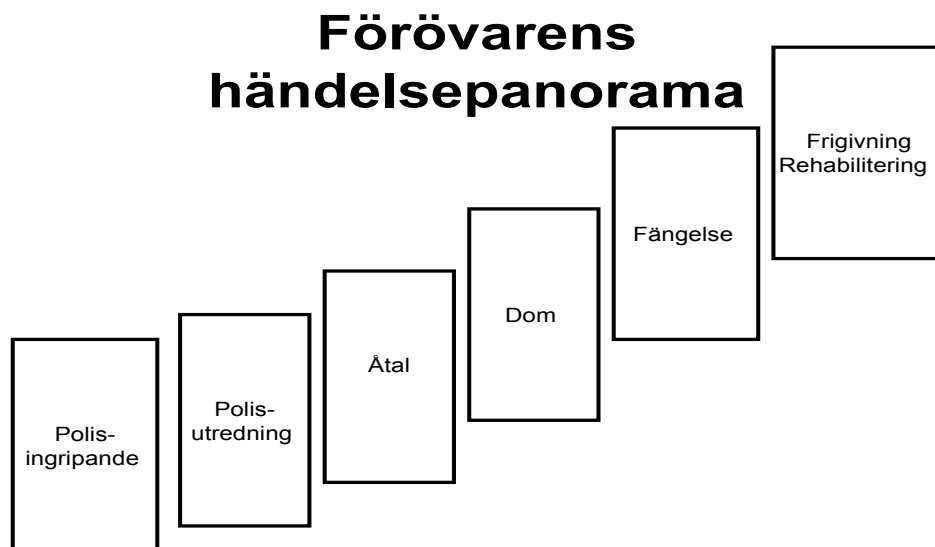
8.1 Inledning

Ovan har vi fått en bild av hur våldet kan se ut i det mest akuta skedet. I detta kapitel kommer vi mer preciserat att beskriva ett av dessa förlopp, sett ur förövarens perspektiv.

Torsten, vår förövare, har inte innan denna händelse blivit till föremål för insatser från rättsväsendets sida med anledning av att han utövat våld. Kanske kan han ha varit till föremål för insatser från socialtjänstens sida. Kanske har det handlat om enklare förseelser. Sannolikt har alkohol eller droger i någon form varit en del av bilden.

Möjligtvis är det så att han innan denna händelse utövat våld vid ett eller ett flertal tillfällen men undgått upptäckt. Av olika skäl (han blir handlingsförlamad, han är för berusad för att fly, han hålls kvar av vittnen etc.) blir han denna gång kvar på platsen och omhändertagen av polis. Ett alternativ till detta är att han flyr men blir genom olika utredningsinsatser från polisens sida (vittnesförhör, kameraupptagningar etc.) identifierad. Torsten är 20 år gammal när detta sker.

Vi ska här följa det händelseförlopp som följer av detta illustrerat i figuren nedan. Det börjar alltså med att Torsten grips. En polisutredning inleds under vilken Torsten först anhålls och därefter häktas. Åtals väcks, huvudförhandling äger rum i domstol och dom faller. Han avtjänar sitt straff, en rehabiliteringsprocess förbereds. Han frigges varefter livet kan gestalta sig på lite olika vis för Torsten, beroende på hur han agerar fortsättningsvis.

8.2 Gripande och utredning

Två polispatruller anländer till platsen. Den ena tar hand om vittnen och offret. Man inleder vittnesförhör och samlar in bevis på platsen i form av foton och videoupptagningar. Möjligen sker en rättsteknisk undersökning på plats. Eventuella spår säkras. Man förhör också målsägaren (offret) i mån av möjlighet. Kanske sker också fotokonfrontationer för att med säkerhet fastställa gärningsmannens identitet.

Den andra polispatrullen griper Torsten som förs till polisstation. Kort inledande förhör görs. Därefter förs Torsten till arrest för att nyktra till. Följande morgon sker ett mer omfattande förhör. En förundersökning har formellt inletts. Under tiden har offrets skador dokumenterats på akutmottagningen och ett rättsintyg kring detta begärts.

Dessa inledande åtgärder leder till att åklagare, som är förundersökningsledare, anhåller Torsten. Efter förhör finns underlag för åklagare att göra en häktningsframställan. En offentlig försvarare begärs och förordnas. Inom några få dygn transporteras Torsten av kriminalvårdens transporttjänst till häktningsförhandling där han häktas på sannolika skäl misstänkt för misshandel alternativt grov misshandel.

Han förflyttas nu till Kronobergshäktets ungdomsdel, där han får sitta med vissa restriktioner då det gäller omvärldskontakter. En personutredning förordnas av tingsrätten och utförs av frivårdsinspektörer inom kriminalvården.

Under förundersökningsledarens ledning sker nu ett utredningsarbete hos polisens ungdomsrotel. Förhör äger rum med vittnen och även med den misstänkte (Torsten). Teknisk undersökning äger rum (DNA, skor, fibrer, fingeravtryck m.m.). Under förhören med Torsten medverkar den utsedde offentlige försvararen. Ett målsägandebiträde utses. Det sker omhäktningsförhandlingar varannan vecka. Några av dem sker via videolänk.

8.3 Åtal, huvudförhandling & dom

I slutet av denna process, som kan ta några veckor och under vilken Torsten sitter häktad, väcker åklagaren åtal. Stämningsansökan skickas från tingsrätten till den tilltalade på häktet. Huvudförhandling sker inom två veckor efter det att åtal väckts.

Inför rättegången sker en stor mängd administrativa åtgärder hos tingsrätten såsom kallande av vittnen. Under huvudförhandling medverkar domare, nämndemän, notarier, försvarsadvokat, målsägarbiträden, vittnen, målsägare, anhöriga m.fl. Torsten transporteras till huvudförhandlingen av personal från kriminalvårdens transporttjänst.

Inför huvudförhandlingen har inhämtats yttranden från frivården och socialtjänsten. Huvudförhandlingen tar ungefär en dag att genomföra och dom kommer att meddelas inom en vecka. I väntan på dom kvarhålls Torsten i häktet. Dom meddelas skriftligt. Torsten kommer sannolikt att överklaga domen till hovrätten. Detta leder en förnyad huvudförhandling, vilken i huvudsak innebär att hovrätten tittar på film från tingsrättsförhandlingen.

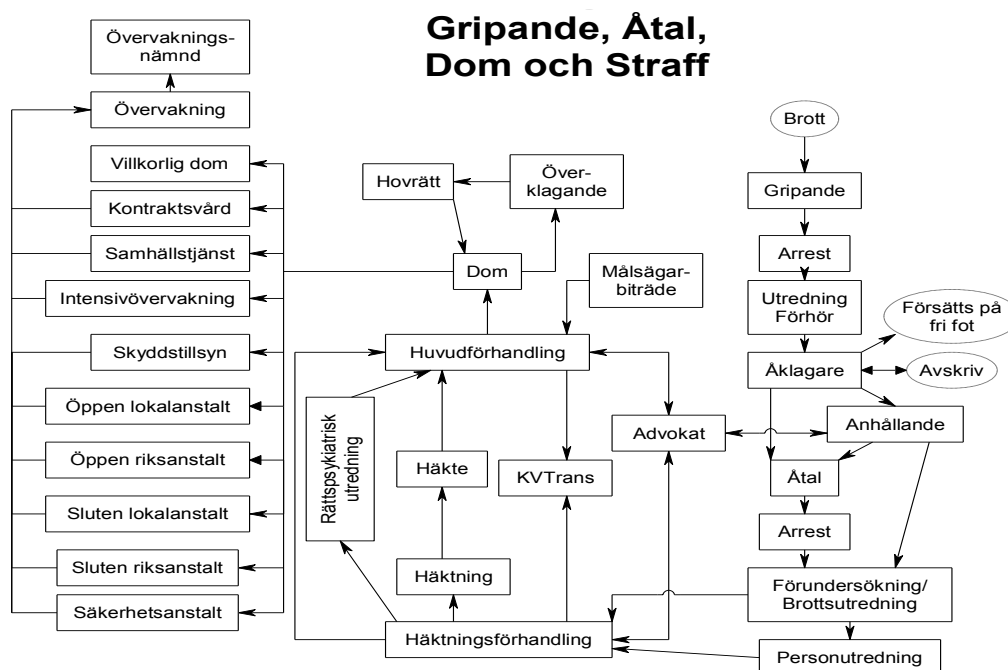
8.4 Påföljd och fängelse

Torsten döms till 9 månaders fängelse vilket innebär att han, om allt löper normalt, kommer att frisläppas efter två tredjedelar av strafftiden. Han döms också betala ett skadestånd till offret för det våld han utövat. Efter det att dom meddelats förs Torsten via häktet till anstalt. Han kommer sannolikt av placeringsenheten att placeras på särskild ungdomsanstalt – kanske Täby eller Luleå.

På anstalten genomförs en så kallad verkställighetsplanering och han får besök av frivården för att så småningom förbereda utslussning eller eventuell paragraf 34-placering. I slutet av strafftiden får han villkorlig frigivning med övervakning.

Så här långt är detta ett komplext och sammansatt förlopp med ett mycket stort antal aktörer och personer involverade. Detta leder naturligtvis till att det uppstår betydande kostnader

fördelade på samhällets olika aktörer främst polis, åklagarväsende, domstol samt kriminalvård och därefter socialtjänst. Förloppet i stort sammanfattas i figuren nedan.

8.5 Tiden efter detta

Då Torsten friges inleds en ny fas av hans liv. Han bär med sig ett skadestånd från den dom han fick. Han har en besvärlig bostadssituation och han har inte heller något arbete eller annan försörjningskälla. Hans frigivning har förberetts av frivården där det finns en plan för hans rehabilitering. Han står nu inför ett vägskal i sitt liv – lite tillspetsat ett best case och ett worst case.

I **best case** använder han sig av frivårdens rehabiliteringsplan, kanske med stöd av föräldrar, släkt och vänner. Han bestämmer sig för att bryta med det uteliv som lett till det våld och den påföljd han drabbats av. Han får hjälp med en anställning med stöd av lönebidrag under större delen av första året. En anställning som sedan går över till ordinarie anställning. Han får hjälp med boende med socialt kontrakt som sedan övergår till ett eget kontrakt. För Torsten blir denna händelse en engångsföreteelse från ungdomsåren som inte kommer att upprepas.

I **worst case** blir Torsten en bitter person som ganska snabbt återvänder till det uteliv med kompisar som föregått hans dom och straff. Han hittar ingen bostad utan bor inhytt omväxlande hos kompisar, föräldrar och i kortare perioder i andrahandslägenheter. Han gör några lama försök att börja arbeta med stöd av lönebidrag men missköter sig och misslyckas. Han försörjer sig delvis genom ekonomiskt bistånd och delvis genom kortare svartjobb. De pengar han får går till utelivet. Ganska snart hamnar han i besvärligheter och bråk. Någon gång blir han misshandlad och därmed offer. Det tar inte så lång tid innan han åter en gång blir förövare med förnyat och kanske längre fängelsestraff som följd.

En **mellanform** mellan dessa båda alternativ är att Torsten, efter sin frigivning, inte återfaller till brott i framtiden utan att denna händelse direkt eller indirekt leder till att han aldrig riktigt får fotfäste på arbetsmarknaden och inom överskådlig framtid tar sig fram via lönebidrag och

får hjälp med sitt boende i olika former av sociala kontrakt eller i bostäder tillhandahållna av socialtjänsten.

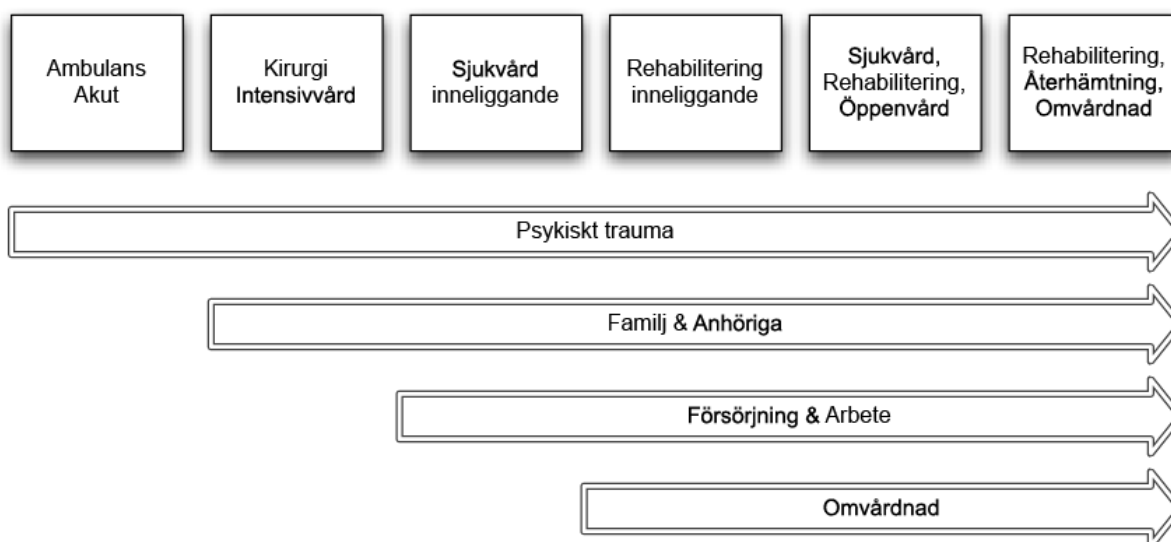
9. EFFEKTERNA FÖR OFFRET

9.1 Inledning

Offret för denna händelse ligger alltså nedslaget och medvetslös på gatan. Han har fått slag och sparkar mot huvud och kropp. Det blöder ymnigt. Polisen har kommit på plats. Ambulansen anländer och tar sig an vårt offer. Man kontrollerar andning, puls och medvetandegrad.

Vi kommer i detta kapitel att följa två skilda förlopp. Det första där offret Ivar permanent invalidiseras av sin hjärnskada och aldrig återhämtar sig. Det andra där offret Kalle får mindre akuta effekter av sina hjärnskador men även dolda långvariga effekter i form av kognitiva funktionsnedsättningar.

Lite förenklat kan dessa förlopp i stort skildras med hjälp av nedanstående bild. Den inleds med en akut fas – ambulans och akutmottagning. Därefter kommer en kortare eller längre slutenvårdsfas, med eller utan kirurgiska insatser. Detta följs av en rehabiliteringsfas i sluten- eller öppenvårdsform som därefter, vid behov, övergår i någon form av omvårdnadsfas.

Under detta förlopp uppstår psykiska och sociala konsekvenser. Familj och anhöriga påverkas kort- eller långvarigt. Det uppstår kortare eller längre perioder då offret måste få sin försörjning ordnad eftersom han inte kan arbeta/studera. Slutligen uppstår större eller mindre omvårdnadsbehov av olika slag, allt beroende på skadans art. Låt oss nu se på de två förloppen mer i detalj.

9.2 Ivar invalidiseras

9.2.1 Inledning

Ivar är mycket allvarligt skadad av de upprepade slagen och sparkarna mot huvudet. Han behöver upprepade och långvariga vårdinsatser och han blir permanent invalidiserad av det våld han utsätts för. Han återfår aldrig hela sin rörelse- och funktionsförmåga. Han återfår inte heller sin arbetsförmåga. Han erhåller sjukersättning och omvårdnad under resten av sitt liv.

9.2.2 Den akuta fasen

Ivar har alltså blivit slagen och sparkad upprepade gånger både på kroppen och i huvudet. Han blöder kraftigt och är medvetslös. Då ambulanssjuksköterskan kontrollerat andning, puls och medvetandegrad och stoppat akuta blödningar transporteras han i hög hastighet med poliseskort till Södersjukhusets akutmottagning.

Han har fått omfattande skador i huvudet, ansikte och käke. Ett flertal tänder saknas. Han blöder ymnigt. Han kan inte andas utan hjälp och är intuberad. Efter en första undersökning av läkare genomgår han röntgen och datortomografi.

Undersökningen påvisar intrakraniella hjärnblödningar, blödningar mellan hjärnhinnorna och skallbensfrakturer. Det intrakraniella trycket stiger vilket kan medföra ytterligare hjärnskador med allvarlig påverkan på andningscentrum. Dessutom finns skador i bröstkorgen, flera revben är brutna, lungsäcken är skadad och den ena lungan har fallit samman.

Läget för Ivar är kritiskt på gränsen till livshotande. Man beslutar sig för en s.k. blåljustransport med poliseskort till Karolinska sjukhusets neurokirurgiska klinik, där en större första operation genomförs av ett stort vårdlag med flera specialister. Operationen tar ett antal timmar att genomföra och det är inte helt självklart att Ivar kommer att överleva. Hans familj är underättad och väntar på resultatet av operationen.

9.2.3 Neurokirurgi och slutensjukvård

Efter en lång, omfattande och komplicerad neurokirurgisk operation på Karolinska Sjukhuset vårdas Ivar nu på NIVA (neurokirurgisk intensivvårdsavdelning). Han är nedsövd och andas med hjälp av respirator och det finns ett dränage från lungsäcken. Han har en tryckmätare inopererad i huvudet för att följa det intrakraniella trycket och åtgärda tecken på tryckstegring. Då det intrakraniella trycket blir allvarligt förhöjt är ännu en operation nödvändig för att minska risken för ytterligare hjärnskador, en bit av skalltaget opereras temporärt bort.

Han kommer att vara nedsövd under en längre tid för att minska risk för ytterligare hjärnsvullnad och hjärnskada och är beroende av respirator. Hans familj och anhöriga finns på sjukhuset och vakar över honom. Det görs undersökningar på honom upprepade gånger varje dag och hans tillstånd övervakas kontinuerligt.

Läkarbesöken vid hans säng är många. Infektionsrisken är stor. Han behöver intravenös näringstillförsel eftersom han inte kan äta. Hans tillstånd är efter några dygn fortfarande kritiskt men numera inte längre livshotande.

9.2.4 Fortsatta kirurgiska insatser och slutenvård

Gradvis kommer Ivar ur sin medvetslöshet. Dygnsrytmen är mycket påverkad och han sover mycket. Han är orolig när han är vaken. Han har smärtor som lindras med smärtstillande medicinering.

Ett flertal huvud-, ansikts-, käk- och tandoperationer återstår innan man kirurgiskt är klar med honom. Han har en andningskanyl via halsen (tracheostomi). Han får sondnäring via en slang genom bukväggen av flera skäl; han har en mycket begränsad ork, han är störd av smärta och ovidkommande ljud samt han har en sväljningspåverkan och dessutom skador i käken och tänder.

Han är förlamad i stora delar av kroppen och samtidigt är många muskler kraftigt spända. Han har stora svårigheter att kommunicera och förstå talat språk och han ljudar för att göra sig förstådd. Han har svårigheter att prägla in nya minnen. Han har svårigheter med synen och har dubbelseende.

Efter ett tag förs han över till neurokirurgisk vårdavdelning på sal med ökad tillsyn. Man genomför ett antal kompletterande operationer. Detta är både fysiskt krävande för Ivar men också en mental påfrestning. Det är inte heller helt utan smärtor. Ett antal komplikationer i form av infektioner.

Han befinner sig i en situation av totalt omhändertagande 24 timmar om dygnet. Han är inkontinent och har starkt nedsatt rörelseförmåga liksom stora begränsningar i kognition och kommunikation. Man har nu inlett planering för hans medicinska rehabilitering och aktivering

9.2.5 Den fortsatta sjukvården och den medicinska rehabiliteringen

Efter ett tag förflyttas Ivar rehabiliteringsmedicinsk vårdavdelning på Danderyds. Här vidtar nu olika vårdande, behandlande och rehabiliterande åtgärder. Allt detta sker inom ramen för en samlad vård- och rehabplan.

Inledningsvis är det fortfarande fokus på en del medicinska och kirurgiska åtgärder såsom skalltaksplastikoperation samt att åtgärda olika komplikationer och behandla infektioner.

Kring Ivar finns nu, vid sidan av läkare och sjuksköterskor, ett helt rehabteam bestående av bl.a. arbetsterapeut, sjukgymnast, psykolog, logoped, kurator. De arbetar med att förstå och sammanställa alla de rehabbehov som finns kring Ivar och som därefter omsätts till en samlad vård och rehabplan. Man utreder skadornas omfattning och konsekvenser för hans funktion, aktivitetsförmåga och delaktighet i samhället.

Ivar har stora svårigheter att röra sig. Han är i allt väsentlig sängliggande eller rullstolsburen. Han klarar knappt av att stå upp. Han saknar förmåga att gå och röra sig pga svaghet, koordinationsproblem och nedsatt balans.

Vid sidan av de rent fysiska skadorna har Ivar drabbats av kognitiva funktionsnedsättningar (se även kommande avsnitt för en principdiskussion av detta begrepp) som skapar svårigheter i tänkandet. Han är ökat stresskänslig och har svårigheter med framförallt minne. De anhöriga är hårt drabbade och utmattade av all oro och allt stöd till Ivar. Särskilda stödinsatser sätts in för att bistå dem.

Han har svårt med näringsintag. Först en bra bit in i denna process klarar han av att få i sig trögflytande mat i små mängder. Han är ofta illamående och kräks. Han har svårt med kommunikationen dels pga kognitiva svårigheter och dels pga afasi.

Han får då och då epilepsianfall mot vilka han får farmaka. Dessutom äter han medicin mot smärta och mot depression. Hans liv har slagits i spillror och han försöker, bland annat med psykologens och kuratorns hjälp orientera sig bland dessa spillror

Redan från början i denna fas av Ivars rehabiliteringsprocess inleds en planering för nästa steg. En planering för Ivars fortsatta liv som omväxlande sängliggande och rullstolsburen i en egen bostad med stöd av olika insatser från samhällets sida. Under en övergångsfas skrivs Ivar ut till sina föräldrar. Det görs vissa bostadsanpassningsåtgärder såsom handikappramper,

hissar och ombyggnad av badrum, men tanken är att detta är en övergångslösning. Slutmålet är egen bostad.

9.2.6 Omvårdnadsfasen

Under det andra året efter den misshandel Ivar råkat ut för överflyttas ansvaret för hans liv alltmer på kommunen. Den medicinska rehabiliteringen är i stora delar genomförd. Det handlar nu om omvårdnad och att hans liv rent praktiskt måste fungera. För att få till stånd detta måste man involvera flera aktörer kring Ivar – illustrerade i figuren nedan.

Först och främst har vi alla de **kommunala aktörer** som är involverade i först utredning, därefter beslut och sedan verkställande av beslut rörande hans liv. Eftersom hans omvårdnadsbehov i form av personlig assistent är omfattande (mer än 20 timmar per vecka) kommer också **försäkringskassan** in som aktör och finansiär. Slutligen har **sjukvården** fortfarande en viktig roll i hans liv i form av olika vård- och rehabiliteringsinsatser. Så här skulle förloppet kunna se ut.

Ivar är alltså omväxlande rullstolsburen och sängliggande. Han behöver tillsyn och omvårdnad nästan hela dygnet. Detta sker i allt väsentlig genom att han får personlig assistans i stort sett hela dygnet. Bedömningen av detta sker av en biståndsbedömare i kommunen. Eftersom Ivars behov överstiger 20 timmar per vecka, övergår betalningsansvaret för denna del till försäkringskassan.

För att detta ska bli möjligt genomförs en omfattande bostadsanpassning i den lägenhet där han ska bo. Allt från handikappramper och hissar till olika hjälpmedel på toaletter och kök. Man gör en ordentlig utredning av vilka fysiska och kognitiva hjälpmedel han kan behöva. Han får en uppsättning sådana hjälpmedel som gör att hans vardag fungerar hjälpligt.

Ivar ansöker om och beviljas färdtjänst. Man överväger också om han till följd av de kognitiva funktionsnedsättningarna också behöver god man. Ett eventuellt beslut om detta tas av överförmyndaren. Han kommer nu under lång tid framöver (förmodligen för alltid)

ständigt ha olika former av vårdkontakter. Inledningsvis handlar det om kontakter med kurator, sjukgymnast och arbetsterapeut inom primvårdsrehab.

Ivars föräldrar och syskon är mycket engagerade i denna process och upplever gång på gång att de både får slåss för Ivars rättigheter samtidigt som de fungerar som vårdlotsar och konsumentvägledare i det offentliga systemet. Dom är trötta och utmattade och behöver mycket stöd. En del av detta får de från kurator. Annat stöd erhålls från anhöriggrupper i intresseorganisationer som Hjärnkraft.

På sikt blir det alltmer uppenbart att Ivar dessutom hamnar i någon form av psykologisk kris. Hans depression blir allt djupare och han tenderar att sjunka ner i en sorts trötlöst tillstånd. Han blir till föremål för vissa insatser från öppenvård psykiatri. Han behöver mycket psykologstöd och kuratorsstöd i vardagen och får medicin mot sin depression.

Under perioder går föräldrar och syskon in i rollen som personliga assistenter. Detta ökar pressen på familjen och en sorts familjekris uppstår. Man tenderar också att isoleras från omvärlden. All energi går åt för att stötta Ivar.

9.2.7 *Resten av livet*

Ivars fortsatta liv kommer att präglas av ständig omvårdnad och närvaro av personlig assistans större delen av dygnet. Han kommer att försörjas av samhället resten av sitt liv. Förmodligen i form av sjukersättning möjligtvis kompletterat med visst försörjningsstöd. Han kommer att utnyttja färdtjänst i betydande omfattning. Med lite tur kan han få tillgång till någon form av sysselsättning eller daglig verksamhet. Han kommer att ha behov av olika vård- och rehabinsatser av såväl somatisk som psykiatrisk natur.

Ivars familj och anhöriga kommer att slitas hårt. Under perioder kan han därför få bo i någon form av korttidsboende eller avlastningsboende. Hans psykiska tillstånd kommer att variera. Periodvis kommer han att vara djupt deprimerad. Detta förstärks av de kognitiva funktionsnedsättningar som är en följd av hjärnskadan. Han får psykologsamtal och farmakomot depressionen.

Det är möjligt, för att inte säga sannolikt, att Ivar till följd av de skador han åsamkats kommer att avlida i förtid.

9.2.8 *Slutord om Ivar*

I texten ovan har vi skildrat ett livslångt invalidiserande tillstånd för Ivar. Han kommer aldrig att bli frisk. Han kommer alltid att behöva stöd och assistans. Han kommer alltid att behöva försörjas. Det kan trots denna tämligen dramatiska skildring vara värt att påpeka att så kan förloppet vara ännu svårare.

Ytterligare svårare tillstånd med medvetandesänkning som omöjliggör kommunikation med omgivningen eller deltagande i några aktiviteter i det vardagliga livet kan bli konsekvens efter en traumatisk hjärnskada med krav på dygnet runt assistans med dubbel bemanning.

9.3 Kalle får kortvariga synliga skador men drabbas av långvariga effekter

9.3.1 Inledning

Kalle drabbas av en helt annan typ av skada. Han blir medvetlös och det ser ut som att hans skador är relativt begränsade, men han har fått en hjärnskada som länge, förmodligen livslångt påverkar hans liv. Han har fått vad man kallar **kognitiva funktionsnedsättningar**.

Av hela gruppen som drabbas av hjärnskador utgör lätta somatiska skador den övervägande delen. I denna mening är Kalle mer representativ än Ivar. I gruppen lätta hjärnskador är det en mindre del som får bestående problem, ofta uttryckta som kognitiva funktionsnedsättningar.

300 personer i Sverige per 100 000 invånare får årligen traumatisk hjärnskada i Sverige. Av dessa får 80% lätta hjärnskador och orsaken kan variera stort.

9.3.2 Kognitiva funktionsnedsättningar

Eftersom det för den inte insatte kan vara svårt att förstå innebörden av en kognitiv funktionsnedsättning och eftersom detta berör en stor och ofta osynlig grupp gör vi en utveckling för att beskriva detta problem. Begreppet kognition beskrivs av Hjälpmedelsinstitutet på följande sätt på deras hemsida;

”Kognition handlar om de processer som sker i hjärnan då vi tar emot, bearbetar och förmedlar information. Många personer har kognitiva nedsättningar vilket ofta leder till stora problem i vardagen. Det kan vara svårigheter med uppmärksamhet, att planera, bristande tidsuppfattning eller problem med minnet. Den kognitiva förmågan kan påverkas bl.a. av utvecklingsstörning, förvärvade hjärnskador, neuropsykiatriska tillstånd, demenssjukdomar, whiplashskador och psykiska funktionsnedsättningar.”

Då man till följd av yttre våld drabbas av kognitiva funktionsnedsättningar kan detta yttra sig som olika symptom, känslor och beteenden;

”Huvudvärk, förvirring, ljus- och eller ljudkänslighet, tinnitus, suddigt seende eller dubbelseende, rastlöshet, insomningssvårigheter, sänkt tempo i tankeverksamhet, koncentrations och minnesproblem, nedsatt kommunikationsförmåga, trötthet, irritabilitet, ångest och depression.”

Detta gör att vardagen inte alltid kommer att fungera som tidigare och den som drabbas av detta kan ha svårt att känna igen sig själv. Omgivningen förstår inte alltid riktigt vad som hänt och hur det är relaterat till den ursprungliga våldshändelsen. Sammantaget kan vardagen för denna typ av våldsoffer te sig på följande sätt.

Man kan ha funktionshinder när det gäller att ta initiativ, planera, organisera och skapa struktur i vardagen, motivera sig själv. Sådant som vanligtvis kräver ytterst liten tankekraft, ett rutinemässigt mönster, kan bli ett stort hinder i vardagen. I mötet med omgivningen kan det tolkas som man inte vill, fast det egentligen handlar om att man inte kan.

Funktionshinder på grund av att det är svårt att hålla ihop och foga samman en mängd detaljer, nedsatt förmåga att tolka känslomässiga och sociala sammanhang. En del reagerar långsamt eller inte alls på det som händer runtomkring dem. Andra är mycket fåordiga. Man kan ha svårt att se om en människa är arg eller om någon vill vara i

fred, många bakslag gör att man inte tillslut inte vågar ta kontakter, man drar sig tillbaka och är avvaktande inför andra människor.

Vid kognitiva störningar av kroppsuppfattningen kan man ha stressöverkänslighet, att man har mycket lätt att bli stressad, man kan ständigt gå på högvarv eller det kan ta lång tid att varva ned till normalläge, vilket förbrukar mycket energi som kan vara en bidragande orsak till att man ofta känner sig trött och sällan utvilad.

Sömnrytmstörningar kan också vara vanliga, den inre klockan som reglerar sömnen har blivit störd och man somnar inte när man vanligtvis ska göra det vilket gör att det kan vara besvärligt att komma upp på morgonen.

Ofta har personer med kognitiva minnesstörningar svårigheter med närminnet men även att ta fram lagrade minnen, problem att koncentrera uppmärksamheten på väsentliga saker samt nedsatt förmåga att bearbeta information. Detta leder till att man har svårt att lära sig nya saker, det tar tid bland annat på grund av brister i koncentrationsförmågan och svårigheter att fokusera uppmärksamheten. Man kan även ha svårt att plocka fram och generalisera kunskap, man "glömmer att komma ihåg", svårt att använda gamla kunskaper i nya situationer vilket innebär att det är viktigt att träna i sin rätta miljö.

Tankestörningar i inlevelseförmågan innebär att man inte förstår att andra tänker andra saker än man själv och att man inte kan förstå att andra har känslor. Det handlar om en oförmåga att se saker från en annans människas perspektiv vilket gör att för omgivningen ses dessa personer som egocentriska och med brister i den sociala kompetensen.

Vi ser alltså en tämligen omfattande problematik där man inte ser kopplingen mellan ursprungshändelsen och det beteende en person uppvisar. Denna har drabbats av ett osynligt funktionshinder med för resten av livet funktionsnedsättande konsekvenser.

9.3.3 De första dygnen

Kalle blir medvetslös av de slag och sparkar han får. Han transporteras av ambulans till Södersjukhusets akutmottagning. Han undersöks av läkare som röntgar hjärnan med datortomografi. Han vaknar upp ur sin medvetslöshet men får ligga kvar ett eller ett par dygn under övervakning och för observation.

Man konstaterar kontusionsblödningar i hjärnvävnaden men inget krav på neurokirurgisk åtgärd och eftersom han inte visar fysiska synliga neurologiska men ser man inget rehabiliteringsbehov. Man liknar detta vid en svår hjärnskakning. Efter något dygn får han åka hem. Hans föräldrar och flickvän som varit hos honom skjutsar hem honom. Han är trött, chockad och allmänt mörbultad. Han mår illa och kräks då och då.

Samtidigt är han lättad. Han tycker att han kommit lindrigt undan och inser att han kunnat råka betydligt värre ut

Det han, eller andra, inte tänker på är att dessa hjärnskador kan ge honom bestående effekter. Därutöver har han drabbats av minimala blödningar i nervvävnaden som inte visualiseras så lätt på röntgen men kan ge kognitiva effekter

9.3.4 Den närmaste tiden därefter

Kalle blir sjukskriven en lång tid efter detta. Han vistas hemma, går inte så ofta ut. Han är nedstämd men ber inte om hjälp eller stöd. Han kallas till återbesök på vårdcentralen där man inte hittar något anmärkningsvärt. Kalle fortsätter att vara sjukskriven.

Hans allmäntillstånd gör att han inte kan träna som vanligt, vilket irriterar honom och går honom på nerverna. I stort är han nöjd med att han kommit ganska lindrigt undan och inte blev värre misshandlad. Han får erbjudanden om att få komma till kommunens stödcentrum för brottsoffer och kontaktuppgifter till brottsofferjouren. Han utnyttjar inte dessa erbjudanden.

Han kallas till polisen som förhör honom i hans roll som målsägare. Det blir för honom en obehaglig upplevelse där han på nytt tvingas erinra sig vad som hänt. Så småningom kommer han tillbaka till sitt jobb.

Dock är det inte riktigt som vanligt. Kalle är nedstämd och inte den gamla vanliga Kalle man brukar möta. Han fungerar sämre än vanligt och han blir lätt trött. Han har koncentrationssvårigheter och har problem att fokusera på en fråga längre tid.

Hans kompisar på jobbet och fritiden är förstående och deltagande. Allt eftersom tiden går börjar man tröttna på ”den nya Kalle”. Detta blir början till en process där Kalle allt mer drar sig undan till en självvald isolering. Det märkliga är att ingen, inte ens Kalle, kopplar detta till den misshandel han råkat ut för.

9.3.5 På lite längre sikt

Detta blir början till en utförsbacke i livet för Kalle. Hans arbetsförmåga blir allt sämre och han får en hel del samarbetssvårigheter på jobbet. Det blir särskilt besvärligt för honom att hantera konflikter.

Kalle blir stresskänslig och har svårt att hantera omställningar och nya situationer. Hans närminne sviktar och hans inlärningsförmåga har försämrats. Han tenderar att bli passiv och tar inte så många initiativ i jobbet eller socialt. Han blir lätt uttröttad och har mycket mindre uthållighet än förr fysiskt och mentalt.

Han känner inte igen sig själv. Det gör inte heller hans familj och vänner. Detta leder utåt till att hans ensamhet och isolering tilltar. Inåt leder detta till att självförtroende och självkänsla sviktar. Hans självbild håller inte längre. Han känner sig kränkt och osäker på vem han egentligen är.

Detta leder nu till psykiska följd effekter. Han blir orolig och rädd. Han vill inte eller vågar inte gå ut som förr. Särskilt inte kring helger och på kvällar. Kalle drabbas av ångest och till slut depression.

Han besöker vårdcentral och därefter öppenvård psykiatri där han får medicin mot depressionen och kurativa samtal som stöd. Under en period går han i samtalsterapi. Inte heller detta tycker han hjälper särskilt mycket.

Allt detta har sina orsaker i den kognitiva funktionsnedsättning som är en följd av den hjärnskada han drabbats av. Men ingen ser kopplingen mellan misshandeln och det som drabbat Kalle. Till detta finns många förklaringar. Bristen på kompetens liksom

stuprörstänkandet i de olika organisationerna – ingen har en helhetssyn kring Kalle och hans problem och sjukvården bedömer att skadesymtomen bör vara av övergående natur och följer ej heller upp.

Till och med då Kalles psykiska hälsa försämras och han får kontakter inom psykiatrien missar man den kognitiva delen av hans problematik. Detta leder till en process av onda cirklar då de psykiska problemen förstärker effekterna av den kognitiva funktionsnedsättning och vice versa. Att ej bli förstodd och att ej få förklarat för sig vilka nedsättningar som kan finnas och hur man skall bemästra dem bidrar ytterligare till den negativa spiralen. I detta skede kunde situationen bromsas med rätta kognitiva utredningar och rehabiliteringsinsatser polikliniskt.

9.3.6 *Det fortsatta livet*

Kalles framtida liv omgestaltas till följd av att inga kognitiva utredningar eller rehabiliteringsinsatser ges. Han har alltså en osynlig eller i varje fall ännu inte upptäckt lätt hjärnskada som helt förändrar hans förutsättningar i livet. En sorts reglerfunktion i hjärnan har satts ur spel eller i varje fall helt förändrats. Hans liv utmärks av sviktande arbetsförmåga och bristande självinsikt. Hans självbild stämmer inte med omvärldens bild av honom. Han drabbas av upprepade krisreaktioner och depressioner.

Kalle arbetar långt under sitt tidigare kapacitetstak och klarar inte längre av att behålla sitt jobb. Han klarar inte av stress, förändring eller omställningar. Han har stora samarbetsproblem och kommer lätt i konflikt med arbetskamrater. Han prövar flera andra arbeten men misslyckas ständigt. Kalle drabbas av oförklarliga olyckor på sitt arbete. Handläggare inom försäkringskassa, arbetsförmedling och socialtjänst vrider sina händer i förtvivlan. Dom förstår inte vad det är för fel. Alla rehabinsatser man gör misslyckas.

Kalle får under långa perioder lönebidragsanställning som fungerar ett tag, sedan misslyckas han på nytt. Under andra perioder går han arbetslös och sjukskriven ibland med sjukpenning ibland med försörjningsstöd. Han får smärtreaktioner och depressioner som gör att han med stor täthet besöker vårdcentral och öppenvårdspsykiatri. Han äter mycket läkemedel.

Socialt har Kalle svårt att behålla sina vänner. Han isolerar sig alltmer från dem. Han blir en allt flitigare kroggäst. Man kan misstänka att han på sätt och vis medicinerar sin situation med hjälp av alkohol. Våldet ligger inte långt borta. Det kommer att vara slumpen som avgör om han än en gång utsätts för misshandel eller själv blir förövare.

Kalle drabbas både av skam- och skuld känslor. Han känner sig i största allmänhet misslyckad. Man skulle kunna säga att hans liv präglas av torftighet på gränsen till misär. Han återvänder aldrig i full omfattning till arbetslivet. Så småningom erhåller han permanent sjukersättning - helt eller delvis. Han blir en storkonsument av olika former av sjukvård – somatisk såväl som psykiatrisk.

9.4 **Två kritiska men här icke studerade vägval i denna process**

Kring de förlopp vi ovan skildrat för Ivar och Kalle finns ett par mycket intressanta vägval som vi i denna fas av utvärderingen inte har skildrat. Det första av detta har att göra med Ivar. Idag uppger många aktörer att den första delen av den mycket viktiga rehabfasen av svårt hjärnskadade är en sorts flaskhals. Man anser att det inte finns tillräckligt med insatser i förhållande till de behov som finns. Vi kommer längre fram att se att de verkligt stora

socioekonomiska effekterna till följd av Ivars invaliditet drabbar försäkringskassan, kanske med flera tiotals miljoner kronor under en lång följd av år.

En viktig fråga både mänskligt och ekonomiskt är om det inte vore bra – både mänskligt och ekonomiskt - att flytta resurser från försäkringskassans, ur ett rehabperspektiv, tämligen passiva insatser till den aktiva medicinska rehabprocessen. Det är fullt möjligt att även en betydande satsning av sådant slag (mätt i kronor) skulle leda till en högre funktionsnivå för Ivar (och bättre liv) och till stora kostnadsreduktioner för försäkringskassan. Man skulle kunna kalla detta en social investering i Ivars rehabilitering.

På ett likartat sätt kan man ana att för personer som Kalle med en icke upptäckt kognitiv skada med betydande marginaliseringseffekter som följd skulle en annorlunda resurs och ansvarsfördelning, med ett betydligt större rehabiliterande inslag, kanske kunna leda till betydande besparingar och ett helt annat liv för Kalle. Ganska många personer med Kalles problematik skulle förmodligen med rätt stöd kunna hitta en plats på arbetsmarknaden.

Dessa två utomordentligt viktiga frågor kommer vi dock inte att belysa här utan de överlämnas till utvärderingens andra och tredje fas.

10. BIROLLSINNEHAVARNA

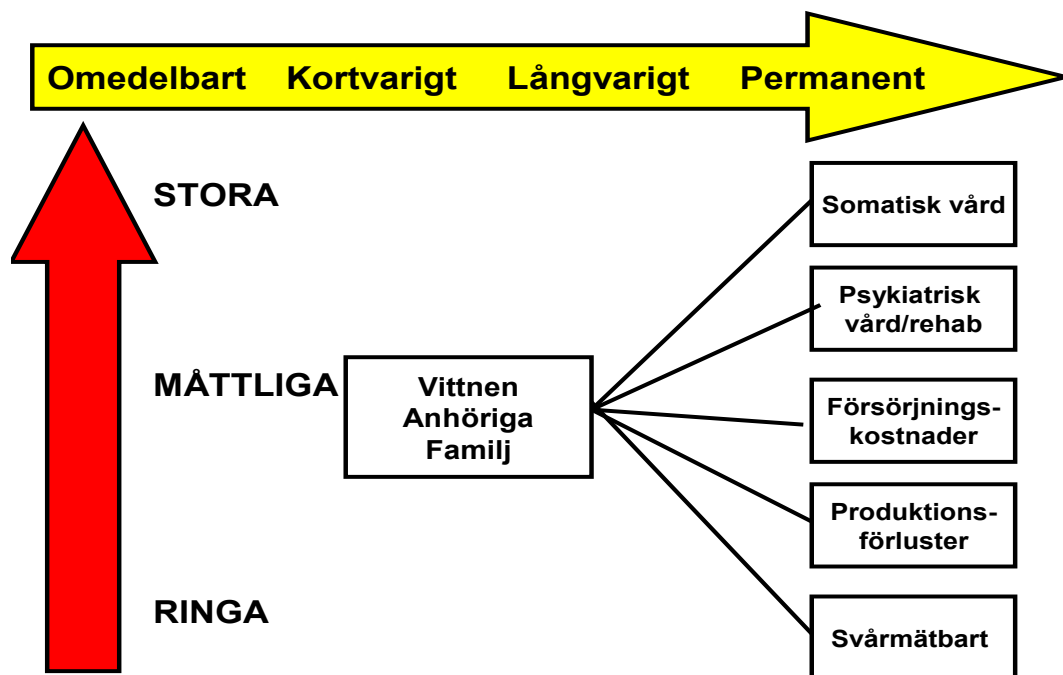
10.1 Inledning

För såväl vittnen som anhöriga leder en våldssituation till en mängd effekter av olika slag. De kan vara ringa, måttliga eller mycket omfattande. Det händer att hela livet förändras för en familj till följd av att ett vuxet barn invalidiseras.

Det kan också handla om att upplevelsen av en sådan händelse hos vittnen kan skapa spår av sådant slag att hela livsmönstret förändras. För en del blir detta en engångsupplevelse som man skakar av sig och går vidare i livet medan det för andra leder till dramatiska konsekvenser.

Vissa effekter uppstår omedelbart. Andra med en mindre eller större fördröjning. Ytterligare andra blir livslånga. Ett vittne kanske behöver plåstras om och sedan är det nog med det. En anhörig kanske behöver gå i psykoterapi en kortare period. En nära vän kanske blir långtidssjukskriven som en följd av det han har upplevt.

De socioekonomiska effekterna kan handla om somatisk eller psykiatrisk vård och rehabilitering. Produktionsbortfall och försörjningskostnader kan uppstå. Det kan också handla om ett antal av det vi kallar svårsmätbara kostnader som ångest, rädsla, otrygghet etc.

Effekterna finns samlade i figuren ovan i tre dimensioner

- * omfattning; från litet till stort
- * tidpunkt och varaktighet; från tillfälligt till varaktigt

* typ av effekter; från somatiska tydliga till svårsmätbara psykiska

I kommande avsnitt beskrivs dessa effekter för familj, anhöriga och vittnen. Vi väljer då att lägga dem på nivån ”måttliga effekter”.

10.2 Vittnena

10.2.1 Omedelbara reaktioner

Ivars kompis Ville (William) är den förste som tar hand om Ivar då han ligger medvetslös på marken. Han försöker stoppa blödningen men blir samtidigt så chockad över det inträffade att han nästan paralyseras. Han åker med i ambulansen till sjukhuset eftersom ambulanspersonalen inte direkt kan se vilka skador Ville fått och vad som är blod från Ivar.

På sjukhuset förhör Ville som vittne av den medföljande polisen. Därefter åker han, tämligen uppskakad hem. Han har svårt att somna. Han befinner sig i lite av ett chocktillstånd. Hans kläder är nedblodade. Ivar skäms över att han inte ingripit och försvarat sin kompis. Samtidigt känner han sig lättad över att det inte var han som drabbades.

10.2.2 Den närmaste tiden därefter

Nästa dag går inte Ville till jobbet utan sjukskriver sig och bokar tid på vårdcentralen. Han känner sig nervös och orolig. Då han tänker på nattens händelse får han hjärtklappning. Han uppvisar klara symptom på ångest.

Ville blir nu sjukskriven först en kortare period och därefter en längre. Kontakterna på vårdcentralen tas över av en kurator som, efter ett tag, skickar Ville vidare till öppenvårdspsykiatri, där han får gå i samtal och får medicin mot ångest och en begynnande depression.

Privat känner Ville en stor oro för att gå ut, i all synnerhet på kvällstid. Han undviker helt att gå på krogen eller klubbar. Han känner att hans sociala utrymme kraftigt har reducerats. Stöd från familjen (som oroar sig) och vänner blir mycket viktigt. Han får också stöd av den lokala brottsofferjouren.

Den misshandlade vännens målsägandebiträde tar kontakt med honom inför den kommande rättegången, vilket river upp starka och obehagliga minnen. Detsamma händer då förundersökningsledaren tar kontakt med honom och det blir klart att han kommer att kallas som vittne inför den kommande rättegången. Ville fungerar inte riktigt som han brukar på arbetet. Han presterar sämre och han drabbas av oförklarliga perioder av nedstämdhet och oro.

Det genomförs en rättegång vid vilken Ville (mycket motvilligt och under stor ångest) vittnar. Han känner stark oro över att bli utsatt för repressalier från förövaren eller hans kompisgäng som uppträtt hotfullt mot honom både i och utanför rättssalen.

10.2.3 På lite sikt

För Ville blir livet inte riktigt likt efter denna händelse. Perioderna av sjukskrivning klingar så småningom av och blir både kortare och färre. Han förefaller vara långsiktigt beroende av att medicinera mot ångest och nedstämdhet. Han har under lång tid psykolog- och kuratorskontakt inom öppenvårdspsykiatri. Kanske är det detta som ligger bakom att

hans flickvän gör slut och att han under lång tid har svårt att få kontakt med det motsatta könet.

Detta kan gå ut över hans yrkeskarriär, som i någon mening tappar fart. Hans tilltro till samhället i allmänhet och rättssamhället i synnerhet har fått sig en törn eftersom han tycker att förövaren kommit allt för lindrigt undan. I någon mån kan man kanske säga att hans livsgnista fått sig en knäck av denna upplevelse.

10.3 Familjen och de sociala nätverken

10.3.1 Omedelbara reaktioner

Offrets familj (mamma Elsa, pappa Knut och lillasyster Anna) får kunskap om vad som hänt via ett telefonsamtal från flickvännen, som ringer från sjukhuset. De kastar sig i bilen och beger sig till sjukhusets akutmottagning. På plats blir de chockade över att se hur illa tilltygad deras son/bror är. Mamman och systemen börjar gråta och man får tillkalla stödpersoner för att bistå dem.

Ivars familj stannar kvar på sjukhuset under det första dygnet. Sover lite ryckigt i en fåtölj under natten, men vankar mest oroligt av och an i väntan på besked om hur illa skadad deras son/bror är. Hela familjen är chockad och sjukanmäler sig. De får stöd från psykolog och kurator och blir hänvisade till kommunens stödverksamhet och får kontaktuppgifter till brottsofferjouren.

10.3.2 Den närmaste tiden därefter

Under de närmaste veckorna är familjemedlemmarna fortsatt sjukskrivna och all tid och energi går åt för att stödja den misshandlade familjemedlemmen under hans vårdförlopp. Ganska snart inser de att den vård- och rehabiliteringsresa Ivar har att genomföra inte kommer att löpa smidigt av sig själv. Familjen inser att de inte bara har en roll att stödja och sörja utan också att slåss för att deras son/bror ska få den vård man tycker att han har rätt till.

Samtidigt befinner sig alla i familjen i ett sorts chocktillstånd som gör att de behöver stöd från olika vårdgivare inom primärvård. De förskrivs medicin för att hantera detta och för att kunna sova ordentligt. De får också kontakt med polis med anledning av den förundersökning som inletts.

Ganska snabbt inser familjen att när väl deras son/bror är klar att skrivas ut från sjukhuset (efter en kortare eller längre rehabprocess – allt beroende på skadans omfattning) kommer det en period då han behöver bo hemma hos föräldrarna för att få stöd. Det blir i samband med detta också klart att viss bostadsanpassning behöver göras för att göra deras lägenhet/hus handikappanpassad. Deras sjukskrivning fortsätter under perioder under de närmaste månaderna liksom kontakterna med psykolog och kurator.

10.3.3 På lite sikt

När den skadade sonen i familjen så småningom flyttar hem till sin egen lägenhet blir familjen i övrigt starkt involverad, dels för att driva på frågor kring stöd, rehabilitering, assistans, bostadsanpassning m.m. men också i stor utsträckning som oavlönade vårdarbetare kring sonen.

Familjens sociala liv påverkas på sikt starkt av detta. Fokus förflyttas från ett tidigare normalt socialt umgänge och blir mer fokuserat på att stödja sonen. Mamman blir aldrig riktigt återställd från den ursprungliga chocken. Hon blir under perioder sjukskriven till följd av depression och utmattning. Efter något år går hon ner på deltid för att mer aktivt kunna stödja sonen i hans fortsatta liv. Också för pappan blir livet tungt, även om hans perioder av sjukskrivning blir betydligt kortare. Under mycket lång tid är familjen storkonsument av kurativa, psykologiska och farmakologiska insatser som en följd av detta.

Den rättegång som följer blir uppslitande för familjen. De tycker inte att sonens roll som brottsoffer respekteras och att den påföljd som drabbar förövaren är alldeles för liten i förhållande till den skada han förorsakat. Detta efterlämnar ett visst tvivel på rättssamhället och familjen hade velat få någon form av upprättelse å sonens vägnar. Detta blandas med känslor av skam och skuld som ytterligare fördystrar familjens fortsatta liv.

11. SOCIOEKONOMISKA RESULTAT

Nedan följer resultatet av den socioekonomiska analysen. Denna är baserad på de scenarion vi tidigare redovisat och effekten av att dessa scenarion konfronterats med den ovan redovisade kalkylmodellen.

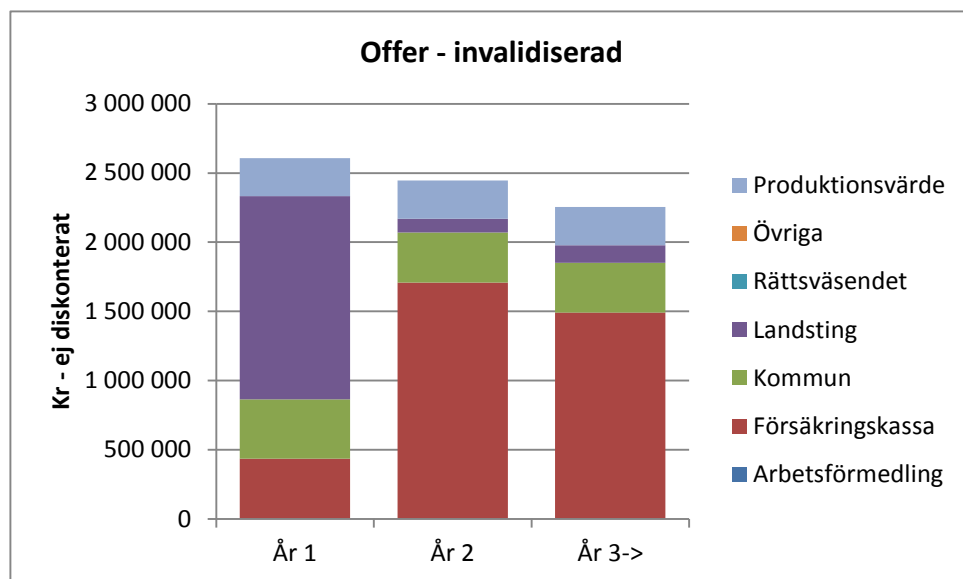
Vi redovisar här var för sig för två offer och en förövare, en familj och ett vittne. Vi avslutar med att analysera effekterna av ett mer omfattande slagsmål.

11.1 Kostnader för Ivar som invalidiseras

11.1.1 Kort sikt

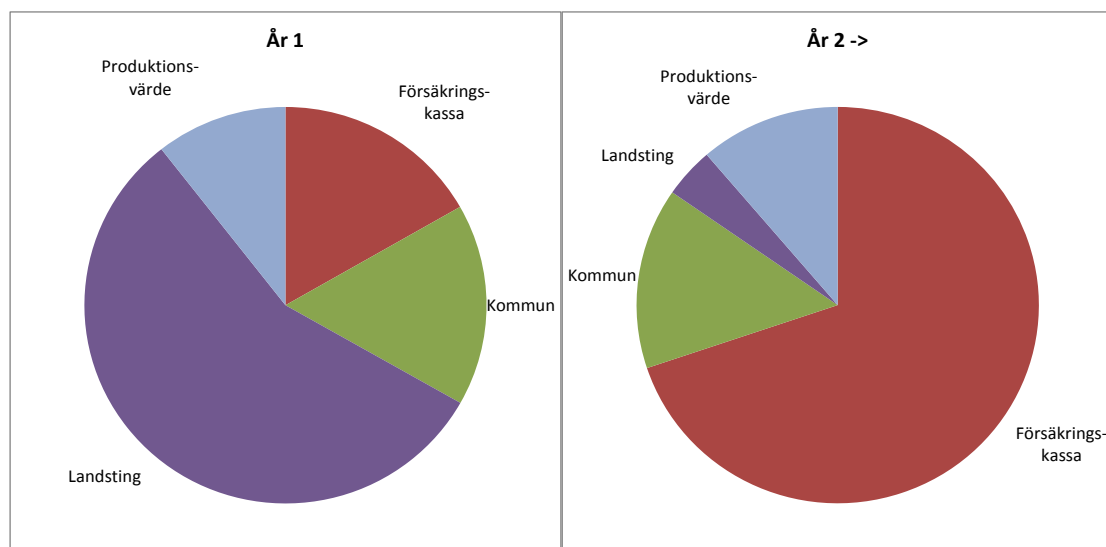
Ivar blir alltså permanent invalidiserad till följd av effekterna av det våld han utsätts för. I diagrammet nedan ser vi hur kostnaderna för detta ser ut under de tre första åren. Vi ser då att de uppgår till drygt 2 Mkr per år under alla tre åren. Skillnaderna mellan åren är betydande av andra skäl. Under det första året är det framförallt landstinget i form av akutsjukvård, neurokirurgisk vård och rehabiliteringssjukvård som utgör den stora kostnadsbäraren.

Diagram 11.1 Kostnader för invalidiserade offer under år 1-3

Detta förändras dramatiskt under det andra året då den akuta behandlingsfasen efter hand övergår till en omvårdnadsfas som framförallt präglas av bostadsanpassning, kommunala omvårdnadsinsatser och personlig assistans.

En intressant observation är att eftersom behovet av assistans överstiger 20 timmar per vecka övergår betalningsansvaret för denna del till försäkringskassan som från och med det andra året blir den dominerande kostnadsbäraren. Detta illustreras även i diagrammen nedan.

Diagram 11.2 Kostnadernas fördelning för olika aktörer för invalidiserade offer

Under rubriken produktionsvärden beskrivs det förhållande att Ivar till följd av sin invalidisering inte längre kan arbeta. Det handlar alltså om produktionsförlusterna till följd av hans arbetsförmåga.

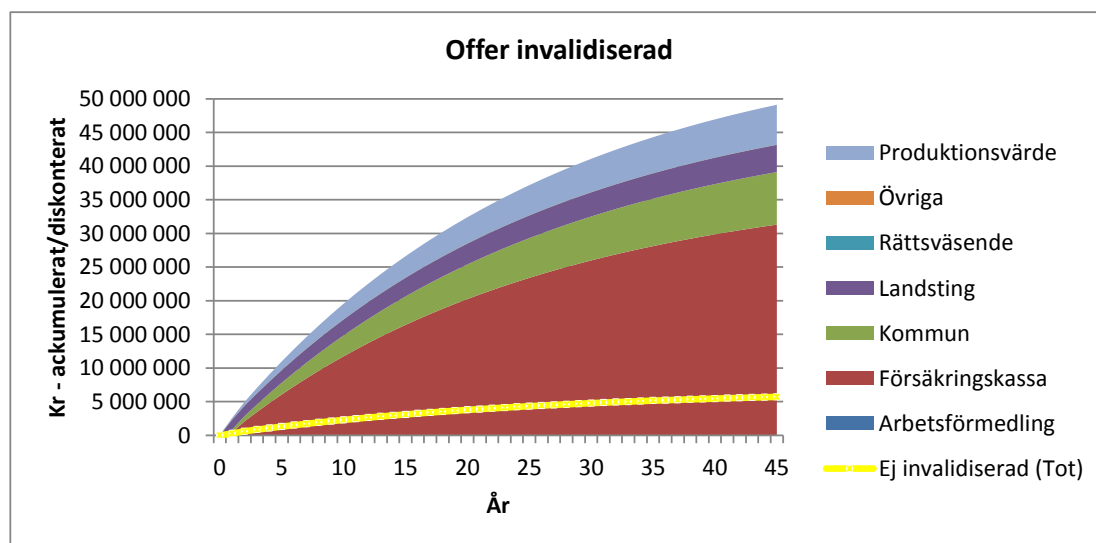
11.1.2 Långsiktiga effekter

På lång sikt ser vi att de totala kostnaderna blir betydande. Om vi antar att Ivar är cirka 20 år då händelsen inträffar och att vi följer kostnaderna fram till hans pensionsålder och att han inte avlider i förtid, uppgår de totala kostnaderna för det våld hand utsatts för till knappt 50 Mkr.

Den dominerande kostnadsbäraren är försäkringskassan, som med sina dryga 30 Mkr bär cirka två tredjedelar av de totala kostnaderna. För kommunens del uppgår de totala kostnaderna för denna period till cirka 8 Mkr.

Kurvans svängda form i diagrammet nedan speglar att framtida intäkter och kostnader diskonteras till nuvärde (i det här fallet med 4%). Detta eftersom framtida intäkter och kostnader anses ha mindre värde än nuvarande.

Vi har, som jämförelse, även lagt in de totala ackumulerade kostnaderna för Kalle (det andra offret) som inte blev invalidiserad. Det är som synes stora skillnader i kostnader beroende på graden av skada, vilket man kanske inte tänker på när skalorna skiftar mellan de olika diagrammen.

Diagram 11.3 de långsiktiga kostnaderna för invalidiserade offer

I tabellen nedan återfinner vi samma resultat i form av ackumulerade (summerade) kostnader. Kanske något överraskande är kostnaderna för landstinget i form av sjukvård, ca 4 Mkr eller 8% av de totala kostnaderna. Man föreställer sig kanske att de ekonomiska effekterna av våld för offren i första hand uppstår i form av akuta sjukvårdsinsatser. Mycket riktigt uppstår de och är omfattande men främst under det första året eller kanske de två första åren. Därefter dominerar kostnader för omvårdnad och försörjning av Ivar under alla de år han kommer att fortsätta leva som invalidiserad och beroende av samhällets olika stödinsatser.

I tabellen återfinns dessa resonemang kring ackumulerade kostnader fördelade på olika tidpunkter. Om Ivar inte blir livslångt och permanent invalidiserad utan att han efter mycket lång sjukperiod rehabiliteras och kommer tillbaka till samhället, så kan man använda kolumnerna för 5 eller 15 år för att få en mycket grov uppskattning av vad en så lång sjukperiod skulle kunna innebära i kostnader.

Tabell 11.1 De långsiktiga kostnaderna för invalidiserade offer

	1 år	2 år	5 år	15 år	30 år	45 år
Arbetsförmedling	0	0	0	0	0	0
Försäkringskassa	436 600	2 078 638	6 059 080	16 401 514	25 979 239	31 297 410
Kommun	429 300	776 786	1 734 786	4 223 970	6 529 107	7 809 068
Landsting	1 466 000	1 561 861	1 902 117	2 786 211	3 604 936	4 059 545
Rättsväsende	0	0	0	0	0	0
Övriga	0	0	0	0	0	0
Produktionsvärde	276 000	541 385	1 277 851	3 191 422	4 963 505	5 947 480
Summa	2 607 900	4 958 669	10 973 834	26 603 118	41 076 788	49 113 503

11.1.3 Omvårdnadsfasen

En särskilt intressant upptäckt i denna studie är omfattningen av kostnaderna för främst omvårdnad och i viss mån försörjning av det invalidiserade offret Ivar. På sikt utgör dessa kostnader den helt dominerande delen. Kring Ivar finns på sikt ett brett panorama av aktörer

involverade i det livslånga omvårdnadsarbetet kring honom, översiktligt visade i figuren nedan.

Det handlar främst om insatser av omvårdande natur från kommunens sida och i begränsad omfattning behandlande insatser från landstingets sida. Huvudfinansiär är främst försäkringskassan som står för cirka 65% av de totala kostnaderna eller knappt 30 Mkr – för övrigt lika mycket pengar som hela projektbudgeten för Akta huvudet under 3 år.

Detta har under arbetet med vår expertgrupp väckt några intressanta frågor. Den första är; om man hade mer omfattande resurser till förfogande under det första årets aktiva medicinska rehabiliteringsprocess (en process som av många beskrivs som en flaskhals i rehabiliteringsprocessen) skulle man då kunna reducera Ivars invalidiseringsgrad så att han på sikt i större omfattning än idag skulle klara av sitt liv på egen hand? En sådan åtgärd innehåller både stora mänskliga och ekonomiska värden.

Man skulle kunna tala om en social investering för att reducera Ivars framtida invalidisering. Om man t.ex. till en ökad kostnad av 1 Mkr inom den medicinska rehabiliteringen skulle kunna reducera Ivars behov av framtida assistans med 10% skulle detta leda till en kostnadsreduktion på cirka 3 Mkr. Med andra ord en bra affär både mänskligt och ekonomiskt.

Den andra frågan handlar om effekterna av att arbeta mer rehabiliterande och mindre omvårdande under Ivars fortsatta liv. Merparten av alla kostnader från år 2 eller 3 och framåt utgörs av kostnader för personlig assistans. Det finns få eller inga incitament för någon aktör att arbeta mer rehabiliterande under denna fas. Erfarenheten liksom både deltagare i vår expertgrupp samt personer vi intervjuat säger att det ofta går att höja personers funktionsförmåga genom aktiverande insatser även tämligen långt fram i processen. Återigen dyker den sociala investeringsfrågan upp; vad skulle det vara värt att reducera Ivars invalidiseringsgrad med 5% eller 10% och vilka intäkter i form av mindre kostnader för assistans skulle detta kunna ge?

Dessa två frågor om hur effektivt (mänskligt och ekonomiskt) vi använder samhällets resurser kring denna målgrupp avser vi belysa mer djuplodande i utvärderingens andra steg.

En tredje fråga som dykt upp är; hur omfattande och därmed hur kostsamt är behovet av personlig assistans för Ivar? I kalkylerna ovan har vi utgått från att Ivars omvårdnadsbehov uppgår till cirka 100 timmar per vecka. Även om siffrorna är betydande har ett stort antal personer som arbetar med dessa frågor pekat på att de är långt ifrån ovanliga.

I tabellen nedan har vi ur ett 20-årsperspektiv räknat på enbart kostnaderna för personlig assistans årligen och under en 20-årsperiod (ej diskonterat till nuvärde). Kalkylerna är baserade på ett timpris för assistans som uppgår till 264 kr. Vi ser då att i den mest omfattande formen av stöd, dvs. dubbelbemanning av två personer dygnet om, uppgår den årliga kostnaden till cirka 4.6 Mkr och den totala kostnaden under en 20-årsperiod till drygt 92 Mkr. Om behovet å andra sidan inte är mer än 20 timmar per vecka, blir motsvarande kostnad för hela perioden cirka 5,5 Mkr. Men dessa kostnader hamnar å andra sidan då helt hos kommunen.

Tabell 11.2 De långsiktiga kostnaderna för personlig assistans för invalidiserade offer vid olika antaganden om omvårdnadsbehov

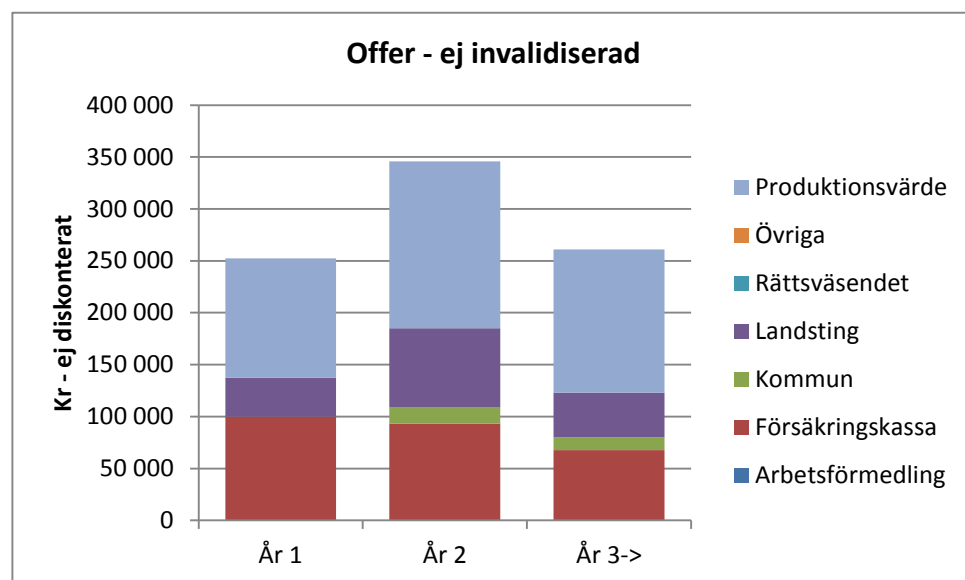
Invalidiseringsgrad	timkostnad	timmar/vecka	kostnad/år	kostnad 20 år
Ringa	264	20	274 560	5 491 200
Måttlig	264	100	1 372 800	27 456 000
Stor	264	336	4 612 608	92 252 160

11.2 Kostnader för Kalle med kognitiva funktionsnedsättningar

11.2.1 Kortsiktiga effekter

Kalles liv gestaltar sig på ett helt annat vis än för Ivar. Hans inledande fysiska skador är tämligen begränsade. Detta leder i sin tur till att sjukvårdskostnaderna för honom är tämligen måttliga.

Diagram 11.4 Kostnader för offer med kognitiva skador under år 1-3

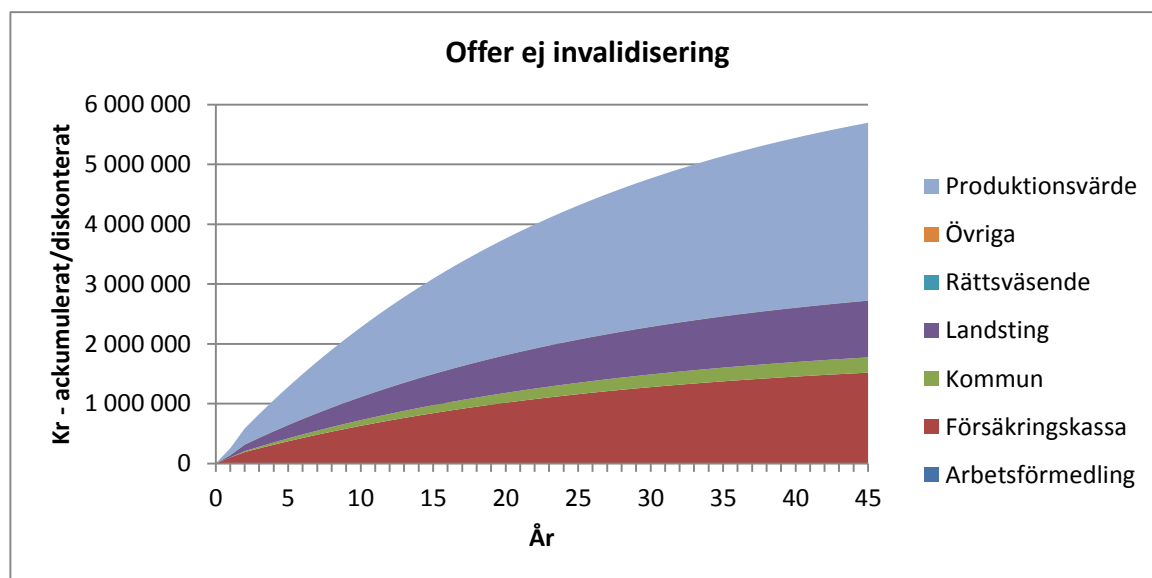

De totala kostnaderna det första året uppgår till cirka 250 000 kr, dvs. en tiondel av kostnaderna för Ivar. Vårdkostnaderna är en mindre dominerande del än för Ivar. Det som dominerar är produktionsförlusterna och försörjningskostnaderna för Kalle under hans sjukskrivningsperioder.

11.2.2 Långsiktiga effekter

På lång sikt uppgår de totala effekterna för Kalles del till knappt 6 Mkr. Dessa kostnader är i princip fördelade på tre olika delar. Den första utgörs av de produktionsförluster som uppstår till följd av hans kognitiva funktionsnedsättning, totalt cirka 3 Mkr för hela perioden. Den andra delen handlar om hans sjukvårdskonsumtion – främst primärvård och psykiatri till följd av de direkta och indirekta effekterna av denna funktionsnedsättning. Denna uppgår till 1 Mkr. Den tredje delen består av försäkringskassans kostnader för först sjukpenning och därefter sjukersättning samt av kommunens periodvisa försörjningsstöd.

Diagram 11.5 De långsiktiga kostnaderna för offer med kognitiva skador

I tabellen nedan beskrivs de ackumulerade (summerade) kostnaderna för olika tidpunkter efter våldshändelsen. Sammanfattningsvis skulle man kunna säga att den avgörande effekten för Kalles del är de direkta och indirekta effekterna på hans arbetsförmåga av den kognitiva funktionsnedsättning han drabbats av som en följd av det våld han utsatts för.

Tabell 11.3 De långsiktiga kostnaderna för offer med kognitiva skador

	1 år	2 år	5 år	15 år	30 år	45 år
Arbetsförmedling	0	0	0	0	0	0
Försäkringskassa	100 000	189 692	370 554	840 488	1 275 675	1 517 320
Kommun	0	15 409	48 083	132 980	211 600	255 255
Landsting	37 450	110 171	224 580	521 849	797 138	949 996
Rättsväsende	0	0	0	0	0	0
Övriga	0	0	0	0	0	0
Produktionsvärde	115 000	269 808	638 041	1 594 826	2 480 868	2 972 855
Summa	252 450	585 080	1 281 257	3 090 143	4 765 282	5 695 427

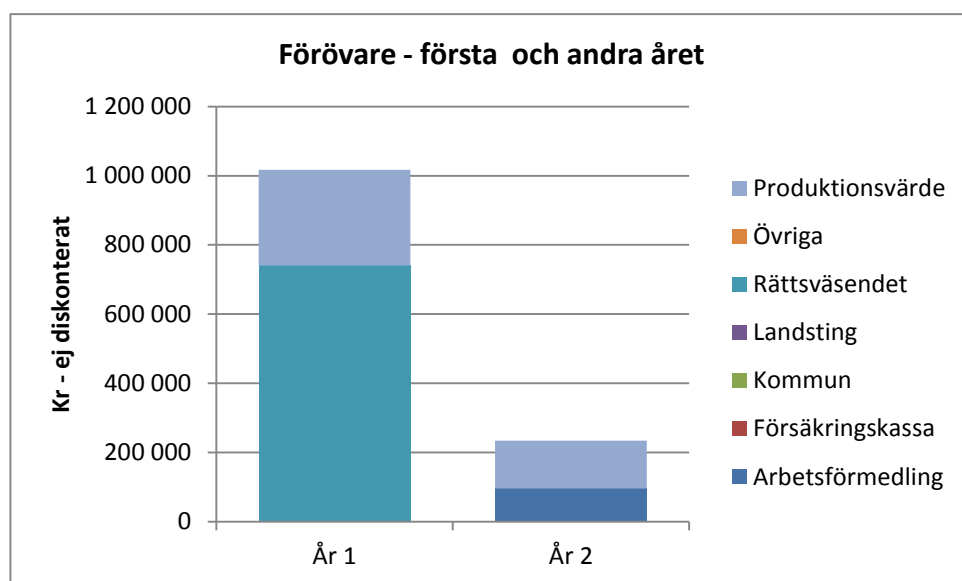
11.3 Kostnader för Torsten som är förövare

11.3.1 Kortsiktiga effekter

Kostnaderna för förövaren är naturligtvis av helt annat slag än för de offer vi studerat. Vi har här utgått från att Torsten upptäcks, grips och döms till fängelse. Detta har både kortsiktiga effekter, men också långsiktiga.

På kort sikt uppgår kostnaderna under första året till cirka 1 Mkr, uppdelat på ca 740 000 Kr i samhällskostnader inom rättsväsendet och 275 000 kr i produktionsbortfall. Merparten av kostnaderna inom rättsväsendet, cirka 500 000 kr, består av kostnader inom kriminalvården.

Diagram 11.6 Kostnaderna under år 1 & 2 för förövare som drabbas av fängelsestraff

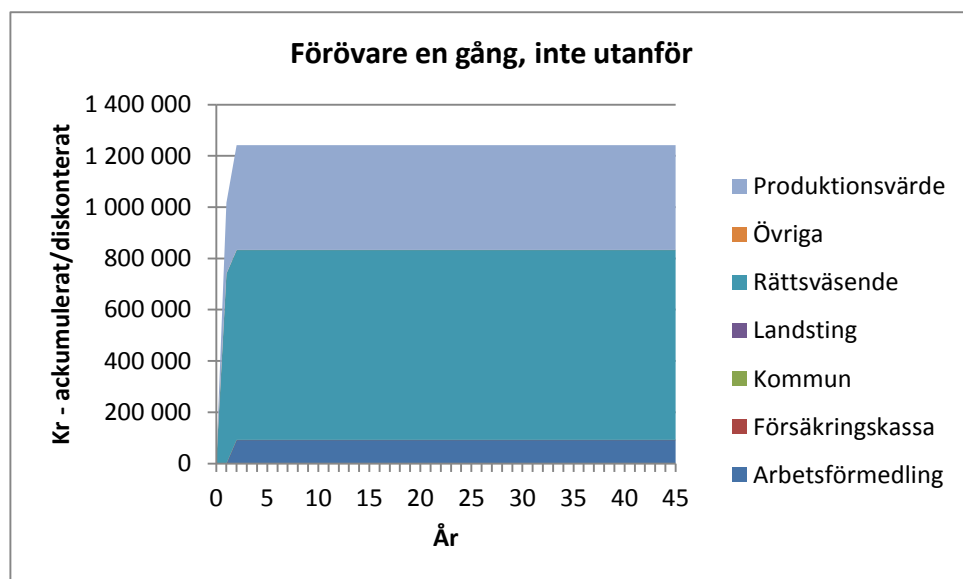
Under det andra året frigges Torsten från sitt fängelsestraff, men det uppstår restkostnader i form av delvis förlorad produktion och försörjningskostnader/lönebidrag. De totala samhällskostnaderna under det andra året uppgår till drygt 200 000 kr.

11.3.2 Långsiktiga effekter – tre olika scenarion

Vad som händer med Torsten på lång sikt kan variera beroende på hur mycket detta är en engångshändelse eller inte. Vi räknar på tre olika alternativ:

Best case

Det innebär att för Torsten blir denna händelse ett uppvaknande och en varningssignal som leder till att han bestämmer sig för att detta ska inte upprepas flera gånger. Detta betyder att efter de inledande trassligheterna med att efter fängelsetiden ta sig tillbaka till samhället och arbetslivet som vi ovan skildrat i kalkylens år 2, kommer han framöver att leva sitt liv som en "normalmedborgare". Det uppstår inga nya långsiktiga kostnader till följd av detta. Detta alternativ ser ut på följande sätt:

Diagram 11.7 Långsiktiga effekter för förövaren – best case

I tabellen nedan vi ser att inga kostnader tillkommer efter det andra året. De samlade kostnaderna landar på 1.2 Mkr.

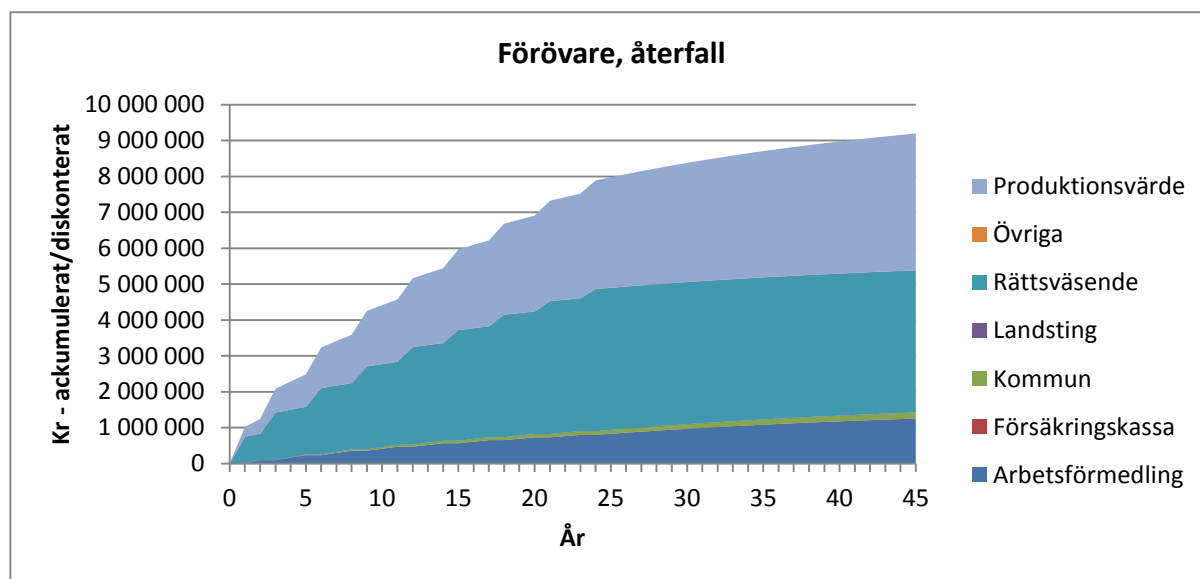
Tabell 11.4 Långsiktiga effekter för förövaren – best case

	1 år	2 år	5 år	15 år	30 år	45 år
Arbetsförmedling	0	92 308	92 308	92 308	92 308	92 308
Försäkringskassa	0	0	0	0	0	0
Kommun	0	0	0	0	0	0
Landsting	0	0	0	0	0	0
Rättsväsende	740 900	740 900	740 900	740 900	740 900	740 900
Övriga	0	0	0	0	0	0
Produktionsvärde	276 000	408 692	408 692	408 692	408 692	408 692
Summa	1 016 900	1 241 900	1 241 900	1 241 900	1 241 900	1 241 900

Worst case

Det innebär att denna händelse bara blir en i raden av likartade händelser i Torstens framtida liv. Med en viss regelbundenhet återkommer han som förövare vart annat, vart tredje eller vart fjärde år under en lång följd av år. Vid några tillfällen, då han mött sin överman eller sina övermän, hamnar han i en offerroll. De långsiktiga kostnaderna för honom blir i detta scenario betydande. Personer i vår expertgrupp som har lång erfarenhet inom rättsväsendet har pekat på att detta kanske är det mest sannolika scenariot. Detta illustreras i följande diagram där dessa perioder med domar och påföljder ligger vart tredje år fram till ca 25 år efter den ursprungliga händelsen.

Diagram 11.8 Långsiktiga effekter för förövaren – worst case

I tabellform ser vi att detta scenario genererar ackumulerade (summerade) kostnader för den ursprungliga händelsen på drygt 9 Mkr, dvs. 7,5 gånger högre än i det föregående fallet.

Tabell 11.5 Långsiktiga effekter för förövaren – worst case

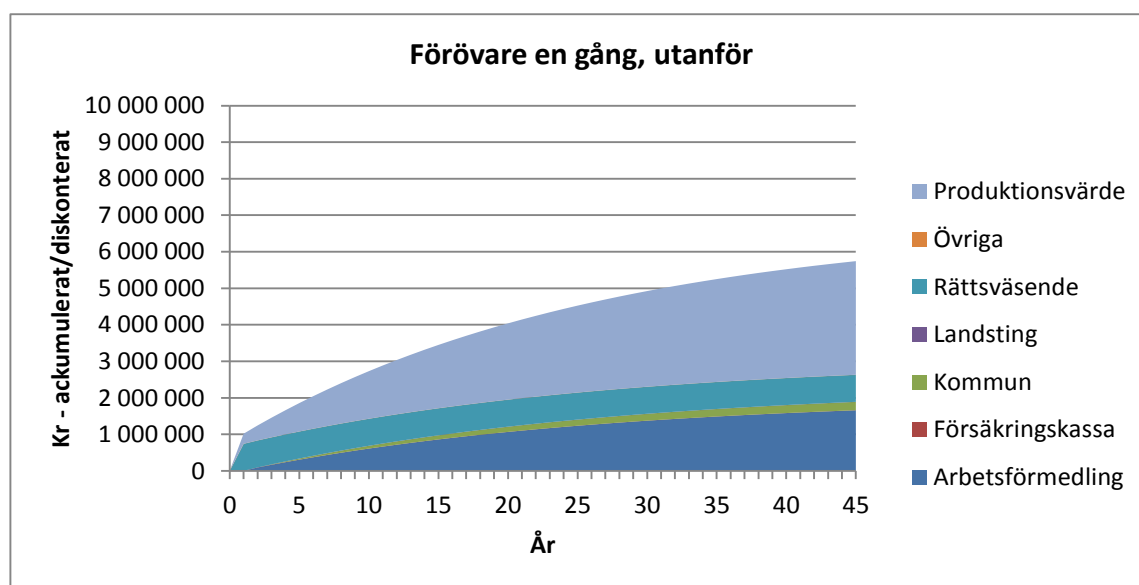
	1 år	2 år	5 år	15 år	30 år	45 år
Arbetsförmedling	0	92 308	231 812	564 096	967 705	1 252 915
Försäkringskassa	0	0	0	0	0	0
Kommun	0	0	20 529	69 427	128 820	170 791
Landsting	0	0	0	0	0	0
Rättsväsende	740 900	740 900	1 326 606	3 087 529	3 958 900	3 958 900
Övriga	0	0	0	0	0	0
Produktionsvärde	276 000	408 692	904 514	2 244 895	3 320 753	3 812 741
Summa	1 016 900	1 241 900	2 483 461	5 965 947	8 376 178	9 195 346

Middle case

Det är vårt huvudalternativ i denna kalkyl. Ett val som präglats av vår försiktighetsprincip – att inte riskera överdriva effekter eller kostnader. I detta scenario kommer Torsten aldrig fullt ut tillbaka till samhället i allmänhet och särskilt inte till arbetsmarknaden.

De total långsiktiga kostnaderna uppgår till cirka knappt 6 Mkr – välja mellan cirka eller knappt?. Den dominerande delen utgörs av de produktionsförluster som uppstår till följd av att han inte riktigt får fotfäste på arbetsmarknaden efter sin fängelsestid. Dessa kostnader uppgår till drygt 3 Mkr eller 55% av de total kostnaderna. Arbetsförmedlingens kostnader uppgår till knappt 1 Mkr (bl.a. kostnaderna för lönebidragsanställningar) medan rättsväsendets totala kostnader utgörs av kostnaderna från första året.

Diagram 11.9 Långsiktiga effekter för förövaren – middle case

Samma uppgifter om de ackumulerade kostnaderna återkommer i tabellen nedan fördelade på ett antal olika tidpunkter. En intressant reflektion kring detta är att samhällskostnaderna kring denna typ av brott inte domineras av rättsväsendets kostnader som man kanske skulle kunna tro utan av de direkta och indirekta kostnader som uppstår till följd av att Torsten efter strafftiden inte lyckas ta sig in på arbetsmarknaden. Detta ger ett intressant socioekonomiskt perspektiv på konsekvenserna av framgång eller misslyckanden till följd av kriminalvårdens rehabiliteringsinsatser.

Tabell 11.6 Långsiktiga effekter för förövaren – middle case

t	1 år	2 år	5 år	15 år	30 år	45 år
Arbetsförmedling	0	92 308	305 776	860 434	1 374 082	1 659 292
Försäkringskassa	0	0	0	0	0	0
Kommun	0	0	31 413	113 035	188 621	230 592
Landsting	0	0	0	0	0	0
Rättsväsende	740 900	740 900	740 900	740 900	740 900	740 900
Övriga	0	0	0	0	0	0
Produktionsvärde	276 000	408 692	776 926	1 733 711	2 619 753	3 111 740
Summa	1 016 900	1 241 900	1 855 015	3 448 080	4 923 355	5 742 524

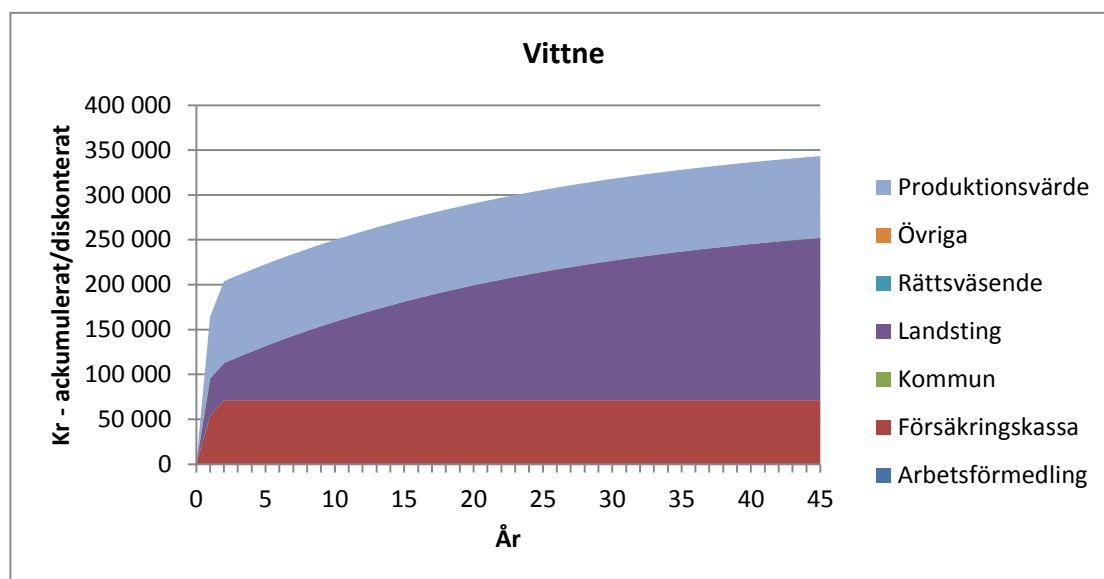
11.4 Kostnader för vittnet Ville

I kalkylen kring de vittnen som finns har vi utgått från det scenario vi tidigare mejslat fram med hjälp av vår expertgrupp. Ville, som får illustrera vittnessituationen, blir på kort sikt ganska omskakad av det som inträffar, vilket leder till att han under några kortare eller längre perioder det första året blir sjukskriven. Den långsiktiga effekten består av den ökade vårdkonsumtion (främst primärvård och öppenvårdspsykiatri) som uppstår till följd av detta.

De totala kostnaderna är i förhållande till offer och förövare tämligen blygsamma. De uppgår totalt sett till 350 000 kr för hela perioden. Av dessa utgörs 90 000 kr av produktionsförluster och 70 000 kr av försörjningskostnader som primärt uppstår under det första året. Den

dominerande kostnadsposten utgörs dock av den ökade sjukvårdskonsumtionen som uppgår till cirka 180 000 kr.

Diagram 11.10 De långsiktiga kostnaderna för ett vittne

Samma resultat redovisas i tabellen nedan. Även här kan man göra en intressant reflektion. Trots att Ville inte drabbas av några somatiska skador till följd av den våldshandling som ägt rum, så blir sjukvården den aktör som drabbas mest av effekterna. Vi skulle kunna prata om de långsiktiga osynliga effekterna av våldet.

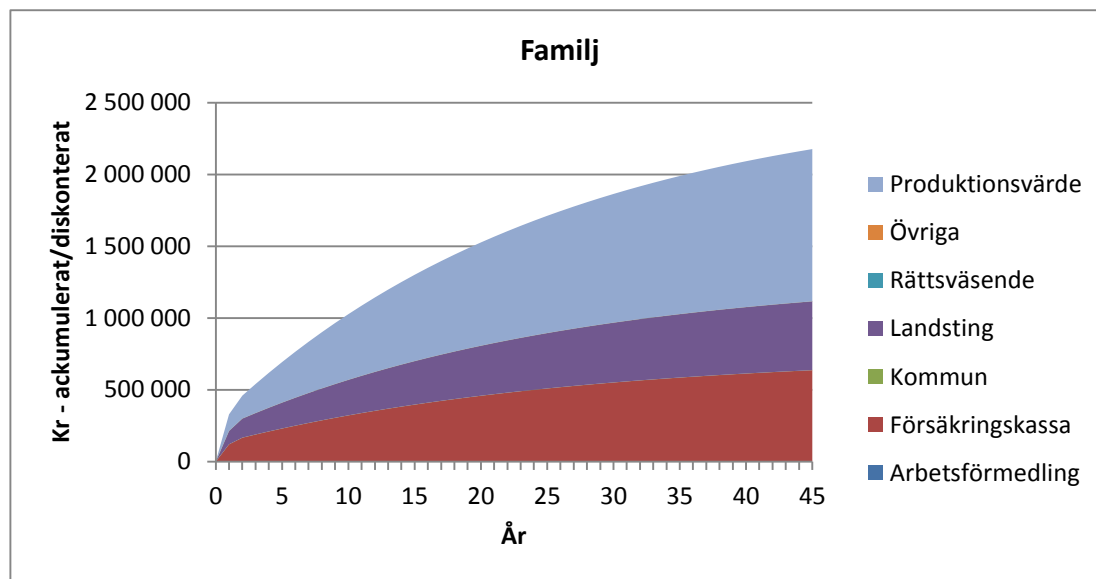
Tabell 11.7 De långsiktiga kostnaderna för ett vittne

	1 år	2 år	5 år	15 år	30 år	45 år
Arbetsförmedling	0	0	0	0	0	0
Försäkringskassa	54 000	71 308	71 308	71 308	71 308	71 308
Kommun	0	0	0	0	0	0
Landsting	41 388	41 388	60 395	109 780	155 514	180 908
Rättsväsende	0	0	0	0	0	0
Övriga	0	0	0	0	0	0
Produktionsvärde	69 000	91 115	91 115	91 115	91 115	91 115
Summa	164 388	203 811	222 818	272 203	317 937	343 331

11.5 Kostnaderna för familjen och anhöriga

För offrets familj blir konsekvenserna ganska omtumlande. Omfattningen av detta beror naturligtvis på hur skadorna för offret ser ut. Under det första året består kostnaderna av produktionsbortfall och sjukpenning. På sikt tillkommer också kostnader för ökad sjukvårdskonsumtion i form av läkemedel och läkarbesök.

De långsiktiga kostnaderna för familjen uppgår till totalt drygt 1.4 Mkr varav den största delen, precis som för vittnena handlar om produktionsförluster. I detta fall drygt 1 Mkr. Kostnaderna för sjukvård landar på knappt 500 000 kr medan kostnader för sjukpenning uppgår till knappt 640 000 kr.

Diagram 11.11 de långsiktiga kostnaderna för familjen av våld

Nedan ser vi samma uppgifter i tabellform. Vi kan här konstatera att de långsiktiga diskonterade förändringarna av sjukvårdskostnaderna för offrets familj uppgår till runt 10 000 kr per år under hela perioden.

Tabell 11.8 de långsiktiga kostnaderna för familjen av våld

	1 år	2 år	5 år	15 år	30 år	45 år
Arbetsförmedling	0	0	0	0	0	0
Försäkringskassa	120 000	166 154	230 194	396 592	550 686	636 249
Kommun	0	0	0	0	0	0
Landsting	93 449	133 223	180 442	303 133	416 751	479 840
Rättsväsende	0	0	0	0	0	0
Övriga	0	0	0	0	0	0
Produktionsvärde	115 000	159 231	281 975	600 904	896 251	1 060 247
Summa	328 449	458 608	692 612	1 300 628	1 863 688	2 176 336

11.6 Kostnader för ett större slagsmål

11.6.1 Händelsen

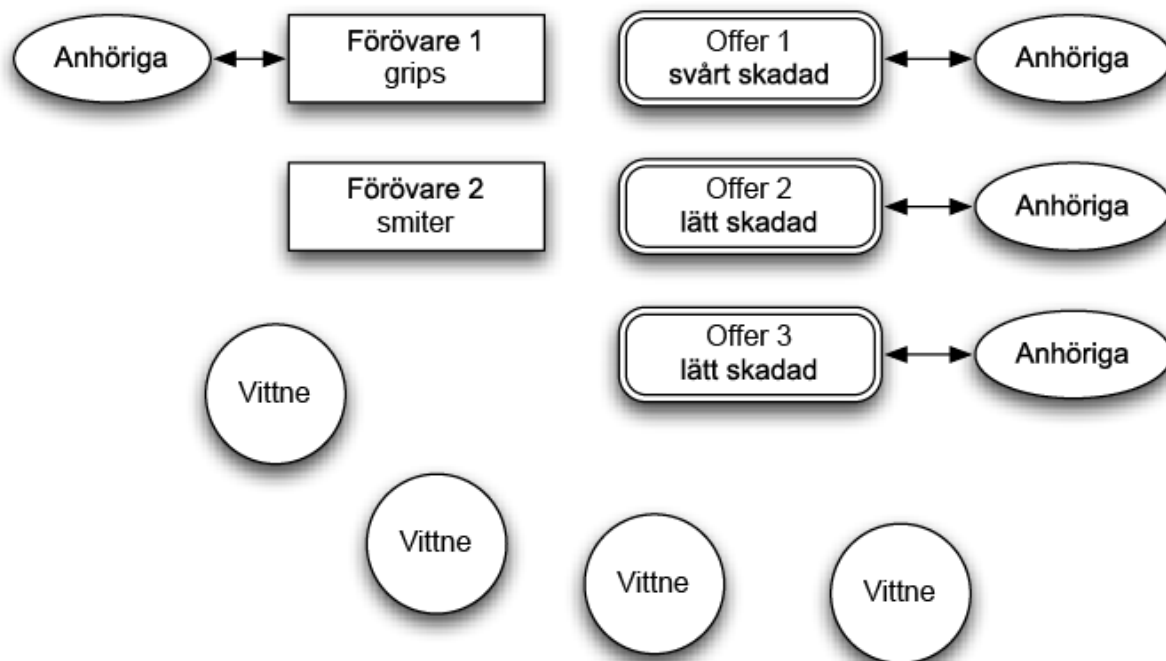
En unik aspekt i denna studie är att vi inte endast beskriver de socioekonomiska effekterna av en händelse för en individ eller grupp av individer. Vi har dessutom målsättningen att sätta samman detta till en analys av en händelse för att därefter i utvärderingens andra steg se i vilken mån man kan göra detta även på samhällsnivå.

Vi har här utgått från ett större slagsmål. Det kan vara två gäng som drabbar samman efter ett krogbesök. Det kan vara en uppgörelse mellan två fotbollsligor. Det kan också vara en uppgörelse mellan två kriminella gängstrukturer.

Utifrån bilden nedan tänker vi oss att det som följd av denna sammandrabbning uppstår ett offer som invalidiseras, två offer som drabbas av den form av lättare skador vi ovan skildrat som de dolda kognitiva skadorna. En förövare åker fast och drabbas av påföljder. En förövare

undgår helt upptäckt och påföljder. Ett antal nära vittnen (4) drabbas, liksom ett antal familjer och andra anhöriga (4).

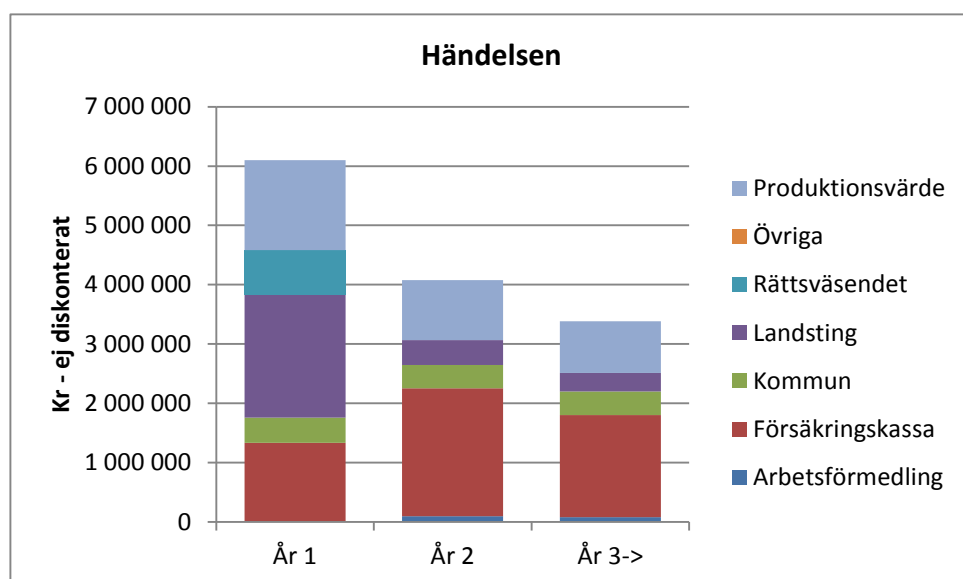
Uppgörelsen

11.6.2 Kortsiktiga effekter

De totala kortsiktiga effekterna för denna händelse uppgår till drygt 6 Mkr under det första året och därefter till drygt 4 Mkr under år 2 och drygt 3 Mkr år 3. Vi ser hur det första årets tonvikt på landstinget och rättsväsendet redan år 2 förbyts i en fortsatt kostnadsbild som domineras av försäkringskassan.

Diagram 11.12 de kortsiktiga kostnaderna för ett slagsmål

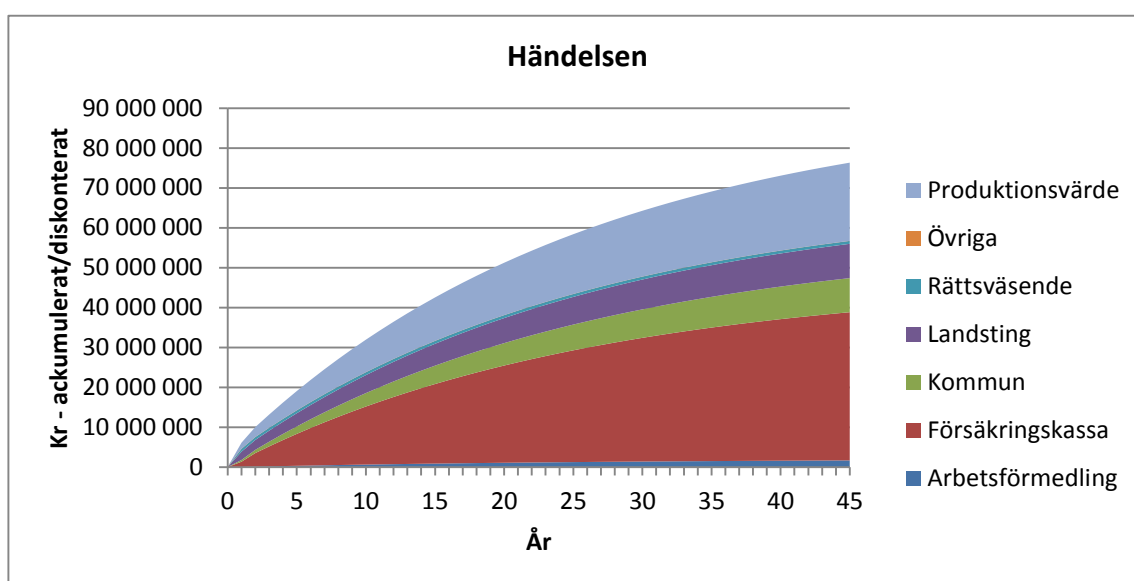
Detta återkommer givetvis i det mer långsiktiga förloppet nedan.

11.6.3 Långsiktiga effekter

De totala långsiktiga effekterna för denna händelse uppgår till knappt 75 Mkr. Föga oväntat visar det sig att försäkringskassan är den stora kostnadsbäraren i detta sammanhang. Det handlar främst om kostnader som personlig assistans, sjukpenning och sjukersättning. Totalt sett cirka 37 Mkr.

Produktionsförlusterna är också betydande, totalt sett cirka 20 Mkr vilket är följden av att såväl offer som förövare som vittnen och anhöriga tappar arbetsförmåga eller möjlighet att arbeta under kortare eller längre perioder.

Diagram 11.13 de långsiktiga kostnaderna för ett slagsmål

Landstingets kostnader uppgår totalt sett till cirka 8,6 Mkr för hela perioden vilket dels är kostnaderna för vård av offren men också de indirekta effekter som uppstår för anhöriga och vittnen. De kommunala kostnaderna som uppgår till 8,5 Mkr handlar i första hand om kostnader för personlig assistans, samt de kostnader som uppstår i omvårdnadsfasen av det offer som invalidiseras.

Tabell 11.9 de långsiktiga kostnaderna för ett slagsmål

	1 år	2 år	5 år	15 år	30 år	45 år
Arbetsförmedling	0	92 308	305 776	860 434	1 374 082	1 659 292
Försäkringskassa	1 332 600	3 407 869	8 006 195	19 954 088	31 018 565	37 162 276
Kommun	429 300	807 603	1 862 364	4 602 965	7 140 929	8 550 170
Landsting	2 080 248	2 480 647	3 314 625	5 481 560	7 488 274	8 602 531
Rättsväsende	740 900	740 900	740 900	740 900	740 900	740 900
Övriga	0	0	0	0	0	0
Produktionsvärde	1 518 000	2 491 077	4 823 221	10 882 862	16 494 459	19 610 380
Summa	6 101 048	10 020 404	19 053 081	42 522 809	64 257 209	76 325 549

12. SLUTSATSER OCH KOMMANDE UTVÄRDERINGSSTEG

12.1 Slutsatser resultat

12.1.1 Bilden i stort

Då det gäller de här studerade effekterna av våld, dess utövare, offer samt andra berörda finns det ett antal slutsatser som låter sig dras

- De totala kostnaderna för en enskild våldshändelse med två offer, förövare, vittnen och anhöriga kan långsiktigt uppgå till 75 Mkr
- Kostnaderna för ett offer som drabbas av invalidiserande skador kan uppgå till 2 Mkr per år eller mer. De livslånga kostnaderna kan uppgå till mellan 40 och 50 Mkr
- Viktig att notera är att den stora kostnadsbäraren för detta är försäkringskassan som får bära upp emot två tredjedelar av dessa kostnader, vilket livslångt betyder cirka 30 Mkr. Detta är kostnader främst för personlig assistans och försörjning
- Även offer som drabbas av det som ser ut att vara ringa eller måttliga fysiska skador kan drabbas av till synes osynliga men reella effekter som på sikt yttrar sig som kognitiva funktionsnedsättningar. De livslånga kostnaderna för detta kan uppgå till mellan 5 och 10 Mkr
- Även effekterna för de förövare som grips och drabbas av rättsliga konsekvenser är betydande. Under det första året kan dessa kostnader uppgå till 1 Mkr eller mer. Ur ett längre perspektiv kan detta leda till kostnader som beroende på hur de rättsliga konsekvenserna påverkar förövarens fortsatta liv kan uppgå till allt mellan 2 och 10 Mkr
- Även vittnen och anhöriga drabbas ekonomiskt av våldet, främst via sjukskrivningar, vårdkonsumtion och uteblivna produktionsvärden. För vittnen kan det handla om kostnader i storleksordning 300 – 400 000 kr. För familjer kan de långsiktiga kostnaderna komma att handla om i storleksordningen 2 Mkr

12.1.2 Överraskningar

En del av resultaten i studien har varit tämligen väntade. Det har också dykt upp ett antal överraskningar såsom

- Storleken på kostnaderna för de våldsdrabbade offren har varit betydligt högre än vi väntat oss
- Det har också varit en överraskning att sjukvårdskostnaderna totalt sett varit en så liten del och att kostnaderna för omvårdnad och försörjning varit så dominerande
- Sålunda har det varit en stor överraskning att den största kostnadsbäraren kring denna typ av våld förefaller vara försäkringskassan för kostnader för personlig assistans och för försörjning
- En annan överraskning är att en av de stora effekterna för förövaren är oförmågan att ta sig tillbaka in på arbetsmarknaden med kostnader i form av produktionsförluster och för försörjning
- Den långsiktiga dominerande kostnadsposten för vittnen utgörs av sjukvårdskostnader vilket inte varit direkt förväntat

- Vi har också överraskats av de osynliga effekterna av våldet, dels i form de dolda kognitiva funktionsnedsättningar för dem som drabbats av ett mer måttligt synligt fysiskt våld och dels de långsiktiga kostnaderna för livslånga omvårdnadsinsatser
- Det har också blivit mycket tydligt under arbetet med denna studie att betona vikten av att vid rehabilitering av offer både tidigt skapa samverkan mellan olika aktörer samt att ha ett långsiktigt perspektiv kring dessa frågor

12.2 Slutsatser metod

Då det gäller metoden socioekonomiska analyser, den konkreta kalkylmodell vi tagit fram för denna studie och metoden att arbeta fram typscenarion med stöd av en expertgrupp, kan vi dra följande slutsatser

- Den kalkylmodell som vi tagit fram för detta första steg i utvärderingen av Akta huvudet är tillräckligt hanterbar och flexibel både för att kunna fånga komplexiteten vad avser effekter kring våldet och för att i ett andrasteg kunna utgöra en grund för motsvarande kalkyler på samhälls-/kommunnivå
- Modellen ger svar på ett sätt som uppfattas som tydligt, tolkningsbart och pedagogiskt lättillgängligt
- Arbetsmodellen med att i workshopform tillsammans med en expertgrupp mejsla fram meningsfulla scenarion som grund för kalkylerna förefaller vara effektiv och uppfattas av deltagarna som positiv, inspirerande och kunskapsgenererande

12.3 Nästa steg i utvärderingsarbetet

Den övergripande slutsatsen från utvärderingens första fas är att

- den metod vi tillämpat fungerar
- den ger meningsfulla och intressanta svar
- den utgör en god grund för att gå vidare i utvärderingens andra steg

Inom några fält kommer vi i de kommande utvärderingsstegen att fördjupa oss enligt följande

- vi kommer att fördjupa arbetet med att få fram data kring våldets omfattning samt kostnader för olika insatser
- vi kommer att studera effekterna på samhällsnivå, främst kommunnivå
- vi kommer att fördjupa analysen av de dolda eller osynliga långsiktiga effekterna av våldet
- vi kommer att särskilt studera vilka effekter i form av förbättrad funktionsförmåga och därmed möjliga ekonomiska vinster som skulle vara uppnåbara med en mer omfattande satsning på den tidiga medicinska rehabiliteringsinsatsen kring dessa offer

13. SLUTORD

Vi har nu tagit ett första steg för att utvärdera de ekonomiska effekterna av gatuvåldet i allmänhet och våld mot huvudet i synnerhet. I väsentliga stycken är detta ett våld som utövas av och mot unga män, kvällstid, kring helger och nära olika nöjescentra.

Kostnaderna för detta är höga, mycket höga. Vi pratar om miljoner och stundtals tiotals miljoner kronor för en enda händelse. Effekterna av våldet har uttrycksformer och konsekvenser som man inte alltid tänker sig. De som drabbas är inte bara offer, anhöriga vittnen och familjer. Även förövarna kan i viss mån ses som offer, offer för ett sammanhang. De som i denna studie har studerats som förövare kan i ett annat sammanhang uppträda i offerrollen.

Vi har här fokuserat på effekterna för enskilda individer och enskilda händelser. I kommande utvärderingssteg kommer vi att närma oss effekterna på samhällsnivå och effekterna av framgångsrikt förebyggande arbete. Studien väcker dock redan på detta stadium ett antal frågor såsom

- Har våra beslutsfattare kunskaper och insikter om våldets mänskliga och ekonomiska effekter? Förstår de vidden av effekterna och omfattningen av kostnaderna?
- Hur ser dessa beslutsfattare på kopplingen mellan våld och alkoholkonsumtion och t.ex. krogarnas öppethållningstider och hur man hanterar, beslutar och följer upp utskänkningstillstånd? Det har i studien blivit mycket tydligt hur klar kopplingen är mellan alkoholkonsumtion och våld – ett förhållande som redan är välkänt men som här också i viss mån får en prislapp
- Hur ser man på värdet av det förebyggande arbete som sker och kanske skulle kunna ske i ännu större omfattning i förhållande till de effekter som uppstår av våldet? En intressant jämförelse är att den totala budgeten för Akta huvudet under 3 års tid uppgår till klart mindre än de totala livskostnaderna till följd av våld för vårt typfall den invalidiserade Ivar
- Hur ska vi se på värdet av att intensifiera de rehabiliterande insatserna för våldsoffer för att därigenom både skapa förutsättningar för ett bättre liv samtidigt som det finns en potential till stora ekonomiska vinster?

Detta är frågor vi hoppas återkomma till i utvärderingens andra och tredje steg.

APPENDIX - KALKYLMODELL

Inledning

Detta projekt innebär olika kalkylmässiga utmaningar. I tidigare kalkylprojekt har vi nästan uteslutande räknat på en enskild målgrupp eller varianter på en enskild målgrupp som är föremål för en insats eller ingår i en verksamhet. Nu har vi flera personer inblandade och en händelse som kan skapa väldigt olika framtidsutsikter och därmed socioekonomiska effekter för de inblandade och samhället i stort.

Vår del i projektet *Akta Huvudet* designades redan från början som en flerstegsraket, där vi börjar med vissa typer av processer/kalkyler för att sedan vidga dessa efter hand. I princip skall vi utgå från ett individperspektiv under det första projektsteget, för att därefter vidga perspektivet till ett samhällsperspektiv.

Kalkylmässigt måste vi dock bygga upp arbetet så att det redan från början principiellt täcker in hela kalkylprocessen, även om det sker vidgningar/fördjupningar efter hand. I detta kapitel redogör vi kortfattat för hur vi, så här tidigt i processen, ser på kalkylmodellen.

Flera roller

Den kanske viktigaste förändringen mot hur vi brukar göra kalkyler har att göra med närvaron av flera personer/individer (ekonomiska subjekt) som påverkas av en viss händelse – i detta fall gatuvåld, som gör att en person blir mer eller mindre svårt skadad, bl.a. i huvudet. Utöver offret påverkas även:

- en motpart i form av en eller flera förövare
- en familj, släkt och vänner
- vittnen

Detta kompliceras dessutom av att förövaren tidigare kan varit offer och offret omvänt varit eller kan komma att bli förövare. Vi har i tidigare studier gjort mer eller mindre ad-hoc-mässiga tilläggs-kalkyler för att fånga in ekonomiska effekter som kan gå t.ex. via föräldrar/barn till en kalkylperson. Detta fungerar inte särskilt bra i detta projekt. De två huvudrollerna – offer och förövare - måste kalkyleras helt ut redan från början. Effekterna för familj och vittnen kan sannolikt göras enklare, men måste fortfarande inkluderas i samma modellram för att kunna användas i senare steg.

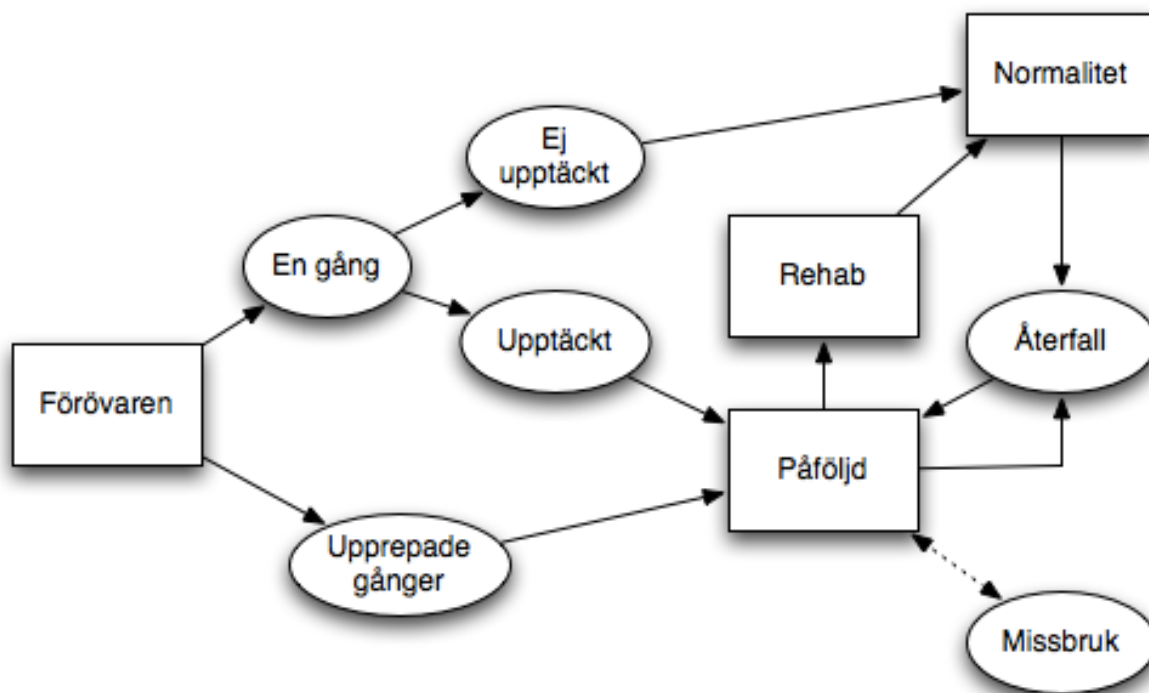
Kalkylmodellen kommer således att byggas upp kring flera olika roller (offer, förövare, familj och vittne). Dessa kommer i sin tur bestå av flera olika typer inom den givna rollen.

Flera personer i varje roll

Varje roll innehåller olika varianter på den rollen, precis som vi i tidigare kalkyler har delat in målgruppen i olika typer för att fånga variation t.ex. inom en verksamhet för en viss målgrupp.

I diagrammet nedan illustrerar vi hur det principiellt kan se ut när vi funderar på hur förövarrollen skall täckas in. De socioekonomiska effekterna beror framför allt på insatserna

från rättsväsende, socialtjänst, försörjningsmöjligheter och om det finns, eller kommer med, missbruk i bilden.

Man kan givetvis tänka sig ett stort antal permutationer på en förövare som väljer någon av vägarna i diagrammet, i ett eller flera varv. Vi har här gjort kalkyler på ett begränsat antal sådana permutationer.

Samma sak gäller för övriga roller: offret, familjen och vittnena. Vi kommer att göra ett antal persontyper inom de olika rollerna för att täcka upp en rimlig variation utifrån de socioekonomiska konsekvenserna.

Kronologiska insatser

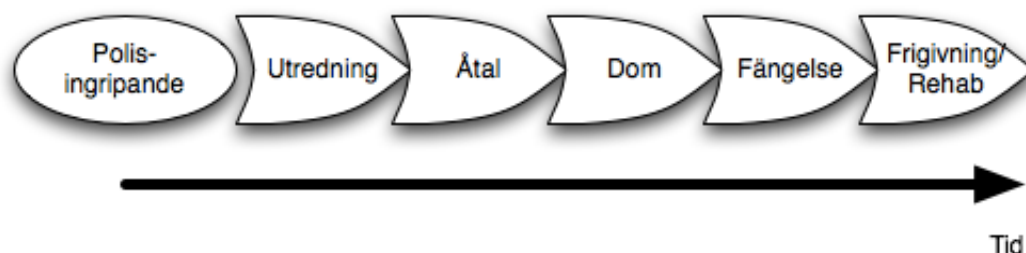
I tidigare kalkyler har vi framför allt arbetat med ett aktörsperspektiv, dvs. aktör i bemärkelsen den som gör något för målgruppen. Vanligtvis arbetar vi med aktörerna:

- Arbetsförmedlingen
- Försäkringskassan
- Kommunen
- Landstinget
- Rättsväsendet (polis, åklagarväsende, domstolsväsende, kriminalvården)
- Övriga (allmänhet, företag, föreningsliv m.m.)

Dessa kan i sin tur brytas ned till enhetsnivå, t.ex. socialtjänst och skola eller primärvård eller specialistvård.

Vi har även använt en mer funktionell klassificering parallellt med aktörsperspektivet, t.ex. försörjning, boende, sjukvård, brott och straff etc., som har hjälpt oss att måla upp scenariona för de olika persontyperna. Inom vissa av dessa funktionella områden, framför allt kring brott och straff, hade vi även tydliga händelse-/insatskedjor - kronologier. Denna gång kommer vi att bygga vidare på detta kronologiska inslag.

Huvudpersonerna – förövaren och offret – hamnar i två kronologiska insatskedjor efter misshandeln. Offret går in i en vårdkedja som kan vara av olika intensitet och längd. Förövaren går in i en rättsväsendekedja som också kan vara av olika intensitet och varaktighet. Det kan för förövaren beskrivas som i följande enkla kronologiska kedja.

I varje steg i kedjan finns det en mängd olika insatser/aktiviteter som för med sig kostnader för någon aktör. I tabellerna nedan illustreras några sådana för stegen Åtal, Dom och fängelse från bilden ovan.

AktNum	Aktör	Aktivitet	Sortenhet
1	Domstols-/Åklagarväsendet	Leda utredning	Tillfälle
2	Domstols-/Åklagarväsendet	Åtal	Tillfälle
3	Domstols-/Åklagarväsendet	Anhållande	Tillfälle
4	Domstols-/Åklagarväsendet	Brottsutredning	Tillfälle
5	Domstols-/Åklagarväsendet	Personutredning	Tillfälle
6	Domstols-/Åklagarväsendet	Häktningsförhandling	Tillfälle
7	Domstols-/Åklagarväsendet	Advokat	Timmar
8	Domstols-/Åklagarväsendet	Haktning	Tillfälle
9	Domstols-/Åklagarväsendet	Häkte	Dagar
10	Domstols-/Åklagarväsendet	Skyddshäkte	Tillfälle
11	Domstols-/Åklagarväsendet	Huvudförhandling	Tillfälle
12	Domstols-/Åklagarväsendet	Dom	Tillfälle

AktNum	Aktör	Aktivitet	Sortenhet
1	Kriminalvården	Intensivövervakning	Dagar
2	Kriminalvården	Kontraktsvård	Dagar
3	Kriminalvården	Samhällstjänst	Dagar
4	Kriminalvården	Skyddstillsyn	Dagar
5	Kriminalvården	Sluten anstalt	Dagar
6	Kriminalvården	Säkerhetsanstalt	Dagar
7	Kriminalvården	Villkorlig dom	Dagar
8	Kriminalvården	Öppen anstalt	Dagar
9	Kriminalvården	Övervakning	Dagar

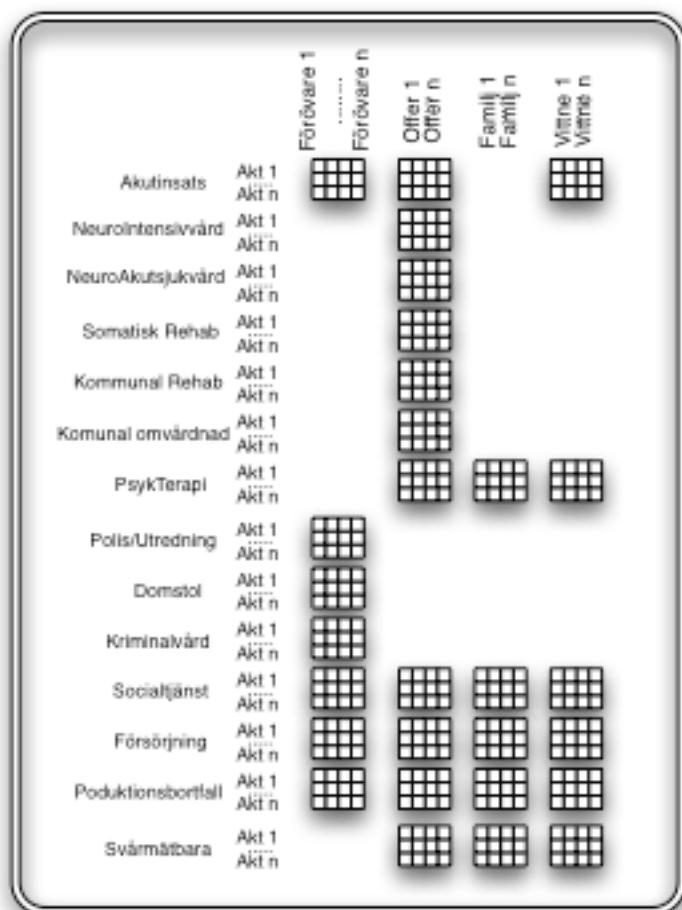
Antalet insatser/aktiviteter inom varje kronologiskt steg kommer att variera. Vi har i tidigare kalkyler varit tvungna att skapa kompositinsatser (sammanslagna insatser) för att reducera antalet insatser. Kalkylarbetet blir snabbt oöverskådligt annars. En sådan kompositprodukt är rättegång som i verkligheten består av en mängd olika delar allt från transport från häkte till förberedelser för olika aktörer, advokatkostnader, lokalkostnader, kostnader för domare och nämndemän, kostnader för den administrativa hanteringen m.m. Av praktiska skäl kommer vi att förenkla detta i form av tre typer av rättegångar, enkel, medel och komplicerad.

Processen

Precis som i tidigare kalkyler har vi denna gång börjat med att bygga ett antal scenarion tillsammans med en referensgrupp som har stor erfarenhet av de olika delarna i de insatskedjor som offer och förövare går igenom – dvs. olika led inom sjukvården, centrerat kring rehabiliteringsmedicin, och inom rättsväsendet. Arbetet i referensgruppen kompletteras med intervjuer och statistikinsamling. Arbetet i denna referensgrupp syftar i detta första steg framför allt till att ta fram något exempel på en individkalkyl från varje roll.

Modellens uppbyggnad

I bilden nedan illustreras modellens principiella uppbyggnad. Tanken är att vi för varje roll och för varje persontyp inom den rollen matar in de händelser som sker under ett år. Under första året är det givetvis effekterna av våldet som dominerar. Vi räknar, som vanligt, endast med de kostnader som ligger utöver, i löslig mening, ”normala samhällskostnader” för en medborgare. I dessa så kallade normala kostnader ingår kostnader för sjukvård för enklare vårdbehov, periodvis försörjning från försäkringskassan för kortare sjukdom eller VAB, handläggning hos polis för att anmäla en stulen cykel, etc. I denna studie räknar vi sådant som går utöver dessa normala livskostnader.

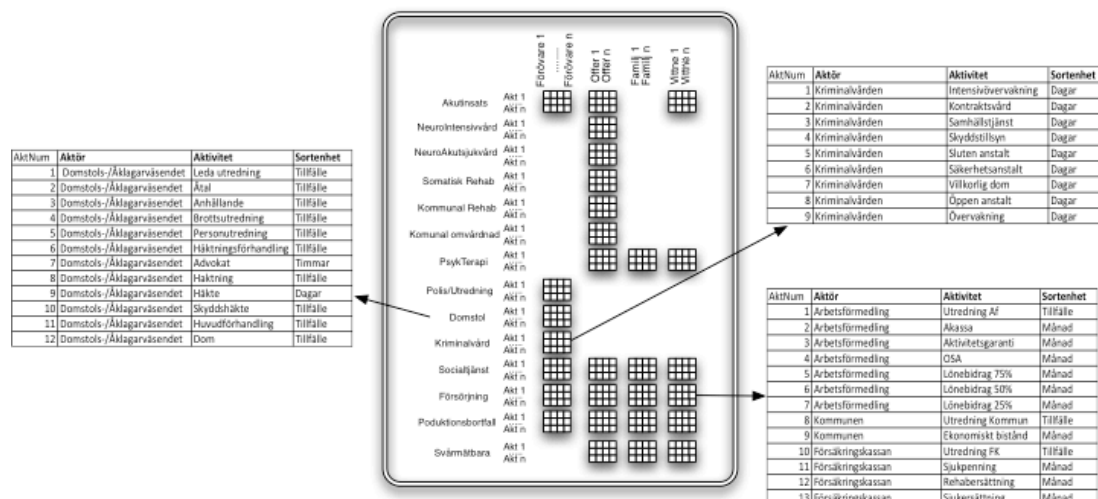
För offret är det en sjukvårds- och rehabiliteringskedja som skall genomgå. Hur mycket och av vad beror naturligtvis på hur pass skadad han är. För förövaren, som blir tagen för misshandeln, väntar en kedja som via polis och domstol kanske avslutas med ett fängelsestraff.

Vi har av hanterbarhetsskäl försökt att förenkla modellstrukturen så långt som möjligt och använder samma komponenter längs kedjorna för alla roller. Familj och vittnen kan sålunda konsumera terapi av samma slag som offer. Förövaren kan konsumera liknande akutinsatser som offret från polis, ambulans och akutsjukvård. Naturligtvis i annorlunda omfattning.

Vi tänker oss att alla roller kan komma i kontakt med insatser från socialtjänsten och uppbära olika former av försörjning samt inte kunna arbeta, dvs. inte bidra till produktionen fullt ut, åtminstone periodvis.

I varje steg finns det ett antal insatser/aktiviteter som förhoppningsvis skall vara rimligt homogena med avseende på aktören, dvs. att landstingets olika delar står för det mesta från akutinsatser ned till terapi och rättsväsendets olika delar står för det mesta i förövarens resa från polisingripanden, via domstolar till kriminal- och frivård.

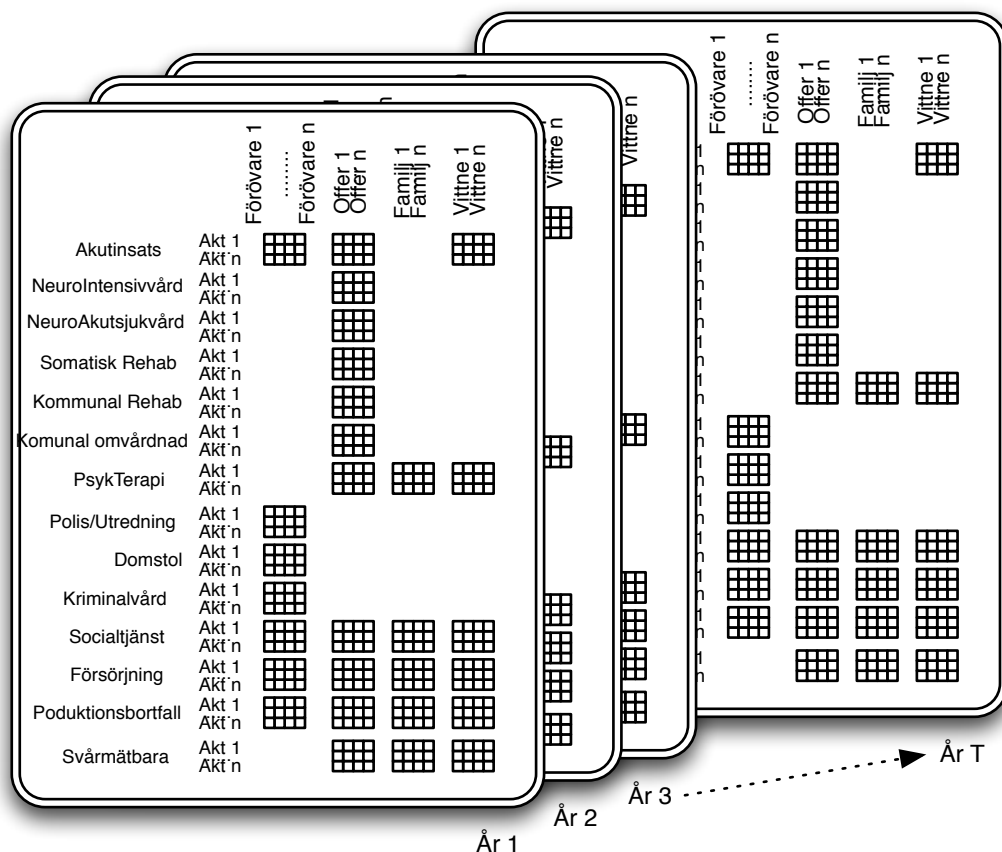
I figuren nedan illustrerar vi detta för Domstol, Kriminalvård och Försörjning. Den senare är mest heterogen, men även de övriga kan komma att blandas upp något med avseende på aktör.

Vi kommer att ha med såväl kostnader för försörjning som produktionsbortfall i kalkylen, trots att de delvis mäter samma sak. Försörjningen i sig är en finansiell kostnad som är viktig för de aktörer - kommunen, arbetsförmedlingen och försäkringskassan – som står för transfereringarna. Produktionsbortfallet är en real kostnad som drabbar den mer anonyma aktören ”Samhället”. Vi lägger upp kalkylen så att man kan räkna fram resultaten med respektive utan de finansiella kostnaderna/intäkterna.

Tanken är nu att varje år ger en karta med effektkedjor för de olika personerna inom de olika rollerna. Första året börjar vid misshandelsstillfallet. Detta illustreras i figuren nedan.

Sannolikt kommer vi att få förlopp som är olika långa beroende på skadans allvar etc. Ett svårt permanent funktionsnedsättning kommer att löpa resten av livet medan en enklare skada kanske ger ett kostnadsförlopp för offret som endast är intressant att följa under första året, medan det ger konsekvenser för förövaren, familjen och vittnen som kanske är ekonomiskt intressanta över lång tid framöver. Varje kalkyls omfattning över tiden styrs av den person som har, de i tiden, längsta konsekvenserna.

I och med att alla kostnader och intäkter diskonteras till nuvärde, så kommer händelser som ligger längre fram i tiden att nedvärderas, vilket innebär att ett livslångt assistansbehov kommer att nedvärderas i ekonomiska termer jämfört med kostsamma insatser under första året inom t.ex. intensivvård och kriminalvård. Det är givetvis viktigt att visa effekterna av diskonteringen.

Kalkylerna från detta första steg i arbetet kommer att avse en persontyp ur varje roll, där arbetet i referensgruppen framför allt har kretsat kring en typ av offer och en typ av förövare. Vi kommer även att inkludera en typ av familj och en typ av vittne för att prova hur modellansatsen fungerar.

Även om kalkylen i sig utgår från kronologier och kostnader över längre tidsperioder, så kan vi givetvis även ta fram olika nyckeltal som t.ex. genomsnittlig årskostnad per roll eller persontyp inom roll.

Formler

Modellen kan uttryckas på följande sätt för den som uppskattar en mer matematisk formulering av det som beskrivits ovan. Vi skall räkna fram den summerade socioekonomiska kostnaden kring en misshandel som den uppstår för förövare, offer, dennes familj samt vittnen.

$$\text{SocioEkonomisk Kostnad}_{Tot} = SEC_{Förövare} + SEC_{Offer} + SEC_{Familj} + SEC_{Vittnen}$$

Kostnaderna för varje roll beräknas nedifrån och upp, som summan av kostnaden för alla insatser hos en viss aktör/enhet under ett år? för alla persontyper inom den rollen över samtliga år som kalkylen löper. Diskonterat till nuvärde.

$$SEC_{Förövares} = \sum_{Förövares=1}^n \sum_{t=1}^T \sum_{Aktör=1}^A \sum_{Enhet=1}^E \sum_{Akt=1}^m \frac{P^{Akt} * Q_t^{Akt}}{(1+r)^t}$$

$$SEC_{Offer} = \sum_{Offer=1}^n \sum_{t=1}^T \sum_{Aktör=1}^A \sum_{Enhet=1}^E \sum_{Akt=1}^m \frac{P^{Akt} * Q_t^{Akt}}{(1+r)^t}$$

$$SEC_{Familj} = \sum_{Familj=1}^n \sum_{t=1}^T \sum_{Aktör=1}^A \sum_{Enhet=1}^E \sum_{Akt=1}^m \frac{P^{Akt} * Q_t^{Akt}}{(1+r)^t}$$

$$SEC_{Vittnen} = \sum_{Vittne=1}^n \sum_{t=1}^T \sum_{Aktör=1}^A \sum_{Enhet=1}^E \sum_{Akt=1}^m \frac{P^{Akt} * Q_t^{Akt}}{(1+r)^t}$$

Kostnaderna för de olika rollerna summeras sedan upp till en total socioekonomisk kostnad för misshandeln. Ur detta kan vi även ta fram olika nyckeltal samt koppla resultat till extern statistik.

REFERENSER & RAPPORTER

Metoden

Vi har genomfört olika former av det vi idag kallar socioekonomiska analyser och bokslut i mer än 30 år.

De olika konkreta beräkningsmodeller vi använder oss av bygger på erfarenheter och data vi utvecklat i ett flertal uppdrag, några av dem redovisade nedan. För den som på ett enkelt vis vill ta del av detta rekommenderas ”Handbok till förenklad socioekonomisk analysmodell”, Idéer för livet, 2010. En mer utförlig beskrivning finns i rapporten ”Handbok i socioekonomiska bokslut”, NUTEK, 2008 samt ”Resten av bilden – Socioekonomiska bokslut som en metod att värdera sociala företag”.

Rapporter

Nedan anges några av de studier vi genomfört som har beröring med detta arbetsområde. De flesta av dem finns tillgängliga på våra hemsidor, www.socioekonomi.se & www.seeab.se samt www.ofus.nu och går utmärkt att ladda ner. Några av dem finns dessutom tillgängliga på engelska.

Lundmark & Nilsson, Utvärdering av ADHD-projektet på Norrtäljeanstalten, OFUS & Kriminalvården, 2010

Lundmark & Nilsson, Mission Possible – en metodutvärdering och socioekonomisk analys, OFUS & Fryshuset, 2011

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, OFUS, 1997, Sara Söderberg, en studie om samverkan och samhällsekonomi kring personer med ryggont.

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, OFUS, 2000, Eva-Britt Larsson – en person med psykosociala arbetshinder.

Lundmark, Nilsson & Wadeskog, OFUS, 2008, 1+1=3, en analys av samverkan och socioekonomiska effekter av rehabprojektet ITOK, SEE, KVS & SLL

Nilsson, OFUS, 2000, Svempa Johansson, missbrukare eller företagare, en analys av de samhällsekonomiska konsekvenserna av arbetskooperativet Basta.

Nilsson, 2008, Den osynliga lönsamheten - Tullens beslag av heroin och amfetamin ur ett socioekonomiskt perspektiv, SEE.

Nilsson, 2008, Samverkan i Sörmland – en analys av Sörmlands Samordningsförbund - RAR, OFUS & RAR

Nilsson, 2009, Socioekonomisk investeringskalkyl kring ett projekt med en vidgad arbetsmarknad i Jönköpings Län, OFUS & Regionförbundet i Jönköpings Län

Nilsson, 2010, De unga, utanförskapet och arbetsmarknaden, OFUS & Ungdomsstyrelsen

Nilsson, 2010, Helhetssyn och långsiktighet – en socioekonomisk analys av de folkhälsopolitiska målen, OFUS & Folkhälsoinstitutet

Nilsson, 2011, Skuldsanering och budgetrådgivning ur ett socioekonomiskt perspektiv, Konsumentverket & OFUS

Nilsson, Svedin & Wadeskog, Ekonomisk effekter i olika former av missbruksbehandling, Stockholms Stad, FoU-byrån & SEE, 1986.

Nilsson & Wadeskog, 1979, SEE & Statens Ungdomsråd, Det blir för dyrt – en studie av missbrukets samhällsekonomiska kostnader.

Nilsson & Wadeskog, 1996, SEE & Nacka kommun, Vårdkedjor, samverkan och ekonomi – fallet stroke och äldre personer.

Nilsson & Wadeskog, 1998, SEE & Södertälje kommun, Vårdkedjor, psykiatrireformen och ekonomin – fallet Södertälje.

Nilsson & Wadeskog, 1999, Socialstyrelsen & SEE, Rutger Engström- missbrukare eller psykiskt sjuk.

Nilsson & Wadeskog, 2003, SEE & Landstinget i Dalarna, Carina Persson, en studie av fetmans samhällsekonomiska konsekvenser.

Nilsson & Wadeskog, 2004, Ett socialt investeringsperspektiv, SEE & Socialstyrelsen.

Nilsson & Wadeskog, 2005, Resten av bilden – Socioekonomiska bokslut som en metod att värdera sociala företag, SEE.

Nilsson & Wadeskog, 2006, Det lönar sig – ekonomisk utvärdering av personligt ombud för psykiskt funktionshindrade, Socialstyrelsen & SEE.

Nilsson & Wadeskog, 2006, Bättre träffbild ger högre effektivitet, ekonomisk utvärdering av PO-reformen i Västmanland, Länsstyrelsen i Västmanland & OFUS.

Nilsson & Wadeskog, 2006, Det sociala företaget och samhället – socioekonomiska bokslut för Basta och VägenUt!, NUTEK & SEE.

Nilsson & Wadeskog, 2007, Billigare och bättre – socioekonomiska bokslut för de sociala arbetskooperativen KOS & Briggen, SEE & Europeiska socialfonden.

Nilsson & Wadeskog, 2007, Skräddarsydd rehabilitering – en lönsam historia. Utvärdering av rehabprojektet Gemet i Karlstad, SEE.

Nilsson & Wadeskog, 2008, Utvärdering av rehabprojektet Livlinan i Österåker, SEE.

Nilsson & Wadeskog, 2008, Utvärdering av Metadonprogrammet i Stockholm, SEE & MOB.

Nilsson & Wadeskog, 2008, Utvärdering av Subutexbehandling i kombination med psykoterapi i Stockholm, SEE & MOB.

Nilsson & Wadeskog, 2008, Det är bättre att stämma i bäcken än i ån lönsamheten – att värdera de ekonomiska effekterna av tidiga och samordnade insatser kring barn och unga, SEE & Idéer för livet/Skandia.

Nilsson & Wadeskog, 2008, Handbok i socioekonomiska bokslut, SEE & NUTEK.

Nilsson & Wadeskog, 2008, Den osynliga och diffusa rehabiliteringspotentialen - översiktliga socioekonomiska kalkyler kring effekterna av framgångsrik rehabilitering inom ramen för samordningsförbund, SEE & Statskontoret

Nilsson & Wadeskog, 2008, Summan av att ge människor en andra chans – en socioekonomisk analys av Lugna Gatans verksamhet, SEE & Fryshuset

Nilsson & Wadeskog, Focus on the individual, SEE & Idéer för Livet/Skandia, 2009

Nilsson & Wadeskog, 2009, Utvärdering av skolverkets samverkansprojekt, SEE & Skolverket

Nilsson & Wadeskog, De deprimerade unga flickorna – ett socioekonomiskt perspektiv, SEE & Idéer för Livet/Skandia, 2010

Nilsson & Wadeskog, Handbok till en förenklad socioekonomisk analysmodell, SEE & Idéer för Livet/Skandia, 2010